

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Hüseyin SARAÇOĞLU

AHMED HAMDİ (ZEZÂ) PAŞA
YEMEN HÂTİRÂTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

ERZURUM 2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Tarih Anabilim Dalının Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

Danışman Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Uğur ARBULUT

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir.

27/09/2007

Prof. Dr. Vahdettin BOYSCİ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO:

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	
XIX. YÜZYIL’A KADAR YEMEN.....	1
1. Arabistan Yarımadası ve Yemen’in Coğrafi Yapısı	2
2. İslamiyet öncesi Yemen	4
3. İslamiyet sonrası Yemen	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. OSMANLI HAKİMİYETİNDE YEMEN	9
1.1.Yemen’in Osmanlı Hakimiyetine Alınma Nedenleri	9
1.2. XIX.Yüzyılın Ortalarına Kadar Yemen	9
1.3. XX.Yüzyıl Başlarına Kadar Yemen	13
İKİNCİ BÖLÜM	
3. AHMED HAMDİ (ZEZÂ) PAŞA, YEMEN HÂTİRÂTI	20
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
4.DEĞERLENDİRME.....	86
SONUÇ	
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	95
EKLER	97
ÖZGEÇMİŞ	111

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED HAMDİ (ZEZÂ) PAŞA
YEMEN HÂTİRÂTI

Hüseyin SARAÇOĞLU

Danışman:Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN
2007 - SAYFA:111

Jüri: Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN

Yrd. Doç. Ümit KILIÇ

Yrd. Doç. Uğur AKBULUT

Yemen, Osmanlı Devleti için hep sıkıntılı bir yer olmaktan öteye gidememiştir. Yemen ile ilgili olarak yapılan bu çalışmada Yemen'in coğrafi konumuna, İslamiyetten önceki durumuna, İslamiyetle nasıl tanıştıklarına, Osmanlı hakimiyeti altında geçirilen yıllara ait kısa tarihi bilgiler verilmektedir. Yemen Vilayeti'nin Hudeyde Sancağında görevli Osmanlı ordusu subaylarından Ahmed Hamdi Paşa'nın hatıraları tezin ana konusu olarak ele alınmıştır.

Hatırat, Ahmed Hamdi Paşa'nın insanların simalarına ve bu simaların her birine verilen manalara ilişkin verdiği bilgiler ile başlamaktadır. Osmanlı Devletinin ahlakî açıdan geldiği son durumun sebeplerinden ve bunun devlete doğurduğu zararlardan bahsedilmekle beraber bölgeye gönderilen kumandanlar arasındaki kısır çekişmelerden, devlete karşı çıkarılan isyanlardan ve bu isyanlarla nasıl mücadele edildiğinden, isyanların bastırılması için bölgeye gönderilen askerin içinde bulunduğu durumdan bahsediyor.

ABSTRACT

MASTER THESIS

AHMED HAMDI (ZEZÂ) PASHA
YEMEN MEMOIRS

Hüseyin SARAÇOĞLU

Supervisor: Asist. Prof. Ibrahim AYKUN
2007, PAGE:111

Jury: Asist. Prof. Ibrahim AYKUN

Asist. Prof. Ümit KILIÇ

Asist. Prof. Uğur AKBULUT

Yemen couldn't have been more than a troublesome place for the Ottoman Empire. This research that is about Yemen consists of its geographical location, its situation before Islamism, how they met Islamism and a brief historical background on their under the domination of Ottoman Empire. The memories of Ahmed Hamdi Pasha who was in charge as an Ottoman officer in Yemen, Hudeyde are treated as the basic subject of this thesis.

The memories start with the given information by Ahmed Hamdi Pasha about the visages of people and made interpretations on them. It mentions not only the last state of Ottoman's moral attitudes and how it gave harm to the Empire but also the contention between the officers, rebellions against the government and how struggled with them and the conditions of the soldiers who were consigned to the parts of rebellions.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi Tarih, en genel tanımıyla geçmişte meydana gelen olayların incelenmesidir. Bu inceleme yapılırken pek çok kaynaktan da istifade edilir. Bu kaynaklardan biri de her ne kadar tam bir objektiflik içinde yazılamayıp, hisler ve şahsi görüşler ön plana çıksa da devrinin olaylarına ışık tutması bakımından oldukça büyük öneme sahip olan hatıratlardır.

Yemen, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık dört asır bölgede hakimiyet kurmak için çaba sarfettiği ancak hüznün, felaket, savaş ve hastalıklarla mücadeleden öte gitmeyen bir bölge olarak karşımıza çıkar. Aslında Osmanlı Devleti, başlangıçta bu nazik ve sancılı bölge ile gereği kadar da ilgilenmemiş, sömürgeci güçlerin bölgede faaliyetlerini artırması üzerine Yemen'i hakimiyet altında tutmak için faaliyetlerini artırmıştır. Bunda 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra deniz ticaret trafiğinin Kızıldeniz'e akması üzerine bölgenin önem kazanması etkili olmuştur. Ancak Yemen meselesini 19. yüzyılın başlarından itibaren ciddiye almaya başlamıştır.

Yemen, Osmanlı Devleti'nin siyaseten yeterince ilgilenmediği bir bölge olmanın yanı sıra, kaleme alınmış eserler bakımından da öksüz bir bölge olarak karşımıza çıkıyor.

Yemen'le ilgili eserlerin ve bilgilerin azlığını bir nebze de olsa gidermek ve Osmanlı Tarihi'nin, Yemen ile ilgili kısmına bu yönde bir katkı sağlayabilmek için bu çalışma yapılmıştır.

Hatırat, Ahmed Hamdi Paşa'nın kişilerin sima yapılarının her birine verdiği anlamlarla başlamaktadır. Bu açıdan ilk bakışta hatıratın, Yemen'le ilgisinin olmadığı kanaati uyanabilir, ancak ilerleyen sayfalarda Yemen'le ilgili olaylar zikredilmeye başlanır.

Giriş kısmında, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkışı ve sonrasında meydana gelen güç kaybından bahsedilmekle beraber hatıratın sahibi olan Ahmed Hamdi Paşa'nın hayatına dair kısa bir bilgi verilmiştir. Ardından Osmanlı imparatorluğu gibi büyük bir devletin hakimiyeti altına girdiği dönemden itibaren gerek jeo-politik ve gerekse stratejik konumu hasebiyle büyük önem arzeden Yemen'in, coğrafi konumuna, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemlerine dair kısa bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın asıl konusunu, Ahmed Hamdi Paşa'nın Yemen hatıratı kapsadığı için bu bilgiler kısa tutulmuştur.

Birinci bölümde Yemen'in Osmanlı hakimiyetine alınış sebepleri ve Osmanlı hakimiyeti altında kaldığı dönemden bahsedilmektedir.

İkinci bölümde Ahmed Hamdi Paşa'nın Yemen hatıratına yer verilmiştir.

Bu hatıratda da görüldüğü gibi Yemen'de, yerli kabile başkanları, şeyhler ve halk Osmanlıya karşı kışkırtılmışlardır. Yemen'e; ailelerini, çoluk-çocuklarını, mallarını, mülklerini kısaca her şeylerini bırakıp asker olarak gelen binlerce, on binlerce vatan evladı burada uzun yıllar kalmış ve savaşmışlardır. Bu yüzden Yemen, isyan ve savaşlarla dolu bir bölge olmaktan öteye gidememiştir. Ayrıca Paşalar arasındaki çekişme ve mücadelelerden de bahsedilmektedir.

Yine hatıratda, Yemen'deki bazı sancak ve kazalar arasındaki yerlerde mevcut olan değerli taş ve madenler ile şimendifer hatlarıyla ilgili bilgiler de verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Ahmed Hamdi Paşa'nın Yemen hatıratı ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın hazırlık ve yazım devrelerinde, her zaman bize yardımcı olan danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN Bey'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

GİRİŞ

Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği olarak Anadolu tarihinde önemli roller oynayacak olan Osmanlı Devleti, kısa sürede gelişip güçlenerek büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Ancak devletin imparatorluk haline gelmesinde büyük bir önem arzeden İstanbul'un fethi ile Avrupa'lı devletlerin başlattıkları coğrafi keşifler neticesinde yeni ticaret yolları bulunmuş ve sömürgecilik faaliyetleri başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başlamasıyla beraber Osmanlı toprakları birer birer sömürge edilmiş ve sömürge edilen bölge halkı türlü oyunlarla devlete karşı kışkırtılmıştır. Osmanlı Devleti, topraklarında meydana gelen bu olaylara çeşitli çözüm yolları aramışsa da istediği sonuçlara ulaşamamıştır.

Sömürge edilen Osmanlı topraklarından biri de Yemen'dir. Devlet bu bölgeyi elde tutabilmek için Yemen'e kabiliyetli, bilgili çok iyi eğitim görmüş, dini bütün kumandanlar göndermiştir. Bu kumandanlardan biri de Ahmed Hamdi Paşa'dır. Ahmed Hamdi Paşa'nın doğum yeri ve yılı tam olarak bilinmemektedir. Hatıratında verdiği bilgilerden muhtemelen 1865-1870 tarihleri arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Erkân-ı Harbiye'de yüzbaşı iken yazdığı ve 1328 tarihinde basılmış olan “Şimendifer Köprücülüğü” isimli eserindeki mühründen anlaşıldığı üzere babasının adı Necib'dir. Eğitim hayatıyla da ilgili olarak coğrafya bilgisini borçlu olduğu Lokuk Paşa'dan başka bilgi de yoktur.

Ahmed Hamdi Paşa, “Şimendifer Köprücülüğü”¹ ve “İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştirilir?”² isimli iki eseri bilinmektedir. Şimendifer Köprücülüğü'nde çok iyi bir demiryolu bilgisine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştirilir isimli eseri de misyonerlik konusunda yazılmış önemli bir eserdir. Misyonerlerin Yemen'deki faaliyetlerini bizzat müşahade etmiş biri olarak gördüklerini anlatması bakımından mühim bir başvuru kaynağıdır.

Yemen'in Hudeyde mutasarrıflığında mirlivalık görevinde bulunan Ahmed Hamdi Paşa'nın, Yemen Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa ile arasının açık oluşundan olacak ki, Yemen'de gösterdiği yararlılıklar merkezi idareye bildirilmemiş ve bu yüzden Ahmed Hamdi Paşa, uzun yıllar mirlivalık rütbesinde kalmıştır. Daha sonra

¹ Bu eser İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler El Yazmaları Bölümü'nde bulunmaktadır.

² Bu eser, “Misyoner, İngiliz Misyonerleri Nasıl Yetiştirilir” adıyla Prof.Dr. Camal Soğuoğlu tarafından çevirilerek yayınlanmıştır.

İstanbul'a terfi isteğini bildiren yazılar göndermiştir³ Ahmed Hamdi Paşa'nın, bu isteğinin merkezi idare tarafından kabul gördüğü ve ferikliğe terfi ettirildiği görülmektedir. Kısa bir süre sonra da emekli edilmiştir.⁴

1. Arabistan Yarımadası ve Yemen'in Coğrafi Yapısı

Üç milyon metrekarelik yüzölçümüyle oldukça geniş bir araziye sahip olan Arabistan yarımadası, doğu, batı ve güney yönlerden denizlerle kaplıdır. Kuzeyden ise kara parçası ile Asya kıtasına bağlıdır. Asya kıtasının güneybatısında bulunan Arabistan yarımadası; kuzeyde Filistin ve Irak, doğuda Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Umman Denizi, batıda Bab'ül-Mendeb boğazı ve Kızıldeniz, güneyde ise Hicaz ve Tihame ovası ile çevrelenmiştir. Geniş arazilerle kaplı olan Tihame ovası, Necid Platosu'nun sahip olduğu Necran, Tebuk, Hayber, Yasrib, Fedek ve Madain gibi önemli vahalar ile dikkat çeker.⁵ Hicaz, Yemen, Hadramut, Umman, Bahreyn, Hicr, Maskat, Yemame ve Necid bölgeleri Arabistan yarımadasının önemli kısımlarını teşkil eder⁶ ki bu kısımlardan en önemli olanı Yemen'dir ve Yemen, Arabistan yarımadasının güneybatı kısmında yerini almıştır.⁷

Kızıldeniz'in girişinde stratejik açıdan oldukça önemli sayılan, bu bölgeyi koruyan ve giriş çıkışı kontrol eden adeta kapı durumunda olan⁸ Aden körfezi, güneyden ve batıdan Kızıldeniz ile çevrilmiş olduğu halde içeride Dehna çölüne kadar uzanır. Doğudan ve kuzeyden uzandığı son noktanın belli olmadığı belli olmamakla beraber⁹ Yemen, coğrafi olarak bu iki denizi birbirine bağlayan dar ve stratejik boğaza hakim durumdadır.

Hadramavt doğusunda, Asîr bölgesi ise kuzeyinde bulunur. Yemen'in yüzölçümüyle ilgili olarak söyleyebileceğimiz ilk şey ortaya konan farklı ölçüm rakamlarıdır. Bunun sebebi ise Yemen tarihinin çok hareketli olması ve buna bağlı olarak sınırlarda meydana gelen değişikliklerdir. Bu farklı ölçüm sonuçlarına birkaç örnek verelim. Mesela, Eric Macro'ya göre 7500 mil kare olarak gösterilen Yemen yüzölçümü, Ahmed Hüseyin Şerefüddin tarafından 311 bin mil kare olarak

³ BOA, Y. PRK. ASK. Dosya: 242/Gömlek 78 ; BOA. Y. PRK. ASK. Dosya : 240 / Gömlek : 13

⁴ BOA, İ. HB. Dosya : 21/ Gömlek : 186

⁵ Robert Mantran, İslamın Yayılış Tarihi, (Çeviren İsmet Kayaoğlu), Ankara, 1981, s.61.

⁶ Nuri Ünlü, İslam Tarihi, İstanbul, 1984, s. 33.

⁷ İhsan Süreyya Sırma, Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları, İstanbul, 1996, s. 21.

⁸ Salih Özbaran, Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, İstanbul , 2004, s. 270.

⁹ Hulusi Yavuz, Yemen'de Osmanlı İdaresi Ve Rumûzî Tarihi, C.I., Ankara, 2003, s. LVIII.

gösterilmektedir. Hatta bu rakam 191 bin kilometre kare olarak ve daha başka şekillerde de gösterilmektedir. Es'ad Cabir b. Osman Ragıb ise, Yemen'in yüzölçümüyle ilgili olarak; Yemen'in 200 kilometre genişliğinde olduğunu ve Babül-mendeb boğazının kuzey ve güneyine doğru genişlediğini, Taif ile Cebel-i Ehdar arasında 400 kilometre uzunluğunda bulunduğunu ifade eder.

Yemen arazisi, Kızıldeniz ve Aden körfezi kıyıları ile Sera ve Tihame bölgelerinden müteşekkildir.

Sera bölgesi, verimli ve yerleşime elverişli olan bölgedir. Buna karşılık geniş ve düz arazilerle kaplı olan Tihame bölgesi ise verimsiz bir bölgedir. Tihame, yazları 40 derece sıcaklıkların yaşandığı ve yağmurların da oldukça az yağdığı kavurucu bir çöl iklimi ile karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu olumsuzluklara rağmen Yemen, yine de Arabistan Yarımadası'nın en verimli bölgesidir ve bu açıdan oldukça da önemlidir. Öyleki bazı kısımlarında, yılda iki üç defa ürün dahi alınabilmektedir.¹⁰ Yemen'de yetiştirilen çeşitli meyve, sebze ve diğer ürünler arasında limon, zeytin, mandalin, muz, badem, ceviz, şeftali, arpa, buğday, mercimek, fasulye, gat, pamuk, tütün vb.gösterebiliriz.¹¹

Yemen, sahip olduğu bu derece verimli toprakları sayesinde "Yemenü'l-hadra" yani "Yeşil Yemen" olarak adlandırılmaktadır.

Yemen, sahip olduğu bitki örtüsü bakımından da oldukça zengin bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemen'in bitki örtüsü üzerine pek çok coğrafyacı ve botanikçinin çalışmaları ortadadır. Bu konuda özellikle Danimarkalı Niebühr'ün çalışmaları oldukça büyük önem arz etmektedir.¹²

Yemen, sahip olduğu çeşitli madenlerle, tuzlalarla, kıymetli taşlarla ve gaz kaynaklarıyla oldukça zengin bir ülkedir. Yemen'in sahip olduğu yer altı kaynaklarına örnekler verecek olursak şu örnekleri verebiliriz. Akarsuların taşımış olduğu kum birikintilerinde ve maden ocaklarında çok miktarda altın madenine, ayrıca kıymetli taşları arasında çeşitli balgam taşı (onyxe) ve kırmızı akik¹³, Kevkaban'da gümüş,

¹⁰ Sırma, Yemen İsyamları s. 21- 22.

¹¹ Şemseddin Sami, Kamus'ül Alam, C.6, İstanbul, 1317, s. 4808.

¹² Sırma, Yemen İsyamları s. 23.

¹³ İ.A., "Yemen" maddesi, C.13, s. 373.

Kandefe’de kurşun ve demir madenlerine, Maha ve Cizan bölgelerinde tuzlalara¹⁴, Fersan’da ise gaz kaynaklarına rastlanılmaktadır.¹⁵

Yemen’in nüfusuna gelince, coğrafya kitaplarında bu konuda da farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Mesela, ülke nüfusunun 2.5 milyon civarında olduğu gösteriliyorsa da Museviler de dahil olmak üzere ülke nüfusunun 5 milyon kişiden az olmadığı tahmin edilmektedir.¹⁶

2.İslamiyet Öncesi Yemen

Arabistan yarımadasında Arap, Yahudi, Habeş, Fenike, Arami ve Süryani gibi farklı dillerin konuşulduğu ve Sami ırkından olan yerli halkın özellikle Yemen bölgesinde çok eski devletlerle tarih sahnesine çıktığını görmekteyiz.¹⁷

Yemen adı, bölgenin Kâbe’nin “yemin”inde, yani sağında bulunmasından gelmektedir.

Yemen tarihi, yaşanan medeniyetlerin zenginliği ile karşımıza çıkmaktadır. Özellikle San’a, Saba ve Aden bölgelerinde yaşanan medeniyetler büyük önem arzeder.¹⁸ Araplar ki, Arap yarımadasında yaşayan toplumlar içinde medeniyetin zirvesini yakalamış bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Araplara nisbeten, Yemen halkının kurduğu ve yaşadığı medeniyet daha eski ve daha parlak bir seviyededir. Bu mukayese ile Yemen’in önemi daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁹ Yemenlilerin yaşadığı medeniyete birkaç örnek verelim: Yemenliler, yılın belirli dönemlerinde periyodik olarak yağın yağmurdan daha faydalı bir şekilde yararlanabilmek ve suyu daha iyi bir şekilde kullanabilmek için su bendleri inşa etmişler ve sulama sistemleri oluşturmuşlardır. Denizcilik sanatında ileri giderek çok dayanıklı gemiler yapmışlardır ve bu gemileri kullanarak komşularıyla ticari, kültürel ve sosyal ilişkiler kurmuşlardır.²⁰

Âd kavmi, Yemen’in tarihte bilinen ilk meskunları olarak bilinmektedir. Kur’an-ı Kerim’e göre; bu kavim yani Âd kavmi, Nuh kavminden sonra gelen çok eski bir

¹⁴ Atıf Paşa, Yemen Tarihi, İstanbul, 1326, s.129-130.

¹⁵ Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, C.I., İstanbul, 1992,s. 104.

¹⁶ Murathan Keha, Salnamelere Göre Yemen Tarihi, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans tezi) s. 3.

¹⁷ Neşet Çağatay, İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara, 1989, s. 10.

¹⁸ Sırma, Yemen İsyanları, s.24-25.

¹⁹ Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C.I., İstanbul 2004, s.39.

²⁰ Abdul-Rahman Al-Haddad, Cultural Policy in the Yemen Arab Republic, Fransa, 1982, s.9.

kavimdir. Bu kavim medeniyet konusunda ileri bir seviyeye gelmeyi başarmışlardır. Bu yargıya Yemen ve Hadramut'ta onlar zamanından kalma büyük binaların ve su bentlerinin harabelerinden varmaktayız.²¹ Kaynaklara göre, Yemenlilerin aslı Hz.Nuh'un çocuklarından Sam'a dayanmaktadır. Denildiğine göre, "Tufandan sonra Babil'e yerleşen Ham'ın çocukları ile Sam, burada zulümle karşılaşmışlar; bunun üzerine Sam, deniz yoluyla Arap Yarımadasının güneyine gelerek orayı yurt edinmiştir. Onun soyundan gelenler, bugünkü Yemenlilerin ve belki de bütün Arapların ataları oldular". Yakubi'ye göre, "Hz.Nuh dünyayı çocukları arasında paylaştığında, Sam'a yeryüzünün orta kısımlarını verdi" ki, işte bu bölge Yemen idi. İbnü'l-Esir ise, Yemen tarihini daha eskilere kadar götürmekte ve şöyle demektedir: "Kabil, kardeşi Habil'i öldürdükten sonra, kız kardeşinin elini tutarak, dağlardan indi ve Yemen'deki Aden'e kaçtı".

Bütün bu rivayetler, Yemen tarihinin çok eskilere kadar uzandığını ortaya koyması bakımından önemlidir.²²

Yemen tarihi çok eskilere kadar uzansa da Yemen'de kurulmuş olup, tarihi bilinen en eski ve ünlü devletler arasında Himyer, Sabâ ve Kehlâm devletlerini gösterebiliriz.²³ Bu durumdan hareketle Yemen'in, tarih boyunca, çeşitli idareler ve sülaleler tarafından yönetildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Yemen Tarihi denildiğinde Kuran-ı Kerim'in pek çok ayetini de unutmamak gerekir. Çünkü Kuran-ı Kerim bir çok ayetinde Yemen'den bahsederek Yemen'in tarihdeki önemini ortaya koymaktadır.

Yemen tarihiyle ilgili yapılan araştırmalar her geçen gün bizlere yeni bilgiler sunmaktadır. Nitekim Ma'in ve Sabâ kitabeleri son zamanlarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan arkeolojik buluntulardır. Bunların üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde bölgenin sosyal, kültürel ve dini hayatı hakkında yepyeni bilgilere ulaşılmıştır.

Yemen'de, çeşitli medeniyetlerin kurulmasından kaynaklanan bir sonuç olarak, Yahudilik, hristiyanlık ve İslamiyet gibi farklı din ve inançların yaşandığı gözlenmektedir. Bu dinlerin bölge halkı tarafından nasıl ve ne zaman kabul gördüğü konusunda elimizde şu bilgiler mevcuttur. Yahudilik inancı Yemen'e hristiyanlıktan daha önce gelmiştir. Ancak Yemen'deki halkın Yahudilik inancını nasıl ve ne zaman kabul ettiği, hangi krallar devrinde bu dinin Yemen'e yerleştiği konusunda kesin bir

²¹ Ehiloğlu Zeki, Yemen'de Türkler, 1952, s. 32.

²² Sırma, Yemen İsyamları, s.25-26.

²³ İ.A., "Yemen" maddesi, s.373.

bilgi elimizde mevcut değildir. Hristiyanlığın da Yemen'e nasıl ve ne zaman girdiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Bunun için bu konuda İslâmî kaynaklardan yararlanmaktayız.²⁴

3. İslamiyet Sonrası Yemen

Arabistan yarımadasında İslam dini ortaya çıktığında Yemen, Sasani devletinin hakimiyeti altında idi. Bu sırada Yemen'de kabilevi yaşamın bir gereği olarak büyük bir önem arzeden Kahtaniler'in yanı sıra Himyer, Sebe, Kuhlan, Gassan, Evs, Hazrec, Murad, Kelb, Hemdan ve Huza'a kabileleri bulunmaktaydı.²⁵

Râvilerin dediklerine göre, "Yemen halkı Resûlullah'ın ortaya çıkışını ve hakikatının yüceliğini öğrendiler ve elçilerini Hz. Peygambere gönderdiler. Peygamberimiz de onlara bir mektup yazdı. O, bu mektubunda Yemenliler Müslüman oldukları takdirde, ellerindeki mallarının, topraklarının ve hazinelerinin kendirline bırakılacağını bildirdi".²⁶ Bunun üzerine pek çok arap kabilesi Müslüman oldular. Ayrıca Güney Arabistan'nın Necran bölgesinde yaşayan hristiyanlar da Hz. Peygamber ile anlaştılar. Bu anlaşmaya göre Necran hristiyanları Müslümanlar tarafından himaye edilecek ve bu himayeye karşılık eşya türünden bir vergi ile yükümlü olacaklardı.²⁷ Müslümanlar, hristiyan bölgesini tanıyacak, onları din değiştirmeye zorlamayacak, din adamları vergiden muaf tutulacak gibi hususlar anlaşmanın bazı maddeleri olark karşımıza çıkmaktadır.²⁸

Hız. Peygamber, elçilerini, İslamiyet'in esaslarını ve sünnetini öğretmek için Yemen'e gönderirken beraberinde vergi memurlarını da göndermişti. Zira bu vergi memurları Müslüman olanlardan islamın şartına göre zekat, Hristiyan, Yahudi ve Mecusilerden ise cizye toplayacaklardı.²⁹

Hız. Peygamberin ölümü, Yemen'de sancılı ve sıkıntılı bir dönemin başlangıcı oldu. Zira Hız. Ebu Bekir (R.A.)'ın halifelik döneminde, Yemen'de yalancı peygamberlerin ortaya çıkmasının yanı sıra zekat vermek istemeyen Müslümanlar da belirmişti. Bunun üzerine Hız. Ebu Bekir, İslam ordularını Yemen'e göndererek bunlarla

²⁴ Sırma, Yemen İsyaları, s.26-29.

²⁵ Burada zikredilen kabile isimleri için bakınız Clifford Edmund Bostworth, İslam Devletleri Tarihi, (Çeviren Hande Canlı), İstanbul, 2005, s. 145-163.

²⁶ El-Belâzurî, Fütuhu'l-Büldân, Ankara, 2002, s. 99.

²⁷ Mantran, İslamın Yayılış Tarihi, s. 61.

²⁸ G. Wyman Bury, Arabia Infelix or The Türks in Yamen, London, 1915, s. 2.

²⁹ El-Belâzurî, Fütuhu'l-Büldân, s. 99.

mücadele etti. Bu mücadele Hz. Ömer zamanında da sürdürüldü ve Yemen tamamen İslâm yönetimine alındı. Hz. Ali'nin hilafetinden sonra ise Yemen'in idaresi sırasıyla Emevilerin ve Abbasilerin eline geçti.

Abbasi hükümdarı Me'mun zamanında (813-833), Yemen'de Süleyman b. Şeref adında biri, Abbasî devletine karşı ayaklandı ve Lahec bölgesini yönetimine geçirdi. Bundan sonra Yemen'de kan, isyan, karışıklık hiç eksik olmadı. Bu yüzdendir ki bu döneme Yemen'in fetret devri denmektedir.

Mısır'da Eyyubî Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda yıl 1174'ü gösteriyor idi ki, Yemen'de Abdü'n-Nebi b. Mehdî adında biri ortaya çıktı. Bu adam bütün dünyaya sahip olma hevesine kapılıp bir çok bölgeyi ele geçirdi ve hatta kendi adına hutbe okuttu. Bu haber Mısır Eyyubî Devleti'nin Sultanı olan Selahaddin Eyyubî'ye ulaştı. Bunun üzerine Selahaddin Eyyubî, kardeşi Şemsü'd-Devle'yi, donanımlı güçlü bir orduyla Yemen'e gönderdi. Şemsü'd-Devle (Turanşah), Yemen'e giderek Yemen'in fethini gerçekleştirdikten sonra hutbeyi Abbasi halifesi adına okutturdu.³⁰ Yaklaşık olarak 1176 yılı başlarına kadar bu ülkede kalan Tûranşah, Ülkenin önemli merkezlerine yöneticiler tayin ettikten sonra Şam'a döndü. Bu olay, Birinci Dünya savaşına hatta Mondros ateşkes antlaşmasının imzalanmasına kadar Türklerin, bu ülkede siyasi ve askeri etkinliklerinin de başlamasına sebep olacaktır.³¹

Eyyubîlerden sonra, Yemen tarihinde kısa bir süre için de olsa Gassanî egemenliğini görüyoruz.

Sultan Amir b. Abdü'l-Vahhab'ın hakimiyetine kadar olan dönemde Yemen, çok karışık ve karanlık dönemler geçirmiş olup, bu dönemde ülke sathında bir takım beylikler ortaya çıkmıştır. Bu beyliklerden biri de başında sultan Âmir'in bulunduğu Amiriye devletidir ki, bu devlet 1504 yılına kadar Yemen'in büyük bir bölümünü egemenliği altına almayı başarmıştır.

16. yy. başlarından itibaren, Yemen tarihinin yeni olaylara sahne olduğu dikati çekmektedir. Özellikle bu yüzyılda denizlerde çok güçlü olan bir Portekiz gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Portekiz, sömürgeci faaliyetlerine girişmiş, doğunun zenginliklerinden yararlanmak ve bu zenginlikleri batıya aktarmak için, doğunun stratejik bölgelerine göz dikmişti. Bu yerlerin başında da Hindistan ve Yemen kıyıları geliyordu. 16.yy. başında; Portekiz, Gregorio da Quadra, Albuquerque ve daha sonra

³⁰ Sırma, Yemen İsyamları, s.32-35.

³¹ Ramazan Şeşen, Selâhaddîn Eyyûbî Ve Devlet, İstanbul, 1987, s. 62.

Soarez vasıtasıyla Yemen kıyılarına saldırdı. Portekizliler, Kızıldeniz'e hakim olmak istiyorlardı. Ancak önce Memlûklular ve daha sonra Osmanlıların karşı koymaları neticesinde Kızıldeniz'de ki hakimiyet kurma isteklerini gerçekleştiremediler.³²

³² Sırma, Yemen İsyamları, s.35-39.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HAKİMİYETİNDE YEMEN

1.1.Yemen'in Osmanlı Hakimiyetine Alınma Nedenleri

1.Osmanlı Devleti'nin, cihanşümûl bir devlet olarak, Hindistan ve Yemen'deki Müslümanları ve özellikle Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen Mekke'yi dönemin güçlü devletlerinden Portekiz'e karşı korumak istemesi Yemen'in fethedilmesinin sebeplerinden biridir.

2.Osmanlı Devleti'nin, batı yönünde giriştiği her fetih hareketinde adeta Osmanlı Devleti'ni sırtından vurmaktan hiç çekinmeyen İran'a gelebilecek Portekiz yardımına engel olmak istemesi ise bir başka sebeptir.

3.Sömürgecilik faaliyetlerine hız vererek ekonomik ve ticari yönlerden gelişip, Kızıldeniz'deki ticaret yollarını ele geçiren Portekizlilerin, Arap yarımadasının güneyine yerleşme ve kuzeye doğru ilerleme politikalarına engel olmak isteyen Osmanlı Devleti için Yemen'i ele geçirmek kaçınılmazdı.³³

1.2. XIX.Yüzyılın Ortalarına Kadar Yemen

Mısır'da hüküm süren Memluk Devleti ile Yemen arasındaki ilişkilere bakıldığında, Yemen'in sahip olduğu stratejik öneminden olacak ki, hakimiyet altına alınmak istenmesi göze çarpmaktadır. Nitekim Memluk sultanı Kansuh Gurî tarafından, Emir Hüseyin kumandasında Yemen'e gönderilen kuvvetler, Yemenlileri bozguna uğratarak, Zebid ve ardından Yemen'in bir çok şehrini almış, Aden üzerine yönelen Emir Hüseyin burayı da ele geçirdikten sonra Yemen'e uğrayıp, bölgenin idaresine Barsbay'ı bırakıp, Cidde'ye hareket etmiştir. Emir hüseyin'in giriştiği fetih hareketinden sonra Yemen topraklarında fetih hareketlerine devam eden Barsbay, Sultan Âmir ile yapmış olduğu bir savaşta hayatını kaybetmiştir. Memluk Devleti Yemen'nin fethi için bu kez İskender'i bölgeye göndermiştir. İskender bölgeye gelir gelmez Barsbay'ın yarıda bırakmış olduğu Sultan Âmir ile mücadeleye devam ederek San'a üzerine yürümüş ve San'a'yı ele geçirerek, bölgede 84 yıldır hüküm süren Ben-i Tahir (Amiriye) devletine son vermiştir. Yemen'de, Memluk Devleti bu faaliyetlerde bulunduğu sıralarda Osmanlı Devleti de Kahire kapılarına dayanmış ve Yavuz Sultan

³³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II,s.392; İ.A."Yemen" maddesi,s.376; Sırma, Yemen İsyanları, s.44-45.

Selim tarafından Mısır fethedilmişti. Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethedildiği haberi üzerine korkuya kapılan İskender, Yavuz Sultan Selim'e tabi'iyetini açıklamış ve onun adına hutbe okutturmuştur. Osmanlı Devleti de bu hareket karşısında Emir İskender'i, Yemen hakimi ve serdarı olarak tayin etmiştir.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin Yemen ile yakından ilgilenmediği göze çarpmaktadır. Çünkü Osmanlı, Yemen'e ne bir asker ve ne de bir idareci göndermiş değildi. Bu yüzden bölgede disiplinsizlikler, karışıklıklar ve çeşitli isyan hareketleri zuhur etmişti. Bazı Çerkesler ile imam Şerefüddin gibi bölgenin ileri gelenleri, Emir İskender'e tabi olmayarak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu işin böyle yürümeyeceğini gören Osmanlı Devleti, nihayet 1538 yılında, Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa (1470-1547)'yı bölgeye göndererek Yemen'de Osmanlı hakimiyetini te'sis etmeye çalışmıştır.³⁴ Tam bu esnada Hind denizi kıyılarında bulunan Gücerat sultanlığı Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş, Osmanlı Devleti de bu yardıma olumlu cevap vererek, Hadım Süleyman Paşa'yı yardıma göndermiştir.³⁵ Hadım Süleyman Paşa, Gücerat sultanlığı'na yardım için harekete geçtiği Osmanlı donanması ile Cidde, Kamaran Adası ve Aden'e uğramış, Aden hakimi Amir, kendiliğinden şehri teslim etmiş ise de idamdan kurtulamamıştır.³⁶

Sonra ki dönemlerde ise Osmanlı Devleti, Özdemir ve Sinan Paşa'lar aracılığıyla Yemen'in büyük bir kısmını idaresi altına almayı başarmıştır. Ancak Yemen'e gönderilen valilerin kabiliyetsizlikleri sebebiyle burası, özellikle İmam Kasım'ın 1598'de başlatmış olduğu³⁷ ve 1635'e kadar devam etmiş ayaklanmalar ile Zeydî şeyhlerinin idaresine terk edilmiştir.³⁸ Osmanlı Devleti'nin, Mısır'daki etkinliğinin zayıflaması ile beraber Kızıldeniz ile olan bağlar da zayıflamış ve Yemen, İmam Mutahhar'ın soyundan gelenlere bırakılmıştır.³⁹ Buna rağmen Yemen'de sular durulmamış ve Yemen'in Osmanlılar tarafından ikinci kez alınışı olan 1848 tarihine kadar olan devrede Yemen halkı arasında sürekli olarak iç savaşlar olmuş, idare görünüşte İmam da olmuşsa da Yemenlilerin bir çoğu ayrı ayrı liderler peşinden gitmiş

³⁴ Sırma, Yemen İsyamları, s.40-48.

³⁵ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, (Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal), C.I., Ankara, 1992, s.160.

³⁶ Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, (Hazırlayan Neşet Çağatay), C.I., Ankara, 1992, s. 100.

³⁷ İ.A."Yemen" maddesi, s.376

³⁸ İ.A."Yemen" maddesi, s.376.; İhsan Süreyya Sırma, " Yemen'in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Sene:1981-1982, İstanbul, 1982, s. 430-433.

³⁹ Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, C.II., Ankara, 1969, s.437-440.; Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, s.289.

ve tam bir karışıklık hüküm sürmüştür. Bu yüzden bu devreye Yemen'in fetret devri denilebilmektedir.⁴⁰

1833 yılında, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın emirlerinden "Türkçe bilmez" lakaplı biri, Mehmed Ali'ye baş kaldırdı ve Cidde'de topladığı askerlerle Yemen'e saldırdı. Yemen'in birkaç şehrini ele geçiren Türkçe Bilmez, orada tutunamayarak kaçtı⁴¹ ise de Mısır'da yakalanmaktan ve idam edilmekten kurtulamadı.⁴²

Bu olayla beraber Yemen ile ilişkisi başlayan Mehmed Ali Paşa, 1835 yılında miriliva Emin Bey komutasında Mısır ordusunu ve küçük çapta ki bir deniz gücünü Yemen üzerine gönderdi. Yemen'e saldıran Mısır askerleri, ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Luhayya ve Hudeyde iskelelerini ele geçirdiler. Bunu müteakip, Mehmed Ali Paşa, Yemen'e, İbrahim Paşa komutasında yeni bir kuvvet göndererek Tihame'nin bütününe Asirlilerden aldı. Mehmed Ali Paşa'nın Yemen üzerindeki nüfuzu artıyor ve bu durum Osmanlı Devleti'ni rahatsız ediyordu. 1840 yılında Osmanlı Devleti'yle Mehmet Ali Paşa arasında amacı Osmanlı Devleti'ni korumak olan anlaşma akabinde İzzet Paşa komutasında harekete geçen Osmanlı donanması ile İngiliz ve Avusturya donanmaları Beyrut önlerine geldiler, Mısır donanması yakıldı. Bu olay karşısında Mısır ordusu, Suriye'yi terk etmek zorunda kaldı.⁴³

1840 yılında yaşanan ve Beyrut hadisesi olarak tarihe geçen bu olaydan sonra Mehmed Ali Paşa, Yemen'i boşaltmak zorunda kaldı. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda içinde bulunduğu durum hiç de iç açıcı değildi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin Yemen'e asker gönderme gibi bir imkanının olmadığı ve bu nedenle bölgenin yönetimine, büyük bir etkinliğe sahip olan Ebu Ariş şürefasından, Şerif Hüseyin b. Ali'yi getirdiğini görmekteyiz.

Şerif Hüseyin, Yemen'de güçlü bir idare kurmayı başardı. Ancak akrabaları arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bölgesinde bir türlü huzur ve istikrarı yakalayamadı. Bölgede iç karışıklıklar başladı. Bu durumu bir fırsat bilen ve o esnada San'a'da bulunan İmam Muhammed Yahya, Tihame bölgesine gelerek, Hudeyde dışındaki bütün Tihame'yi ele geçirdi ve Şerif Hüseyin'i esir aldı. Şerif Hüseyin'in esir

⁴⁰ Sırma, Yemen İsyancıları, s.49.

⁴¹ Sırma, " Yemen'in Geo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması", s.441.

⁴² Ahmed Raşid, Tarih-i Yemen ve San'a, C.I, s.287; Sırma, Yemen İsyancıları, s.49.

⁴³ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V., Ankara, 1999, s.441.

alınmasıyla harekete geçen Şerif Hasan'ın amacı amcası Şerif Hüseyin'i kurtarmaktı. Bu amaçla İmam Muhammed Yahya üzerine yürüdü. İmam Yahya, karşılaşmadan kaçınmış olacak ki San'a'ya geri döndü.

Yemen'de bu iç karışıklıkların devam ettiği sıralarda, İngilizler, Aden'de bir kömür deposu yapmak için Osmanlı Devleti'nden izin istediler. Osmanlı Devleti tarafından verilen bu izin ile birlikte İngilizler bölgede rahat durmayacaklar, yerli halk üzerinde kışkırtma faaliyetlerinde bulunacaklar, Aden, Hadramavt, Nevahiy-i Tis'a ve Yemen'in öteki bölgelerinde çeşitli karışıklıklar çıkaracaklar ve Yemen'in ikiye ayrılarak günümüzde dahi kardeş kanının akmasına sebep olacaklardır.

Yemen, huzur, güven, istikrar ve barış gibi kavramlardan uzak içler acısı bir durumda iken Osmanlı Devleti, Kıbrıslı Tevfik Paşa'yı, Yemen'de Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmek için bölgeye emir olarak gönderdi. Bunun üzerine Mısır ve Hicaz'da donatılan üç bin kadar Osmanlı askeri ile Cidde'den hareket eden Tevfik Paşa, 17 Cemaziyelahir 1849'da Hudeyde limanına vardı. Ancak Yemen'e daha ilk adım atılmış idi ki Hudeyde kaymakamı Şerif Hasan, Tevfik Paşa'ya karşı direnişe geçti. Bu direnişe karşılık verilmesiyle beraber başlayan savaş bir gün gibi çok kısa süreli oldu ve ertesi günü Şerif Hasan, şehri teslim etmek zorunda kaldı. Böylece Yemen ikinci kez Osmanlı idaresine girmiş oluyordu.

Hudeyde'nin ele geçirilmesinden sonra Tevfik Paşa, San'a'yı da Osmanlı egemenliği altına almak istiyordu ve bu amaçla Mekke-i Mükerrreme Nakîbü's-sadatı Seyyid İshak Efendi'yi bir mektupla San'a imamı Muhammed Yahya'ya gönderdi. Tevfik Paşa'nın bu tutumundan anlaşılan odur ki Tevfik Paşa, İmam Yahya meselesini barışçıl yolla çözmek istiyordu.

Muhammed Yahya, San'a'dan Hudeyde'ye hareket etti ve sonra da anlaşmak üzere Tevfik Paşa ile Şerif Muhammed b. Avn refakatinde 4 ramazan 1265/1849 günü tekrar San'a'ya geri döndü.

Tevfik Paşa, olup bitenleri iyi değerlendirememiş ve maiyetindeki askerle birlikte bir tek silah patlamadan San'a'ya girmişse de gerekli önlemleri almadığı için pek çok asker hayatını kaybetmiştir. Tevfik Paşa, İmam Yahya tarafından kendisine yapılan uyarıları dikkate almamış, söylenenlere kulak asmamış ve askerini San'a sokaklarına salmıştır. Bu dağınıklığı gören San'a halkı Osmanlı askerinin üzerine saldırıya geçmiştir. Bu beklenmeyen saldırı karşısında şaşkına dönen Tevfik Paşa, San'a halkının

saldırılarından kaçmayı başaran askeriyle San'a kalesine sığınmış ve sonra buradan Hudeyde'ye dönmüştür. Şehri Osmanlı Devleti'ne teslim etmeyi düşünen İmam Muhammed, San'a halkı ve çevredeki kabileler tarafından imametten uzaklaştırılmış ve yerine Ali Mehdî getirilmiştir.

Bu tarihten sonra Yemen, bazı dönemler valilikle, bazı dönemler de mutasarrıflıkla Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olarak idare edilecektir.

Tevfik Paşa'nın ölümü üzerine Mustafa Sabri Paşa, Yemen valiliğine atandı. Mustafa Sabri Paşa'nın da bir sene sonra ölmesiyle yerine Muhammed Sırrî Paşa tayin edildi. Sırrî Paşa da lüzumsuz harcamalarda bulunduğu için valilikten alındı ve yerine 1852'de Bonapart Mustafa Paşa getirildi. Ancak Bonapart da Araplar üzerine geçtiği bir saldırıda pusuya düşürülerek öldü.

Ahmed Muhtar Paşa'nın fetih hareketleriyle devam eden Osmanlı-Yemen ilişkileri sürecinde 1872'deki San'a'nın fethi olayı,⁴⁴ Yemen'in, yine bir Osmanlı vilayeti olarak idare edilmeğe başlanıldığını göstermektedir. Fakat bu tarihten yani 1872'den sonra da Yemen'de birkaç defa çok ciddi olmasa da Osmanlıya karşı isyanlar çıkarılmıştır.⁴⁵

1.3. XX.Yüzyıl Başlarına Kadar Yemen

19.yüzyılın ortalarına kadar Yemen başlığı altında ele aldığımız konular içerisinde Avrupa'lı devletlerin Yemen üzerindeki emellerinden hiç bahsetmedik. 20. yüzyıl başlarına kadar Yemen, başlığı altında ise Avrupa'lı devletlerin bölge üzerindeki amaçlarından ve bu konuda hiç çekinmeden yaptıkları faaliyetlerden bahsedilmektedir. 19.yy.da Yemen, artık Avrupa'lı devletlerin sömürge hedeflerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa, İtalya ve özellikle İngiltere amaçlarına ulaşabilmek için, Yemen'e gönderdikleri casus ve misyonerler vasıtasıyla müslüman Yemenlileri, müslüman Osmanlı'ya karşı kışkırtmışlar ve kardeş kanının akmasına sebep olmuşlardır.⁴⁶ Özellikle İngiltere, 1839'da Aden'i işgal ettiği tarihten itibaren çıkarları gereği, uygun bulduğu her fırsatta, bölgenin ileri gelenleriyle irtibata geçmiş, sunduğu maddi imkanlarla bu kişileri kendi yanına çekmiş ve bu kişileri merkeze karşı isyana tahrik ederek, bizzat Yemen üzerindeki Osmanlı hakimiyetine darbe vurmak

⁴⁴ Sırma, Yemen İsyamları, s.44 -54

⁴⁵ S.Kâni İrtem, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, İstanbul, 1999, s. 152.

⁴⁶ Sırma, Yemen İsyamları,s.189.

istemiştir.⁴⁷ Çıkarılan bu isyanlar, binlerce Anadolu evladının hayatına mal olacak ve uzun yıllar sürecek olan zorlu bir mücadeleye dönüşecektir.⁴⁸

Şimdi bu kışkırtma hareketlerine örnekler verelim.

Öncelikle İtalya'nın, Yemen üzerinde oynadığı oyunlara bakalım. Yemen'de 1891 yılında çıkarılan Zeydî imamlarının isyanında, İtalya amacına ulaşabilmek için yerli halka her türlü desteği yapmaktan geri kalmamıştır. Yerli halka güya yardım adına yapılan faaliyetlere, yardımcı olmak için San'a'ya gönderilen Gian Battista Rossi bu duruma verilecek güzel bir örnektir. İtalya, bu tür yardım işlerinde Yemen dışında yaşayan ve aslen hristiyan olan casus Araplardan da yararlanmıştır. İtalya, bu ajanlar aracılığıyla diğer Arap ülkelerinin de Yemen isyanını desteklemelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu ajanlara Hudeyde'deki İtalya konsolosluğu tercümanı, Katolik Halil Yusuf'u örnek olarak verebiliriz.⁴⁹

Yukarıda bahsedilen kışkırtma faaliyetlerinin dışında İtalya bizzat işgal olaylarına da girişmiştir. İtalya'nın 1891 yılında Musavva iskelesini işgale kalkışması bu duruma verilecek güzel bir örnektir. Bu işgal olaylarına karşı Osmanlı Devleti ise, ancak yaptığı protestolar ile cevap verebilmiştir.⁵⁰

İngilizlere gelince; bunlar sömürgecilik faaliyetlerinde son derece yol katetmiş ve doğu dünyasında pek çok sömürgeye sahip olmuş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz bayraklarını Osmanlı hakimiyetindeki Yemen toprağına dikerek bölgenin kendilerine ait olduğunu isbata çalışan İngilizler, haksızlıklarını hiçbir zaman kabullenmemişler aksine buralarda hakimiyet iddiasında bulunmuşlardır. Sadece fiili işgal hareketleriyle sınırlı kalmayan İngilizler, Osmanlı hükümetini, psikolojik baskı altına tutabilmek için, Osmanlıların, mahalli memurlar vasıtasıyla kendilerine karşı cihad kışkırtıcılığı yaptığını iddia ederek Osmanlı Devletini haksız ve yalnız bırakmanın yollarını aramışlardır.⁵¹

İngilizler amaçlarına ulaşabilmek için kullandıkları casusluk eylemleri ve fiili işgal olaylarının yanı sıra bir taraftan bölgenin ileri gelenleriyle bir taraftan da yerli müslüman halk ile anlaşma yapma yolunu da kullanmışlardır. Mesela, 27 Şevval 1297 (2 Ekim 1880) tarihinde, Dali Şeyhi Emir Ali Mukbil ile İngiltere'nin Aden'deki

⁴⁷ M.Kemal.Öke-M.lutfullah Karaman, Adı Yemen'dir..., İstanbul, 2003, s. 15-16.

⁴⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti Tarihi, C.1., İstanbul, 1999, s. 117.

⁴⁹ Sırma, Yemen İsyanları, s.73-74,189.

⁵⁰ İrtem, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi , s. 134.

⁵¹ Cezmi Eraslan, II.Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul, 1995, s. 286.

temsilcisi G.R.Goodfellow arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre; İngiliz hükümeti Ali Mukbil'e her yıl belirlenen oranda maddi yardımda bulunacak, buna karşılık İngiltere, Ali Mukbil'in bölgesini yönetecek ve kontrolü eline alacaktı. Daha da ileri giderek İngilizlerin teşvikiyle, Ali Mukbil, Osmanlı yönetimindeki topraklara saldırarak oraları da İngilizlere satmaya çalışacaktı. İngilizlerden "şeyh" ünvanını alan Ali Mukbil, hiç vakit kaybetmeden faaliyetlerine başlamış ve Osmanlılara karşı giriştiği her harekâтта, İngilizlerden gerekli yardımı almıştır. İngilizlerin bölgenin ileri gelenleriyle yaptıkları anlaşmalara bir başka örnek ise, 30 bin Rupi karşılığında İngilizlerle anlaşılan Abdali Şeyhi Ahmed Fodol örneğidir. Abdali Şeyhi Ahmed Fodol sayesinde Havşabi kabilesi de İngilizlerle anlaşmıştır.

İngilizler, ayrıca Yemen'li müslümanları da para karşılığında Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı bir şekilde kullanmışlardır. Kışkırtma ve isyan hareketlerinin başarılı olabilmesi için, el altında gizlice isyancılara her türlü silah ve para yardımında bulunmuşlardır. İngilizlerin veya daha genel bir ifadeyle Avrupalıların, Osmanlı Devletine karşı isyan edenlere yaptığı silah yardımları, bölgede silah kaçakçılığına ve Osmanlılara karşı girişilen isyanların daha da kanlı olmasına sebep olmuştur.⁵²

Bir başka sömürgeci devlet olan Fransa da, Yemen üzerindeki amaçlarına ulaşabilmek için her türlü faaliyette bulunmaktan hiç çekinmemiştir. Fransa, Yemen'i sadece maddi yönden değil, (manevi) kültürel yönden de sömürmüş, bölgeye gönderdiği çok miktarda kitap ve broşürler ile müslümanlara batı kültürünü aşlamaya çalışmıştır.

Fransa, kömür deposu olarak kullanmak amacıyla Babü'l-Mendeb boğazına hakim bir konumda olan Şeyh Said denen stratejik bölgeyi 1840'ta işgal etmiş ve yaklaşık olarak otuz yıl burada kalmıştır. Seneler sonra Osmanlı Devleti buraya asker göndermesi üzerine Şeyh Said'den ayrılmıştır (1871). Ancak 25 yıl sonra bile sömürgeci zihniyetin örneğini sergileyen Fransız hükümeti, Şeyh Said üzerinde hak iddiasında bulunmuşsa da, Osmanlı askerinin bölgeye iyice yerleşmesinden dolayı istediği sonucu alamamıştır.⁵³

Almanya'nın da Yemen'le ilgili sömürgeci politikalarına şu örneği vermek olacaktır. Almanya, sömürgeci politikasının bir gereği olarak doğunun zenginliklerini ülkesine taşımak için Kızıldeniz'de, Hint Deniz'inde ve Büyük Okyanus'ta dolaşan gemileri için bir kömür deposu elde etmek istiyordu. Bu amaçla İstanbul'daki Alman

⁵² Sırma, Yemen İsyamları, s.77-79.

⁵³ Sırma, Yemen İsyamları, s.70-72.

elçisi Baron Marschall, 1900 senesinde sultan II. Abdülhamid'den Hudeyde civarında Farasan adası yanındaki boş Kum adasının işlerini görebileceğini ifade ederek buranın Almanya'ya bırakılmasını istemiştir.⁵⁴

Avrupalı devletlerin yaptıkları her türlü sömürgeci ve kışkırtmacı politikaları neticesinde bölgenin ileri gelen şeyh ve reisleri çeşitli tarih ve bölgelerde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmekten çekinmemişlerdir. Şimdi de bu isyan hareketlerine birkaç örnek verelim.

1856 senesinde Asir bölgesinin emiri Âyız b. Mer'i, devlete karşı isyan etmiş ve Yemen'in Tihame bölgesini ele geçirmek amacıyla harekete geçmiş ve topladığı askerlerle Cebbane denilen mevkiye gelmiştir. Ancak o gece sebebi bilinmemekle beraber asker arasında yayılan kolera mikrobunun etkisiyle pek çok askerini kaybetmiştir. Bunun üzerine maneviyatı bozulmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak hırsını alamayan Âyız b. Mer'i, geçtiği güzergah üzerinde yer alan kabilelere saldırarak bölgenin huzur ve güvenliğini bozmaya çalışmıştır. Yerine geçen oğlu Mehmed İbn-i Âyız da, 1864 senesinde devlete hakaret etmek ve Ebuarış şürefasından intikam almak maksadıyla Yemen Tihame'sine saldırmış ve Osmanlı Devleti'nin Cizan iskelesindeki kalesini zaptetmiştir. durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti, Hudeyde mutasarrıfını Mehmed İbn-i Âyız üzerine göndermiştir. Bunun üzerine Mehmed İbn-i Âyız geri dönmek zorunda kalmış, af dilemiş ve daha sonraları affedilmiştir. Kendisine mirü'l-meralık rütbesi ve mecidî nişanı verilmiştir. Ancak bütün bu iyi niyete rağmen bu kişi, 1870 tarihinde tekrar Hudeyde'yi kuşatmış ancak yine başarısız olarak dönüştü halka yapmadığı zulüm ve işkence kalmamıştır.⁵⁵

Osmanlı Devletine karşı girişilen isyanlardan biri de Zeydî İmamı Yahya'nın çıkardığı isyandır. İmam Yahya, mezhebi gereğince Türk halifeyi kabul etmiyordu.⁵⁶ Hicri 1321 isyanından beri Osmanlı ile bir türlü anlaşamayan İmam Yahya, Haşid'de oturuyordu.⁵⁷ Nitekim sultan II. Abdülhamid zamanında ikinci kez ilan edilen Meşrutiyet idaresinde İmam Yahya, 26 Kanunevvel 1326 (1911) tarihinde yeni bir isyan ile San'a bölgesini muhasara etti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bölgeye hemen asker göndermeğe başlamış ve Yemen Genel Kuvvetler kumandanlığına da Ferik

⁵⁴ İrtem, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi , s. 130-131.

⁵⁵ Asaf Tanrıkut, Yemen Notları, Ankara, 1965, s. 166-168.

⁵⁶ İrtem, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi , s. 141.

⁵⁷ Mahmud Nedim Bey, Arabistan'da Bir Ömür, İstanbul, 2001, s. 121.

Ahmed İzzet Paşa'yı tayin etmiştir. 17 Mart 1327 tarihinde San'a bölgesi muhasaradan kurtarıldı. Osmanlı Devleti, İmam Yahya'ya güvenemiyordu. Zira gerek İmam Yahya ve gerekse babasının fırsat buldukları an giriştikleri isyan hareketleri bu konuda Osmanlı Devleti'ni haklı çıkarıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti, İmam Yahya ile bir itilâfname imzaladı. Bu itilâfname ile İmam Yahya, Osmanlıların en zayıf bulunduğu ve Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde İstanbul ile bağlantısı kesilen ve Anavatan'dan herhangi bir yardım görmesine imkân ve ihtimal olmayan Yemen'de karşı harekete geçmeyerek itilâfnameye sadık olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak gerçekte Osmanlıları Yemen'den çıkartıp Yemen'e sahip olma ve istiklâline kavuşmak vardı. Zira babasının ve kendisinin 1307-1891, 1314-1898, 1320-1905 ve 1326-1911 yıllarında devlete karşı başkaldırmaları bu amacı gerçekleştirmek içindi. Nitekim İmam Yahya, el altından gizlice yürüttüğü Avrupalılarla dostluk ilişkilerinin bir sonucu olarak 1916'da I. Dünya savaşının gidişatı hakkında bilgi almak için İngilizlerle temasa geçmiştir. İngilizlerin hakimiyetinde bulunan Aden'e Nakib Abdülvahid El Arşi El Havlanî'yi temsilci sıfatıyla göndermiştir. Bu temsilciden gelen bilgiler doğrultusunda hareket eden İmam Yahya, önce Ravza'ya ve ardından da San'a'ya gelmiştir. Mondros Ateşkes antlaşmasının 16. maddesi gereğince Osmanlılar, idareleri altında bulunan yerleri teşkilatlarıyla birlikte mecburen Yahya'ya bırakarak Yemen'den çıkmıştır. Böylece San'a ve tüm idaren İmam Yahya'nın eline geçmiştir.⁵⁸

Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarılan bir başka isyan ise aslen Habeş'li siyahi bir köle olan İdris adındaki birinin Asir'de çıkardığı isyandır. 1911-1912 yıllarında meydana gelen isyanda Osmanlı Devleti, başlangıçta İdris meselesine gereğince önem vermemiştir. İdris'in üzerine gönderilen kuvvetlerin disiplinsiz davranışları neticesinde, Osmanlı askeri, Cizan felaketi olarak tarihe geçen olayda dağıtılmıştır. Aradan geçen 7-8 yıllık süre zarfında İdrisi'nin isyanları ile uğraşılmış ve hicri 1919'de Luhye harekâtı adını verdiğimiz Tihame'deki savaşta İdrisî ve taraftarları sonlarının ölümle bittiği bir yenilgiye uğratılmışlardır ve böylelikle Tihame, İdrisî istilasından kurtarılmıştır.⁵⁹

Osmanlı Devleti, bölgede olup biten bu sıcak olaylar karşısında elbette bir şeyler yapmak, bölgede Osmanlı hakimiyetini yeniden kurmak için bazı tedbirler alma yoluna

⁵⁸ Tanrıkut, Yemen Notları, s.77-79.

⁵⁹ Ehiloğlu, Yemen'de Türkler, s.155-158.

gitmiştir. Bu tedbirler içerisinde mahalli şeyhler ve halifelik gücünü kullanma önde gelir. Osmanlının bu konu ile ilgili olarak yaptığı faaliyetlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1-Bölgede Osmanlı hakimiyetinin tesis edilmesinde Osmanlı'ya karşı yararlılıkları görülen insanlara ve bu insanların çevrelerine sahip çıkmak,
- 2-Yemen'de İslam dini ile ilgili yetersiz din kitaplarını artırmak,
- 3-Yemen halkını Osmanlı Devleti'ne bağlamak amacıyla, bölgeye vaiz ve hocalar göndermek,
- 4-Osmanlı Devleti'ne karşı askeri hareketlerde başarı kazanıp halifenin nüfûzunu artırmak,
- 5- İslam yani Osmanlı halifesinin nüfûzunu her türlü hususun üzerinde tutmak,
- 6-Osmanlı'ya karşı aleyhte yayın yapan basın ve yayın kuruluşlarının Yemen'e girmesini engellemek adına ne gerekiyorsa yapmak,
- 7-Yemen'de İmamlık ve halifelik iddiasında bulunanları bertaraf ederek asayiş sağlamaktır,
- 8-Devlet memurluklarını kontrol edip halifeye bağlı olmayan Zeydî memurları görevden almak ve yerlerine devlete bağlı olan kişileri getirmek,
- 9-Fakir ahaliden vergi almamak,
- 10-Kabile şeyhlerini, İstanbul'a gelmeleri ve halifeyi tanımaları halinde mükâfatlandırmak.⁶⁰

Osmanlılar, orada duracağız diye Mülkî ve Askerî teşkilat yapmışlar, ordu bulundurmuşlar, onları besleyeceğiz diye Anavatan'dan topladıkları verginin bir kısmını buraya göndermişler, burada halkın kazancından da yararlanmışlar, zaman zaman isyanlarla karşılaşmışlar, onları yola getireceğiz diye oraya ordular sevk etmişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak Yemen'de görevli General Galib bey, "1310 (1894) senesinde Yemen'in bir harb mıntıkası olduğunu ve Yemen'e ilk ordu sevkiyatının başladığı 1287 (1871) yılında 1310 (1894) yılına kadar Süveyş kanalında Şab denizine girip Hicaz ve Yemen fırkalarına iltihak edenleri veya isyanlar yüzünden kıt'a halinde seferber edilerek sevk edilenleri, sağ kalıp memleketlerine dönenlerle muvazene ettiğinde 130.000 Anadolu evladının Hicaz ve Yemen çöllerinde gömüldüğünü" beyan eder.

⁶⁰ Eraslan, II.Abdülhamid ve İslam Birliği , s.286-288.

Birinci Cihan savaşının sonuna kadar devam etmiştir. Nihayet Lozan Barış antlaşması ile Osmanlı-Yemen ilişkileri sona ermiştir.⁶¹

⁶¹ Tanrıkut, Yemen Notları , s.20-45.

İKİNCİ BÖLÜM
AHMED HAMDİ (ZEZÂ) PAŞA, YEMEN HÂTİRÂTI

YEMEN HÂTİRÂTI
(AHMED HAMDİ (ZEZÂ) PAŞA 1327-1328)

varak 2

7-ortası tasaffür eden dudaklar zerafet-i tabi'e delâlet eder. Bu gibi adamlar şen ve şatır olurlar.

8-Sıkı kapanan dudaklar şecaat ve besamete delâlet eder.

9-Geniş ağız bilahate alâmettir.

10-Alt dudak dişlerle beraber öne çıkık olursa gabavete, huşunete, hasta şirrete delâlet eder.

11-Dudakların nokta-i telasuku küşade kalırsa şiddet-i tabi'e delâlet eder.

12-İnce ve renksiz olup yok imiş gibi göze çarpmayan dudak murailike, mudahineye, desasata alâmettir.

13-Ensiz ve köşeleri yukarıya müteveccih dudaklar hıyanete alâmettir.

14-Küçük ve dar ağız sefasız bir nasiye altında cebanete delildir. Eğer bu ağzın altında kemikli iri bir çene bulunur ve hususiyle dudaklar daima açık kalırsa belahet-i kıtmiyeye alâmettir.

15-Üst dudak tersine kıvrık olursa cürete alt dudak kıvrık olursa şecaat-ı cümleyeye delildir.

Dişler

1-Kısa ve küçük dişler metanet ve şecaata nişânedir.

2-Uzun dişler zaaf ve cebanete delildir.

3-Bayağı temiz muntazam dişler intizam-ı efkâra muhasin-i tabi'e delâlet eder.

4-Ön iki dişlerin diğerlerinden uzun olması bir tabi virane ve kattalcubaneye delâlet eder.

5-Üst dudağı kalkık tutan ve ısırarak vaziyetinde bulunan dişler seri ve haşin adamlarda bulunur. Bu gibi dişler iri çenelerde bulunursa hırs ve sami' uğrunda irtikab-ı hıyanet edecek bir tabiata işarettir.

Çene

1-Çenenin ortasından derin bir yarık bulunursa itidal fikre.....⁶² tabi'e delâlet eder.

varak 3

2-Sivri çene zaaf-ı tabi'e ve hileye vesileye delâlet eder.

3-Yumuşak etli çifte çene şehvete nişânedir.

4-Kemiklerde zaviye teşkil eden çene metanet-i tabi'e sükunet-i fikre alâmettir.

5-Yassı çene bir berudet-i tabi'e delâlet eder.

6-Küçük çene cebanete delildir.

7-Müdur ve ortası çukur çene re'ifete alâmettir.

8-Ortası basık ve altı biraz çıkık çene tedbire nişânedir.

9-Uzun ve geniş büyük çeneler tabi-i şiddete delâlet eder.

Tenbih: İnsanların yüzündeki geniş çene kemikleri intibah aleme hizmet etmek üzere halk olunmuş bir nişânedir. Bu yolda çenelerden içtinab olunmalıdır. Zira onlar bulduklarını ezerler

Yanak

1-Eti dolgun yanaklar şehvet-i perestliğe alâmettir.

2-Hafif ve gergin yanaklar melâle nişânedir.

3-Yanakları keder çukurlaştırır şiddet ve dehşet kaba bir surette çizer matlubat-ı fikriye iştigalat-ı dimağiye onlarda hafif bir takım hudut tersim eder.

4-Yanaklarda latif ve hafif bir penbelik bulunursa tahsisat-ı ruhiyenin bir mürit-i latifi halini alır. Tahfizat ve istitrabat-ı teşevvüh melâl onlarda revnemayı tecelli alır.

5-Yanakların ötesinde berisinde hususa gelen çukurlar gıpta ve hased nişanesidir.

6-İhtizazatı gözlere doğru temevvüc eden saf-ı alluk yanaklar malı hayata delâlet eder.

7-Şişkin ve solgun yanaklar bilhassa erbâb-ı şebayede su-i istimalata nişânedir.

8-Çıkık yanaklar bir eser-i bürudet-i dimder yanak

varak 4

kemiklerde ne kadar çıkık olursa o derece asar-ı hodkâm ve tefsir-i veriye nişânedir.

Kulaklar

⁶² kelimenin üzerinde mühür olduğu için okunamadı.

Kulakların harici ve dahili tarz-ı şümûruyla hacmi ve hücreleri muayene olunmalıdır. Bundan sonra başa nasıl olup olmadıklarına dikkat etmelidir.

- 1-Geniş uzun yassı kulaklar gabavete alâmettir.
- 2-Kulakların vaziyeti ne kadar yüksekten olursa hasa'isi beşeriyeden ortaya esni'yada delalet eder.
- 3-Şerir vakur adamlarda kulaklar hem küçük ve hem de baştan uzun olur. Hilalinde seretlik çukurunda derinlik görülür. Bazen bu yolda adamlarda büyük kulaklar dahi meşhur olur. Fakat baştan ayırık olması bir şart-ı umûmiyedir.
- 4-Şehvetperveranda bilhassa nisvanda kulaklar küçük ve memeleri etlidir.
- 5-Mürur etli kalın kulaklar hodkâm menfa'atperest şehvetperü adamlarda meşhurdur.

Saçlar

Saçların uzunluğu, sertliği, yumuşaklığı, rengi, düzlüğü, kıvrırcıklığı nazar-ı dikkate alınmalıdır.

- 1-Siyah, düz, kalın saçlar zihde-i hufta fakat metanet ve ciddiyete nişânedir. Siyah, ince, seyrek saçlar yüksek ve çıkık bir nahiya ile imtizac ettiği takdirde intizam-ı muhakemeye, sıhhat-i fikre delâlet eder. Fakat yine bu yolda saçlar düz olursa kuvvay-ı fikriyede adem-i metânet gösterir.
- 3-Kırmızı saçlar alam-ı saire-i vechiye ile suret-i imtizacına göre ya fevkalâde kötü veya fevkalâde iyi bir kalbe nişânedir.
- [lâ hayrû fil ahzar alâ alî]
- Hadis-i şerif, kırmızı saçlılar hakkında karar-ı kat'iyi veriyor.
- 4-Saçlar ile kaşlar arasında levnen fark olması şübheyi davet eder. Esasen saçlar sarı, siyah, kırmızı olmak üzere üç renkte olur. Sarı demevi lenfadilerde siyah sugravi melâli ve açılırdaki kırmızı hayatta şiddet ve ifrat gösteren ashab-ı tabiat fevkalâde de kesretle görülür.
- 5-Yumuşak kıllar mülayimet ve hatta cebanete sert kıllar kuvvet ve şecaate delâlet eder.
- 6-Vaktinden evvel ağarmış saçlar şiddet-i tesire iştiğali zihniyeye ve tabi dimağa nişânedir.
- 7- Tehyehab-ı şedide saçların dökülmesine badi olur.

8-Sarı, kumral, parlak ve latif ve bir surette kıvrılan saçlar necabet-i kalbe delâlet eder. Tenbih:Saçlar hakkında şedd-i serdabıyla mutala'at sakal ve bıyıklara da teşmil olunabilir. Uzun siyah ve sakal ve bıyıklar za'if tabi'e delâlet eder. Metânet-i kalb ashabında meşhud olmaz. Kısa, yassı, seyrek saçlarla sivri sivri büklümlerle dökülen zülüfler hususuyla sert oldukları halde amiyet-i sebata delildir. Bazı tebay-ı mahsusa ashabında vücudu şart olan i'lâ'im

Erbâb-ı istikamet

Gözlerde bir hafif şeffaflık ve nur-ı basarda mu'tedil bir iltima' görülmeli gözün hareketi ne seri ve ne de batı olmalı,şımanın rengi ne donuk ve ne de gayet kırmızı olmalı, gözlerin, dudakların hareketi hem ahenk olmalı, tebessüm ve mihenk-i sehil ve tabi olmalıdır. Bazı erbâb-ı istikamette bu alametlerden bir ikisi mefkud olabilir. Fakat bir desise-i kârda bunlara tesadüf edilmez.

varak 6

Erbâb-ı cesaret

Erbâb-ı istikamete mahsus alâmetler matluku'l vücuttur. Zira desise-i eser cebanettir. Enli ve yüksek burun ile geniş bir nameye şeca'atin alâmet-i mahsusesidir.

Erbâb-ı necabet

Nasiye ile burun arasında hüsn-i intizam şarttır. Necabet-i kalb vechle bu kısmında adem-i tenasibi manidir. Gözlerde revnak burun kanatlarında bir zerafet-i irtisam, dişlerde hüsn-i inticam bulunmalıdır.

Erbâb-ı ciddiyyet

Nasiye toplu ve muntazam hudut ile mürtesim olacak kaş kemerleri biraz kabarık bulunacaktır.

Erbâb-ı metânet

Müdevverce bir nasiye olacak ve çizgilerden üstte bulunacaktır. Kalın kaşlar hüsn-i eda ile irtisam edecektir. Gözler yarıdan ziyade açık bir vaziyette bulunacak burun ile nasiye arasında hafif bir çukurluk görülecek, burun kemerli olacak, dudaklar münasip olduğu gibi ne tamamıyla açık ve ne de tamamıyla kapalı duracak, çene öne ve arkaya meyl olacaktır.

Erbâb-ı gurur

Baş gayet dik ve nazar-ı efkidir verdiği cevaplar bir sekvet-i medidden sonra kısa ve kat'i bir surettedir. Erbâb-ı gururda keşriyet itibarıyla bir tevaz'u hali meşhud olur. Fakat bu öyle bir nikab-ı hakikattir ki altındaki gururu pek noksan olarak setr edebilir.

Erbâb-ı hiddet

Nasiye kemikli ve çıkıntılıdır. Kaşlar kalın, gözler gayet iri veyahut küçük olup da parlak, burun büyük, ağız yarık, çene geniş olur. Dudaklarda bir ihtizar daimi vardır. Sesi gür tarz-ı meşi-i şer'i ale'l umûm hareketi keskindir. Gözler nadiren ma'i olur.

varak 7

Erbâb-ı hased

Za'if tabi'e delâlet eder. Ne kadar ala'im-i sima'ıye varsa kâffesi mevcuttur. Hased saffet-i muhakemenin arkadaşıdır. Hatta ahmaklar kâffeten az ve çok hasuddurlar. Hased devam ederse kan karışır. Simaya bir donukluk gelir. Bu bir illet-i müzmenedir.

Erbâb-ı su'i ahlak

Küçük çehresi üstünde büyük gözlü, kısa boylu, zayıf adamlardan çekinmelidir. Çehresinde nahoş bir hal olup da bilhassa tesirat zamanında meydana çıkan adamlarla ülfet caiz değildir. Zira bir gün gelir ki o hal nahoş bir nişâne-i musibet olur. İri kemikli, etli, sarı, iri, mavi damarlı, büyük gözlü, kalın dudaklı adamlardan sakınmalıdır. Şaşı olmadığı halde iki menbaya hatta nazar-ı isti'mal edebilen cevval göz lazımü'l ihtirazdır. Kıvrık alınlı ve küçük burunlu, kaba yanaklı ve çıkık çeneli adamlar korkunçturlar. Donuk ve gayri tab'i bir şekli haiz olup nazarı daima mütecemmi olan gözler, siyah saçlar ve kıvrık bir burun ile içtima' edip alt dudak da sarkık olursa cümle kâr karşısında bulunulduğuna ünsiyet hasıl olmalıdır. Bu hususta tedvil-i kelâm lüzum görmedim. Bu alemleri öğrenmeğe heveskâr olanlar tettebbu'at ile tecrübe ve tetkikat ile oldukça sima-i senası olabilirler. Yalnız şunu demek isterim ki sima-i senası olmanın çok fa'idesini gördüm. İlk gördüğüm bir adamın mutlaka simasını tetkik ederim. Sonra ahval ve hareketini ve sözlerini nazar-ı dikkate alırım. Ne kır'atta bir adam olduğunu mümkün mertebe anlar ve ona göre hareketimi ve muamelemi tanzim ederim. Fakat akranımın hüsn-i zan muhabbetini celbe çalışırım ve madunlarıma da emr ve kumandanın maksadiyat-ı emkâmına tamam-ı riayetle beraber layık-ı vechle muamele-i

varak 8

siyanetkârane icra ederim. Hüsn-i zan bittecrübe sabit olduğu üzere rekabet ve hırs-ı ve tama' gibi if'al-i mezmumeyi ortadan kaldırmaya bir vasıtaadır. Ne çare ki Said ve Avni

Paşa gibi iki akranımın hırsını bir türlü yenemiyordum. Yemen'e gelinceye kadar daima mafevkelrimin takdirlerine mazhar oluyordum. Doğrusu bu hal nefsimde vakar ve temkin hassalarını tevliid eyledi. Büyük ve küçük silah arkadaşlarıımın mazhar-ı takdiri olmak gibi bir bahtiyarlığa nail oldum. Yemen'de de Nureddin Bey'den başka bil cümle madunlarıma kendimi sevdirdim. Hatta beray-ı tebdilihava San'a'ya azimetim şayiası üzerine bir çok zabitan [Eğer bizi burada bırakıp giderseniz biz de askerlikten istifa ederiz.]dediler. Onları kanunî sözlerle, nasihatlarla ikna' ederek teskin eyledim. Fırka kumandanlarından şikayet çok idi. Nureddin Bey'in dürûştane muamelesinden bizar olanlar tabi bir derece mafevkleri olan acizlerine müraca'at ederek ref'i şikayet ediyorlardı. Hatta binbaşı İsmail ve Ferid efendilerin şikâyetnameleri nazar-ı ehemmiyete alınacak derecede şiddetli idiler dedi. Kavz'aya meydan vermemek için Nureddin beye hususi tebligatta bulunmaya mecbur oldum ki metninden bazı parçaları buraya derc ettim.[Bir ordudaki heyet-i zabitan hükm ve nüfuzunun suret-i müessiranede olması verilen emrin maharetle icrasına vabestedir. Buna muvaffakiyet ise ale'l umûm, nafiz'ül hükm kumandanlarda bir takım evsâf-ı mahsusatın vücudunu istilzam eder. Madunların mafevklerinden aldıkları emrin infazı yalnız onun zarurü'l if'a bir emir olmasından ve büyüğün emr ve nüfuzuna inkıyad mecburiyetinde bulunmasından ileri gelmesi kâfi değildir. Belki o emri sadırayı ne zahiren ve ne de batinen istihfaf etmeyerek kemâl-i sûratle ve can ve gönülden if'aya cehd ve ikdam göstermekle olmak vecibedendir. Binaenaleyh

varak 9

ahlak-ı izzet-i nefis-i cerihadar etmeksizin madununun kalbini teshir eylemek ve tezlil ve istihkar muamelelerinde bulunmaksızın kendilerini taht-ı itaatte duymak ve taba-i dürûştani ve serbazaneyi bu vesile-i tahrik olacak hiddet ve nefrete meydan vermeyecek surette telyin ve teskin etmek usûl-i kaidesini bilecek bir kumandana pek lazımdır. Asıl büyüklük fena söz söylemeyerek madunu kendinize mutî ve münkad kılmaktadır. İnsana büyük bir meziyet verdiren evsâf ve terbiye asıl budur. Şâyân-ı tevkir ve ihtiram olan ve mazhariyeti arzu olunan muvaffakiyet bu evsâf ile istihsal olunur.] Hakikat köklü teshir etmek, usûlünü bilmek kumandanlar için şarttır. Sıcak, yüksüzlük, taab ve meşakkat uzun süren harbler üzerine bir de zabitan ve efrâda şiddet gösterilebilir. Onların izzet-i nefisleri her dakika rahnedar edilirse tabi-i adem-i intizam hasıl olur. Herkes bir fikirdedir. Meselâ; Nureddin Bey, önüne geleni tekdir ve tevbih ve tehdid

ederek güya intizam vücuda getirmek istiyor, bu da bir fikirdir. Bazen bir kısım zabitan taltifle muamele-i lene ile elde ederek bakiyesini eziyor. Bu da muhal bir meslektir, bizde pek müfteridir. Emrinde nizam ve intizamın takviyesi emrinde enmüessir ve müreccih vasıta neden ibaret olduğu hakkında efkâr-ı muhtelifedir. Vekây'ı ve tecarübe istinaden tetkikat ve taharriyat-ı amikada bulunanlardan bazıları şiddet ve bazıları mükâfat tavsiye ediyorlar. Halbuki ben bu iki fikrin de ifrat ve tefritten hali olmadığına ka'ilim. Ben diyorum ki insanlara söz geçirerek kullanmanın bir usûl ve kaidesi vardır. O da gönül almanın ve dekaikini bilip ve herkesin fikir ve meşrebini bilerek ona göre iktiza eden muamelede bulunmaktan ibarettir. Bu ise her millet nezdinde bir tarzda olamaz. Osmanlılar arasında hüküm ferman olan hissiyat-ı kalbiye hakkaniyet ve namustur, müsavata riayettir, kimseye ayrı gayrı muamele etmemektir. Askerimiz yaşamağı, muhafaza-i namusu için kendilerinde bir veli'ayı ilahiye sayarlar. Bunun için biz de namusu if'al-i cesimenin muharriki ve hissiyat-ı askeriye'nin ruhudur. Namus-ı hakkaniyetin iltizâmı

varak 10

ve ihtişam-ı gurur ki istihkâh ile mucib ar ve mahcubiyet olacak ef'alden tevakki emrinde şiddeti bir arzu tevlid eder namusu ve rencide-i izzet-i nefsi gibi şeylerde uzun düşünmek lazımdır. Bazen mükâfat da yapılabilir, Fakat her vakit ve her yerde ve herkese karşı değildir. İşte ma'rifet bunların zaman-ı tatbikini taktirdedir. Bu sırada Kuvây-ı Umûmiye kumandanından atideki telgrafnameyi aldım.

Zehre'de Hamdi Paşa hazretlerine

San'a'dan 423

Gayet mahremdir.

Ebha'da askerin isyan ile Süleyman Paşa'yı katleylediğinin İdrisî tarafından kaba' ile işa'a edildiği taraf-ı alî-i vilayetpenahiyeden bildirilmiştir. Süleyman Paşa'dan [Su'da] üzerinden alınan mektupta askerin halinden teşekki ediyor ise de ahval ve vaziyetten emin görülüyor idi. Keyfiyetin İdrisî tarafından ihtira-i kaviyyü'l ihtimal olup bu vesile ile merkumun isyan ve kıyam sözünü asker ağzına ve ordu içine düşürmek istemesi de pek kaviyyü'l ihtimalattan görülüyor. Bu noktaya kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkat ve basiretleri celb olunur. Bilhassa harekât-ı kat'iyenin tehiri ile intizara mecburiyet husulünden işsizlik ve hırsızlığın her şeyi peyda edeceği isti'dad İdrisî taraftarının işgvaatıyla kolayca inzibatsızlık şekline girebilir. Bu hal her şeyin ziya'ı ve İtalya harbinde zararımıza neticelenmesinin amil-i müessiri demektir. Binaenaleyh, bu babda

gayet müteyakkız bulunulması ve zabıt ve efradda tezahür edecek herhangi şekilde bir inzibatsızlık emarasının en şedid surette itfa ve tecziyesi elzemdir indelmelzum kabulü ile müsadese alınarak kurşuna dizmek cezası dahi tatbik olunacaktır.

varak 11

Bir de imkan-ı harekâta dair ahiren mütalaatın büyük kumandanlardan bile mahrem tutulması rica olunur. Çünkü bu kabil malumatın intişarı ile deraka gevşeklik ve bilnetice inzibatsızlık husulü gayri kabil ictinabtır. Zaten imamın bilfiil teşriki teşebbüsünden fariğ olmadığı gibi İtalya harbi nihayetinin müdafa'a ve intizar ile geçirtilmesinin mutasavvir olmasına rağmen kuvvet toplanarak yine taarruza geçilmesi de zaif'ül ihtimal değildir. Asire asker sevkının İstanbul'a yazılmış olduğu evvelce bildirilmişti. Basiret ve ru'yeti müsliha ve müsaddakalarının inzibatı hususunda bilhassa tevcih ve tecellisi muntazır ve mütamennadın efendim 27 Haziran 328

Kuvây-ı Umûmiye kumandanı

Ahmet İzzet

Bu telgrafnameye gayet kısa olan atideki cevap yazıldı.

Kuvây-ı Umûmiye Kumandanlığına

Cevap: Kumandam altında bulunan kıt'aatta edna bir uygunsuzluk vuku'u ihtimalinin bile hatır-ı devletlerinden geçirilmemesi tevfiakat-ı hamdaniyeye istinaden ma'rus ve müsterhamdır ferman fi 28 Haziran 328 kırkıncı fırka kumandanı imza. Zira kumandamda bulunan kıt'aatta askerliğe mahsus olan fezailin ekserisi mevcut idi. Bu fezail üç kelime ile hülâsa edilecek olursa denilirki askerimde itaat, sadakat ve cesaret var idi. Böyle bir asker hiçbir tesire, teşvike meyil etmez, hatta müşevviklerden bile etmez. İdrisî, Asir'de entrikalar çevirebilir, kendi taraftarlarını her türlü ikna' ederek istediği gibi tahrik eyleyebilir. Benim askerime hiçbir şey yapamadı ve yapamazdı. Çünkü askerim beni seviyordu. Ben de

varak 12

askerimi pek çok seviyordum ve iyi bakıyordum. Nureddin beyin ukalalığı hotgâmlığı olmasa idi. Zehre kuvve-i mütehaşşidesi ahenl bir kitle olacaktı. Ruhi'nin bir beyti hatıra geldi.

Halik kime acısan sanadır[hikmeti vardır].

Öldürdü bizi ah bilinmez mi bu hikmet.

Evet bu hikmet bir türlü anlaşılamıyor. Mektepte hikmet ve simya okuduk, fakat bu hikmeti bir türlü öğrenemedik. Bazen ciğeri beş para etmez bir adamın büyük bir mevkiye geçerek dünyayı kısıkıvrak ettiği ve erbâb-ı kemâlden bir diğer adamında ah ve enin içinde esfele safiline doğru yuvarlandığı görülüyor, hayret ediliyor ve[üç falaka bastı kadem-i cah ile cahil, erbâb-ı kemâlin yeri yok zir-i felekde] denilir. İşte bununda bir hikmeti vardır. Bazen bir hüsn-i niyetle el birliğiyle çalışılıyor, bir türlü maksada erişilemiyor. Buna [kader] desek de geçsek ne ala olur. Evet[hikmeti var] dan çıkan netice Allahın takdiridir. Her yerde bizim de işlerimizin bu vechle engelli olması mukadder etmesine diyebiliriz. Bizim gözümüz perdelidir. Hakikati göremiyoruz. O [layüselüammayefalû] istediğini yapar bizim itiraza hakkımız yoktur. Bazen de [Rişliyö]ve [İsbit] ve [Taliran] ve [Bismark]ve [Kavur] gibi dahatı bazen Sokullu ve Köprülü gibi cahil ve fakat hüsn-i ahlak ve himmet sahibi adamları mevki-i ikbale çıkarıyor. Bu gibi nadirü'l emsal adamlar milletlerinin nasibeyi hissiyatını adeta değiştiriyorlar, idbarını ikbale çeviriyorlar atisini her vechle temin ediyorlar, nitekim de ettiler Bazen mendeburları milletin başına geçiyor, o milleti berbad ve perişan ediyor. Lehistan'ın olduğu gibi işte bundan dolayı da Allah'ın hikmetine karışılmaz. Bazen de dünyanın en iyi idare olunduğu zan olunan terakki devletlerini birbirine düşürerek perişan eyler. Binaenaleyh Allah'ın hikmetine karışılmaz ve Allah'ı dünyada vatanıma ve milletime hizmetten başka bir emelim yoktur,

varak 13

idhar-ı mala hevesim hiç yoktur. Maksadım büyük bir işi görerek tarihte nık nam bırakmaktır. Serveti, samanı ne yapayım, her şey fanidir, baki ancak Hüdadır. Milyonlara malik olan Roscıld, açlıktan altın yığınları içinde öldü. Beyşehir fatihlerinden Turhan Beyzade Yenişehir'li Hüsni beyin, senevi elli bin lira varidatı var idi. Yunan'ın istilasından sonra bütün servetini kayıp ederek en nihayet Aksaray'da Murat Paşa camii karşısındaki pirü piran hanede sıcak bir çorbaya hasret çekerek öldü, ne idi ne oldu. 99 dail hırsa anid dünya, vetulilayşe la tadmâ', velatecma' minel male, felatedri limen tecma', feinnerızke mukaddem, feyuzzuhri la yenfa', feğayyir küllezi hırsı, ğanni küllemen yekna'. İnsan harisu olmamalıdır. Benim paraya, mala hırsım yoktur. Doğrusunu söyleyeyim, hizmete harisim vatanım ve milletim için gece gündüz çalışmayı ve hatta bir gün şerefle ölmeyi isterim. Bu da bir fikirdir. Belki cinnettir. Ne çare ki [eylesek halka nazar her biri bir gûna deli]eskiden biz de hizmet uğrunda can

feda edenler, büyük büyük fedakârlıkta bulunanlar pek çok idi. Bu da devlete muhabbetten, hüsn-i halktan, dine merbudiyetten ileri geliyordu. Bir misal söyleyeyim. Maraşlı İbrahim Şerif Çavuş isminde Maraş'ta sakin bir zat, bir kahraman, bir gazi vardı. Son zamanlara kadar pir-i hayat idi. 1280'de vuku'a gelen Oltaniçe muharebesinde İbrahim Şerif Çavuş topu başında if'ayı vazife ederken serdar-ı Ekrem Ahmed Paşa top başına gelir ve o esnada Tuna nehri ortasındaki adalardan birinde yerleşmiş olan Rus topçusuna endahet etmesini emreder. İbrahim Şerif Çavuş nişan alırken yandan gelen bir mermi sol gözünü çıkarır, göz yüzüne doğru sarkar ve göz önüne bir damar ile merbut kalır. İbrahim Şerif Çavuş sarkan gözünü koparır ve yaraya yerden bir miktar toprak alarak serpdikten sonra sağ gözüyle nişan alır ve endahet eder. Mermi mevzi alan düşmanın toparlaklarını isabet ederek düşman cephanesini berhava eder.

varak 14

Serdar şu halden fevkalâde müteessir ve müteheyyic olarak [çavuş sen insan mısın?]der. İbrahim Şerif Çavuş da [Evet paşam hazretlerim ben insanım, müslümanım, Türküm] cevabını verir. Bu merdane harekete bu merdane, bu cesurane tavra, bu metanet-i harikuledeye hayran olan Serdar-ı Ekrem vak'ayı doğrudan doğruya sultan Abdülmecid hana arz eder. Padişah mazurda İbrahim Şerif Çavuş'a ikibinbeşyüz kuruş maaş tahsis ederek, taka'üd eyler. İbrahim Çavuş bir türlü vazifesinden ayrılmak istemiyordu. Ne çare ki kanun kendisini hizmetten men ediyordu. İşte eskilerde böyle askerlikler görülürdü. Eski muharebelerde böyle bir çok vekay'i olduğu işitilirdi. Ama bazı zurafa buna katı yüreklilik derler ne derlerse desinler, askerler böyle olmalıdır. Diğer bir numune-i hamasette de Çaruva mıntıkasında vaki Çavka tepesinde Bulgar eşkıyasıyla vuku bulan bir müsademede görülmüştür. Malumdur ki 1318'de Bulgar eşkıyası Rum ilinin her tarafında baş gösterdi. Manastır ve Kosova ve Selanik vilayetlerinde hayli faaliyete başladı. Kol kol takip müfrezeleri sevk edildi. Müsademat birbirini vali eyledi. Yirmi kişilik bir çetenin de Çaruva'ya yakın olan Çavka tepesinde bulunduğu Çaruva kumandanına haber veriliyor. Kumandan hemen bir bölüklük müzrefeyi takibe memur eder. Bölük tepeyi sarar. Eşkıya tepenin üzerine taştan ve topraktan siperler yaparak yerleşirler ve müsademe başlar. Müfrezenin mekârecileri arasında [Çalu] Celil isminde keleş ve zayıf biçimsiz bir toska neferi var idi. Bu nefer cephane yüklü mekâresiyle ateş

hattında oldukça uzak ve kuytu bir mahalde duruyor idi. Bir an geldi ki Çalu kendisini kayıp eder dereceye geldi. Hayvanını oradaki bir ağaca bağladıktan

varak 15

ve diğer mekâricilere emanet ettikten sonra mavzerini alarak ateş hattına koştu ve ateşe başladı. Çalu yerinde bir türlü duramıyor, hem ateş ediyor ve hem de eşkıyanın mevziine doğru yüzü koyun sürünerek takarrüb eyliyor idi. Bir zaman geldi ki düşman siperine iki metre yaklaştığından yüzü koyu ateş edemiyordu. Bu kere arkası üstüne yatarak düşmana ateş etmekte iken eşkıya bir fitilli bombayı bunun üstüne attılar. Bomba Çalu'nun karnı üstüne düştü. Çalu hemen bombayı alarak eşkıya mevziinin içine attı, bomba patladı, yedi şakiyi katletti ve her taraftan da hücum başladı. Artık Çalu dayanamayarak kasaturasını çekti ve eşkıya mevziinin içine atladı. Eşkıya ile boğaz boğaza gelirken diğer arkadaşları da yetişerek eşkıyayı kâmilten mahvettiler. Çalu'ya gümüş liyakat madalyası ihsan olundu. Madalyayı bizzat verdim. Fakat elbisesi o kadar pejmürde idi ki, ceket üstünde madalyayı takacak yer bulamadım. Devriye memuru mülazım Fehmi efendiye ceketini merkuma vermesini emrettim. Zabit alametlerini söktükten sonra ceket Çalu'ya giydirildi. Çalu'nun bu hareketi ve vazifeye muhabbet ve aşktan ve hissiyat-ı dindaranesinin galayana gelmesinden ileri geldi. Eskileri meth ediyorum diye beni mücrim, günahkârı, gaddar ve zalim ad etmeyiniz. Eskilerin ekseriyetinden bahis etmiyorum. Yalnız aralarında böyle cevherler olduğunu söylüyorum. Bunlar arasında ara sıra görülen cevahir yenilerde görülüyor diyorum. Zaten 1151 tarihinden sonra devletin dümeni bozulmuş, milletin ahlakı yüz geri etmiştir. Evvelce bir pire için bir yorgan yakan Osmanlılarda hiss-i intikam o kadar azalmıştır ki vatanın bir büyük parçasını yutan bir milleti, en büyük düşmanımız olarak gösterdiğimiz

varak 16

halde iki gün sonra dest-i muhadenetimizi ona uzatıyoruz. Bu siyasete aklım ermez. Kavi bulmadıkça ahlakımızı mümkün mertebe muhafaza ettik kuvvetimiz eksildikçe ahlakımızda da tedenni oldu. Şimdiki halde kaviyiz demek budalalıktır. Bizde kuvvet hazır olmakla beraber ahlakta sıfırdır. Kuvvetli olmak ve yekvücut bir hale girmek için birbirimizi sevmek ve aramızda bir kuvve-i cazibe vücuda getirmek lazımdır. Kanun-u tabiat böyle emr ediyor. Mesela bir taş parçası, bir ağaç parçasıve emsali gibi her hangi bir cisim esasen bir takım cüz'i layetecezzalar aralarında mevcut kuvve-i cazibe

dolayısıyla yekvücut gibi görünmesiyle ve öyle olmasıyla bir cisimattan o kuvve-i cazibeyi kaldırsak cüz'i layetecezzalar ayrılır ve cisim şeklini kayıp eder. Bir millet de tıpkı bunun gibidir. Efrâd-ı millet arasında adalet ve ittihad ve uhuvvet olmazsa adavet hükümran olursa o millet dağılır. Hükümet hakimiyetini, mevcudiyetini kayıp eder. İttihad nasıl kuvve-i cazibenin mümessili ise adavet ve berudet de olvechle kuvve-i dafi'anın mümessilidir. İttihad kuvveti tevlid eder. Kuvvet olunca hayat da mütemadi eder, ahlak da düzelir. Hüsn-i ahlak eshabı çoğaldıkça bir çok fedekârlar ortaya çıkar. Demin bahsettiğimiz gibi fedekârlıklar görülür. Elhasıl şimdiki halde biz her cihetle müflisiz yeni baştan işe başlamalıyız ve fakat adavet ve garazkârlığı ve tarafgirliği ortadan kaldırmalıyız. Bu sözlerimle eslafımızın ahlak nokta-i nazarınca noksanları yok idi demek istiyorum. Tarih-i Osmanî tetkik olunursa ne kadar ahlaksızlıklar ne kadar gaddar ve zulümler, işkenceler, haksızlıklar görülür. Devlet-i Osmaniye her ne nam ile idare olunursa olunsun bu hakikatlerden kendisini tecrid edemez. Hatta hanedan-ı saltanat arasında da ne gûna merhametsizlikler görülür. Üzüm yapan bir şehzadeyi boğmaya koşanlara aman şu salkımı yapıncaya kadarını öldürmeyiniz diye ağlayarak yalvaranı padişah efendimize arz ediniz. Ben hastayım iki akçe yevmiye ile de kefaf-ı nefis ederim. Bana kıymasınlar diyen diğer bir şehzadeyi tarih zikrediyor. Koca Kanunî Sultan Süleyman'a bile oğlu kırk yaşında bir babayiğidi çadırında boğduruyor. Bilirim Bayezid biraderi Yakup Çelebi gibi bir kahramanı muharebe sırasında ifna ediyor. Hiç bir şey olmamış gibi hatta küçük bir teessür göstermeksizin bu gecede birader irtihal eyledi sözüyle cinayetini setr etmek istiyor. Bunlara [Bekay-ı nizam-ı alem]için ihtiyar olunan fedekârlıklar deniyor. Sonra

varak 17

İzzet Paşa isminde bir Ankara valisi gece rüyasında konağı karşısındaki bakkalın bacak bacak üstüne koyarak bıyığını kıvırdığını görüyor. Ertesi günü namus-u vezarete dokunduğundan herifi idam ediyor sayılır şeyler değil sadrazamların, yeniçeri ağalarının hatta ulemayı kiramın yaptıkları fenalıklarla Tarih-i Osmaniye'nin her sahifesi kirlenmiştir. Hatırda kalan bir iki misal söylendi. Yeniçerilerin çok zamanlarda erbâb-ı iffete tecavüzleri, isyanları, ahlaksızlıkları hakikaten ciddi işmiş idi. Hatta yirmi bin kişiye esir olan elli bin yeniçeri Moskova'ya giderken okuna hazır ol Rus gâvuru, "yeniçeri gazileri geliyor" şarkısını okur ve yüzüstlüklerini ilan ediyorlardı. İnsana ahlak-ı umûma bu halde iken yine efrâd-ı millet arasında yine fedekârlar görülüyordu.

Meselâ Kolaşın'da 1278'de Zaim bey kumandasındaki dört bin kişilik bir başı bozuk müfrezesi on bin kuvvetindeki harp askerine hayli zaman mukavemet ettikten sonra erzakları kalmamıştı. Zaim bey ahaliyi ve maiyetindekileri toplayarak teslim olmayı mı yoksa namusla ölmeği mi istediklerini sordu. Kâffesi düşmana teslim olmaktansa din uğrunda namusla ölmeyi tercih ettiler. Peygamber zişanımıza ve halifesine dualar ettikten ve geri dönmemeye ahdupeyman ettikten sonra düşman üzerine saldırdılar. Sırlılıarı mağlup ettiler ve altı saat zarfında hudutlarının öte tarafına kovdular. Bu vak'ayı düşünüyorum, sonra da elli altmış bin kişilik bir ordunun Selanik'te bir tüfenk atmadan karı gibi teslim olmalarını işitiyorum. Tabi bu iki vak'a beyninde büyük bir fark buluyorum. Sonra hacı Lopu gibi sokaklarda [yekdir Allah] deyü bağırarak gezen bir dervişin yarı misli on beş bin kişi ile düzlerde yüz elli bin kişilik Avusturya ordusunu nasıl perişan ettiğini düşünüyorum da yine hal-i hazırımızla arada büyük bir fark buluyorum. Kumanda da erkekçesine bir gün harp etmeden ar-ı firar irtikâb edildi. Manastır harbini pek iyi anlattılar. Orada dahi bir mevcudiyet gösterilemedi. Elhasıl hiçbir yerde mertlik gösterilmedi. Edirne, İşkodra, Yanya müdafa'aları pek mübalağalı bir surette meth edildi. Fakat işin iç yüzü tamamen ilanatın aksini isbat etti, çalan çırpın hadsiz olmakla beraber fakirler zengin zenginler fakir oldu. Bir taraftan düşmanın savletine mukabelede terahi gösterildiği gibi bir taraftan da hazine-i devlet soyuldu. Askerin erzakından istifadeye kalkışıldı. Bunlar kâmilten meydana çıkarılmalıdır ve kumandanlarımız kabahatlidirler ve eski kumandanlara hiç benzemiyorlar. Kozan'daki icraatıyla meşhur olan Kurt İsmail Paşa'nın bile Anadolu'daki muvaffakiyeti hep musalli

varak 18

olduğunu herkese göstermesi ve delail hayratı elinden bırakmaması idi. Çünkü maiyetindeki asker İsmail Paşa'nın dindar ve fedakâr bir kumandan olduğuna kani' idiler. Kurt Paşa'da ma'lumât-ı askeriye namına hiçbir sermaye yok idi. Şimdiki kumandanlarımız belki ma'lumâtlıdır. Fakat karargâhlarında şarap ve rakı ve şampanya şişeleri dolu sandıklar gören maiyetlerinin itimatlarını bir türlü kazanamadılar ve harpleri kayıp ettiler. Elhasıl bir Alman generalinin bana söylediği aşağıdaki söz oldukça mühim bir tecrübe ve tetkik neticesinde söylenmiştir.[Siz Allah'a rabt-ı kalb ettikçe kazandınız, Allah'ı terk edeliden beri kayıp etmektesiniz.]Herkes bir itikatte değildir. Fakat biz de muvaffakiyeti elde etmek, inkıyad ve intizamı vücuda getirmek ve

askeri can-ı gönülden hizmete sevk eylemek için dindar olmak ve din ile alakası bulunmasına hiç olmazsa dindar görünmek ve olvechle onların gönlünü ulamak lazımdır. Kur'an-ı azimüşşan böyle buyuruyor.[Vemen yühinillahu femalehu minmükrim] manası [Allah'a ihanet edenler ikram göremezler]demektir ve [intensurullahe yensurkum] ayet-i kerimesi de [Allah'a nusret eden nusret bulur.]demektir. Bize hüsn-i halk veren dindir, bizi muhafaza eden dindir, bizi galib kılan dindir, bizi hizmete, fedekârlığa sevk eden dindir, bizi zengin eden hamul eyleyen dindir. Dine sarıldıkça kazanırız, dinden uzaklaştıkça kayıp ederiz. Bu sözlerden bütün ehl-i islamın camilere ve tekkeyata toplanıp ibadet-i halıka hasr-ı evkat etmeleri lazımdır dediğim anlaşılmasın. Eğer böyle bir saftirukluk yapılırsa olvakit daha beter oluruz. O da iyi değildir.[Nice hacıların haçı çıkar zir-i bagalda] onuda istemiyorum. Allahın ve Peygamber zişanımızın bize olan o emrine mümkün mertebe muti' ve riayetkâr olalım, dini tezyif etmeyelim, Allah'ı unutmayalım. Bakınız bildiğim bazı ayet-i kerimeyi zikr edeyim.[ve katilu fisebilillahillezine yukatinulekum vela ta'tedu innallahe layuhibbul mu'tedin] manası müslümanlar, müminler sizinle muharebe ve mukatele edenlere müdafaa ve mukatele ediniz. Fakat haddi tecavüz etmeyiniz. Çünkü Allah hadd-i meşru'u tecavüz edenleri sevmez demektir. Cenab-ı hak firar ediniz, yollarda rast geldiklerinizi kesiniz, mallarını alınız, ırzlarına dokununuz demiyor.[ya eyyuhellezine amenusbiru ve sabiru ve rabitu vettekullahe la ellekum tuflihun] manası Ey müminler sakk-ı muharabata sabr ediniz, muharebenin şiddetine düşmanlarınızdan ziyade dayanınız, göyüs geriniz, hudutlarınızı iyi muhafaza ediniz, daima harbe müterassıd olunuz olmayınız ve Allah'tan korkarak adilane hareket eyleyiniz ki sizleri zahmetlerden halas eylesin ve darında felah bulasınız demektir.

varak 19

[ribatun yevmun fisebilillahi hayrun mineddünya vema aleyha] manası hudutta muhafaza olan askerin hizmetleri sevap cihetiyle dünya ve maaleyhadan hayırlıdır demektir.[veizahakemtum beynennasi entehkümü biladli innellahe niimma yeizikum bihi innellahe kâne semaim basira] manası insanlar arasında hükmettiğiniz vakitte adil ve insaf ile hükmetmeyi Cenabı hak size emrediyor. Hakikaten adl ne güzel şeydir ki Allah'ın izniyle size ve va'az ediyor. Hüda her şeyi iştir ve görür demektir.[veteavenü alelbirri vettekua velatcavenü alelismi velüdvani vettekullahe innellahe şedidülükab] manası hayır ve takva üzerine birbirinize yardım ediniz. Şer ve musibet ve adavet

üzerine taavvun eylemeyiniz. Cenabı haktan korkarak emrine itaat ediniz. Cenabı Allah Şedid'ül ikab olduğunda şüpheniz olmamalıdır.[ennehu menkatele nefsen bigayri nefsin evfesadin filardi fekeennema katelennase cemian vemenehyaha fekeennema ehyennase cemian] manası bir kimse ki bir nefsi na hak yere katlederse güya ki bütün insanları katletmiş olur. Bir kimse bir can ihya etse yani selamete erdirse güya ki bütün nası ihya etmiş olur demektir.[innema cezaüllezine yuharibunellahe veresulehu veyesavne filardi fesaden enyukettelu evyusallebu evtükatta eydihim veerculuhum minhilafın evyünfev minelardi zalike lehumhızyun fiddünya velehum filahireti azabun azimun] manası kim ki Allah ve peygamberine muharebe yani emirlerine ve tenbihlerine imtisal etmeyerek muhalefet veyahut Allah'ın ve resulünün dostları olan müminlere ilan-ı adavet eyler ve kat-ı tarik ve katl-i nüfus ve gasb-ı emval ile yeryüzünde fesad çıkarır o ma'kulelerin cezası katl ve salb olunmak veyahut sağ eliyle sol ayağını kesmek ve yine yeryüzünden nefy olunmaktır. Bu mucazat dünya içindir. Ahirette ise azab-ı azim mukadderdir demektir.[ğuzilafve ve'mur bilurfi vea'rid anil cahilin] manası affı al ve örf ile emret yani herkese suhulet göster ve işlerini kolaylaştır. Onlara meşakkat verir şeyi arzu etmeyerek günahlarından avf ile ve şer'an ve aklen müstahsin eyle emret ve cahillerden i'razat et demektir.[yaeyyuhellezine amenu izaleğitum fieten fesbitu vezkurullahe kesiran laallekum tüflihun] manası ey müminler sizinle harb etmek isteyen düşmanınızdan bir gürûha rast geldiğiniz vakitte sebat ediniz ve Allah'ı çok zikrediniz ki fevz ve nusret ve felah bulasınız demektir. Mücahidin-i islam olan askere yakışan düşman karşısında sebatır. Peygamberimiz [minelkebairil firari minezzehfi] buyuruyorlar.

varak 20

Düşman karşısında firar etmek kadar büyük günah ve kabahat olamaz. Merdane mukabele ederken veyahut taarruz eylerken terk-i hayat edenler şehid, firar ederken öldürülenler ise mırdardır, necistir. Eski muharebelerde çok defa mağlup olduk fakat her birinde bir mevcudiyet gösterdik. Bu kere Balkan harbinde kaçmaktan başka bir hez ve ma'rifet ibraz edemedik. Artık umûr-ı devleti çocuklara teslim edelim diyen bazı zaman dalkavukları vardır. Onlara da cevap vermek isterim. Solakzâde tarihini okurlarsa görürler. Hüdavendigâr Sultan Murad-ı evvel 791 sene-i hicriyesinde Kosova-i sulhiyeyi küberasını yaptı ve muzaffer oldu. Bad'el harb mabeyincisi Azab bey ile meydan-ı muharebeyi gezerken atideki muhavere cereyan etmiştir. Hüdavendigâr: Aba

Azab ne aceb bu düşman ölüleri içinde hiçbir sakallı adama rastlamadık. Azab bey ise; Şayan-ı taaccüp değildir, padişahım. Zira sakallı olsalar sinleri ilerülemiş(ilerlemiş) akıllı ve mücerreb olmaları lazım gelirdi ve bu hale girmezlerdi. Bakınız ki maktullerinin ekserisi bıyıklı ve bıyıksızdır. Hakikaten düşünülürse tahsili hez ve ma'rifet rahm-i maderde olmaz. İnsan yirmi yaşında mektebini bitirir, otuz yaşına kadar işe ve çalışmaya alışır, kırk yaşına kadar vazifesini öğrenir, elli yaşına kadar tecrübe görür, elli yaşından sonra her manasıyla devlet adamı olur, yetmiş yaşına kadar hizmet eder, ondan sonra istirahatata çekilir. Ben otuz yaşında iken aklım başımdan iki karış yukarıda idi, aklıma geleni hizmet zannıyla yapardım, fakat kırk yaşımdan sonra o zaman yaptıklarımın kâffesinin çocukluk olduğunu taakkül ettim. Gençlerde devlete hizmet ederler. Fakat sıralarında ve yerlerinde tecrübesiz bir genç en başa geçirilirse olmaz. Hatta kırk üç yaşında sadrazam olan Merzifon'lu Kara Mustafa Paşa'nın devleti ne derekeye indirdiğini tarihte gördük. O da [bu adamın sin-i yetmişi geçtikte kalıp.....dedikleri yerinde etmesin]dir idi. Fakat sonu ne oldu düşünmek lazımdır.

Mahv oldu bunca bilat bak

İki üç genç inadına

Yarab nedir bu hunk

Ki basdık ibadına

Ama denecek ki akıl yaşta değil baştadır. Pekâla asiya-b-ı devlet yalnız akıl ve zekâ ile döndürülemez. Firasetle ma'lumât ve tecrübe lazımdır. Akıl yaşta ise tecrübe de baştadır.

varak 21

Marifet yalnız görünen şeyleri görmek değil görünmeyenleri de görmektir. Bu da tecrübe ile olur. Budala ve cahil izansız bir müsin elbette ki iş göremez, sin-i tufuliyette akıllı ve zekisen şebabette çalışkan olanlar sin-i vukuflarında tecrübe dide ve sin-i şeyhuhatlarında müdebbir olurlar. İttihâd ve Terakki cemiyetine hizmet eden Manastır'lı Hasib efendinin ahval-ı vaziyetinin vehametini görerek Balkan harbinden altı ay evvel yazdığı manzumede bakınız ne diyor. Mumiileyh Neyyir-i Hakikat gazetesinin sermuharriri idi.

Ümmeti islama, vatanın kanlı teemmülü

Elvermez mi gafletiniz

Pa mal oldu ümmetiniz
 Dinle kelâmı akıl
 Sen al cahil-i amel
 Hak yolunu tuttuğun yol
 Belli değil sağ ve sol
 Bıraktın kitabı Allah'ı
 Attın mahafetullahı
 Unuttun mu peygamberi
 Döndün mü kıbleden geri
 Şimdi şeriattedir
 Temekkün uhûvettedir
 Şeriati sen ne sandın
 Külfetten mi usandın
 Hayat bu esas üzeredir
 Külfet nimete göredir
 Zavallı gafil kardışım
 Acırım sana dindaşım
 Şeriattedir ittihâd
 Ve terakki hem iktisad
 Bekleme gayriden himmet
 Gelmez adüvden selamet
 Sarıl habli i'tisama
 Durma gir istihkâma
 Sonra kalırsın meydanda
 Yalnızca sen hüsranda
 Hadim ol.....
 Karşı koy.....
 Çalış vahdet-i islama
 Faik ol bütün akvama
 Sen kazanmadıkça satvet
 Eder mi raiyye taat
 Hani milletin namusu

Hani hayatın fanusu
 Hani,hani erler kâni
 Merdler kurbanı erler canı
 Var mi eser eser size de
 Dünyada mı ya mahşerde
 Girmesin ah nifak ortaya
 Sürüyor bizi vartaya
 Bu gidişle körü körüne
 Batmaktayız pek derine
 Bir uçurum var önünde
 O esfele safilinde
 Bir hatve kalmadı uçmaya
 Yok vakit geri kaçmaya
 Kiminle i'tilaf ettin
 Düşman kucağına gittin
 Ağyarımı dost edindin
 Yetişir artık didindin
 Sana dost olur mu Bulgar
 O Yunan'lı nabekâr
 Bunlarla mı kardaş oldun
 Eyvah ki belanı buldun
 Hep adüv kitabındır
 Katili şeyh ve şabbındır
 Sözümden sual anlama
 Sakın elini kanlama
 Salibin geç tekmilinden
 Biz çektik melaletten
 Kork Allah'ın celalinden
 Kaçurun mübarek helalinden
 Hayır umma bundan artık
 Belim büküldü boynum sarkık
 Ben yolcuyum gidiyorum

Bugün yarın ölüyorum
 Sırtımda kanlı kefenim
 Bu yanımdadır bak resenim
 Ahi ne duruyorsun beni
 Şerefsiz istemem seni
 Fakat şimdi istiladan
 Kurtuluşu yok bu beladan
 varak22
 Taksim olunur evin
 Sevin hayvan gibi sevin
 Namussuzca bir hücreni
 Mu'tad ettiğinizin zilleti
 Aç susuz üryan ve sefil
 Bir dilenci gibi zelil
 Dolaş Asya'yı bir bir
 Bir bir buluncaya kadar
 Asya yuvasını da
 Pislersek orasını da
 O da sana değil baki
 Pis inkıraz mütebaki
 Kime terk ettin şanını
 Tarihini ünvanını
 Türk'ü Arab'ı ezeni
 Hilafete göz diken
 Bu emr-i esrar İngilizin
 İçindedir İngilizin
 O kara kanlı pençesi
 Hep salibin işkencesi
 Dört yüz bölük müslümanı
 Ezmek bitirmek zamanı
 Geldi diye hükmedildi
 İdam kararı verildi

Daha sen ne bekliyorsun
 Hâla mı köpekleniyorsun
 Dikildi sehpay-ı adem
 Giy artık libası matem
 Varsa biraz cesaretin
 Kalmış ise metanetin
 Git dur sürüne sürüne
 Tarihinin makberine
 Bürün bir kanlı kefene
 Gir o hicab medfene

Bu sözler erbâb-ı i'zan için mühim ve müessirdir. Yine gelelim Yemen derdimize. Çok düşünmekten, teessürden hastalığımı teşeddüt etti. Hak hayattan bahs-ı şedidü'l meal telgrafnamem. Kuvây-ı Umûmiye kumandanı nezdinde tesir- yâp olmuş olmalı ki atideki telgrafi aldım.

Zehre'de Hamdi Paşa'ya

On gün daha vazife-i mühimmenize bakarak badehu doğruca San'a'ya gelmeniz rica olunur.

Kuvây-ı Umûmiye kumandanı

Ahmed İzzet

6Temmuz 328

artık San'a'ya hareket edeceğime kanaat getirdim ve yine çalışmakta ber devam oldum. Beni ka'lul ve haşabereni acalaniye ve değri sevil karyaleri halkının kıta-ı tariklik ettikleri haber verildi. Sani hazretleri hakkında Hudeyde mutasarrıflığına Zeydîye şeyhü'l meşayih Seyyid Abdullah bin İbrahim Kuzu Paşa'ya telgraflar keşide ettim. 14 Temmuz 328, Cuma ertesi günü İtalya harb sefineleri Hudeyde pişgâhına gelerek hastane başındaki cephanelikli (Cay) ordugâhındaki kuleyi bombardımanla tahrip etti. Cephane zaiyat-ı şayan-ı ehemmiyet idi. 15 Temmuz 328'de İdrisî'nin Muhayye'ye taarruz edeceği şuyu' buldu. Seyyid Hasan ile Şark'ül Zehre gönderildi beni Cay şeyhü'l meşayih Ahmed Habaşî Paşa'nın iki yüzlü bulunmasından korkuluyordu.

varak 23

Nureddin Bey'den alınan telgrafnamede bazı İdrisî eşkıyasının (Cebel-i Suub)_gelmekte oldukları haber verildi. Beytü'l emin mevkiinin takviye edilmesini ve Cebel [Suub]

istikametinde kuvvetli keşif kolları gönderilerek eşkıyanın harekâtını taht-ı tarasudda bulundurmasını ve peyder pey ma'lumât i'ta etmesini tebliğ eyledim. 20 Temmuz 328'de İdrisî eşkıyasının iki koldan Vaizat'a hücum edeceği Seyyid Hadi Paşa ile ikinci fırka kumandanı Nureddin beyden gelen mektup ve raporda bildiriliyordu. Teyakkuz üzere bulunmaları ve def'i sail için her türlü fedekârlığın icrasından çekinilmemesi emr ve böyle bir hareket his olunduğu anda Mücehhef mevkiinde bulunmak üzere hareket edeceğini beyan eyledim. Temmuzun yirmi üçüncü günü mürettib kolordu kumandanı Said Paşa'nın Zehre'ye muvasalat edeceği istihbar edildi. Sabahleyin erkence bir tabur istikbaline çıkarıldı. Saat üçte müşarünileyh Zehre'ye geldi. İhtiramda ve i'zaz ve ikramda kusur edilmedi. Akşam üzeri Zeydiyye müteveccihen hareket ettim. Zeydiyye'de bir gün istirahat eyledim. O esnada Cebel-i Suub'da askerlerimizle eşkıyanın müsademeye başladığını işittim.

Cebel-i Suub muharebesi

23 Temmuz 328 tarihine müsadif Salı günü saat on bir buçukta mürettib kolordu karargâhı Zehre'den hareket ederek Elharaba'ya ve badehu [Değri Çerane] ye vasil oldu. İdrisî eşkıyasıyla müsademe bugünün sabahından başlamış idi. Karargâhın Değri Çerane'ye muvasalatından üçüncü fırka kumandanı Rıza Bey orada bulunuyordu. Bu karye de iki adi cebel topu var idi. Bu toplar Yüzbaşı Halil Efendi kumandasında bulunuyordu. Bu küçük topçu kuvveti hayli iş görüyordu, düşman da ateşini kesmiyordu Hatta karargâhın bulunduğu hanenin sağ ve soluna birer mermi düşürdü. Erkân-ı Harbiye reisi karargâh mevkiinin emin olmadığını söyledi. Kumandan Said Paşa maiyetiyle topluca olarak düşman önünde bir resmi geçit yaparak Elharaba ve badehu Değri Şuma'ya sonra da Mükahhaf'a geldi mu'safa ettiklerinde dokuzuncu nişancı alayının birinci taburu ahzımmevki eylemiş idi. Bu tabur ikinci ve üçüncü firkalar arasında irtibatı temin ediyormuş. Yemen'de eskiden kumandanlık etmiş olanlarca adet edilmiş olduğu üzere Said Paşa da Mükahhafa gelir gelmez on buçuk santimetrelik obüslerle birer endaht icra

varak 24

ettirilmesi için atideki emri verdi. [Benim geldiğimi Arab'a anlatmak için bir iki gülle sallayınız.] Bu emir icra edilmeli der Değri Ceranna ve Mükahhafa harbi bizden bir şehid ile üç ağır mecruh ile neticelendi. Düşmanın 31 maktul ve (157) mecruhu olduğu haber verildi. Bu harbe iştirak eden taburlar 115. alay 3. tabur ve 115. alay 1. tabur ve

116. alay 3. tabur idi ki en ziyade 115. alay 3. tabur fedekârlık gösterdi. 24 Temmuz 328 Çarşamba günü harp pek seyrek devam etti. Yani bir ileri karakol muharebesinden farklı bir şey değildi. 28 Temmuz 328 Cuma ertesi günü Erkân-ı Harbiye reisinin tensibiyle karargâh [Beyt-i Beriş] karyesine nakil olarak çadırlar reks edildi. Teşrifata ve kademelere son derece riâyet edildi. Seyyid Hadi Heyc ve Ali Kasım Paşalar tarafından vuku' bulan istihbarda İdrisî eşkıyasının Cebel-i Suub tutarak tabiye edecekler. Toplarla müretteb ikinci fırkanın arkasını vuracaklarını bildirmeleri üzerine Ali Kasım ve Hadi Paşa'nın adamlarından bir müfreze tertib ederek eşkıyadan evvel Cebel-i Suub'a çıkmanın mümkün olamadığını ve top çıkarmak için yol bulunmadığını bildirdi. Said Paşa müretteb ikinci fırkadan müretteb bir alayın 9 Ağustos 328 Perşembe günü ale'ssabâh Cebel-i Suub'u işgal eylemesini emretti. Müretteb alaya ikinci nişancı alayın ikinci taburu kumandanı Nuri Bey kumanda ediyordu. Alay Cebel-i Suub'a çıktı ve şafakla beraber müsademeye başladı. Esasen Cebel-i Suub zirvesi İdrisî eşkıyası tarafından işgal edilmiş ve siperler hazır olunmuş idiğinden müsademe bütün şiddetiyle devam etti. Karargâh civarında bulunan nişancı ikinci alayın birinci taburuyla nişancı dokuzuncu alayın birinci taburlarında derhal Cebel-i Suub'a gönderildi. Bu taburlarda harbe iştirak ettiler ve muharebe akşama kadar devam etti. Erzurum'lu halis ve fedakâr ve hamiyetli ve dindar askerden müteşekkil olan dokuzuncu nişancı alayın birinci taburunun cidden kahramanane bir hücumla akşama doğru eşkıya Cebel-i Suub'tan tart edildi. Bu müsademede ikinci nişancı alayının ikinci taburu Yüzbaşılardan Çerkes Ahmed Paşa'nın mahdumu Hakkı Bey ile dokuzuncu nişancı alayının birinci taburunun birinci bölük mülazim-i sanisi Faik Efendi ve kırk dokuz nefer şehid ve altı zabıt ile seksen sekiz nefer mecruh oldular. Müsademenin suret-i vuku' ve cereyanın erkân-ı harbiyece Kuvây-ı Umûmiye kumandanı İzzet Paşa'ya yazılması lazım gelirken Said Paşa yaverine bir muvaffakiyet telgrafı yazdırır ve ikinci nişancı alayının birinci taburunun ve dokuzuncu nişancı alayın birinci taburunun fedakârlığını bildirecek yer de yaverinin sınıf refiki ve muhibbi olan Atıf Efendi'nin taburunu methetmesi ve mumaillehin taltifini talep etmesi kıt'aat arasında galiyanı mucib olur. İkinci fırka kumandanı kaymakam Nureddin Bey son derece müteessir olur ve üç gün sonra Beyt-i Beriş'e gelir ve Said Paşa ile münakaşaya başlar ve haksızlığını Said Paşa'ya söyledikten sonra doğruca telgrafhaneye giderek istifa telgrafını keşide ettirir. İzzet Paşa

ile Said Paşa arasında muhabere başlar. İkinci günü yakın fırkalar zabitan Said Paşa'nın karargâhına gelirler. Said Paşa da bir yeşil bir şey örtülü masa koydurur ve varak 25

masa başına geçerek bütün zabitan hitaben [olur şey değil şey, şey yanlışlık olmuş tashih edilebilir. Bu galeyan ne olacak? hep kabahat Nureddin Beydedir.] demesi üzerine Nureddin Bey, Cebel-i Suub muharebesini ve esbabını ve tarz-ı cereyanını anlatır ve Said Paşa'nın başkumandana doğru yazmadığını ve maruzatında tarafgirlik ettiğini söyler. Said Paşa daha ziyade kızar. Hudut haricinde sözler söylemeye başlar. Nureddin Bey cevap verir. İş büyür. En nihayet zabitan birden güler ve yuha yağdırarak Said Paşa'nın yanından ayrılırlar. Said Paşa pek ziyade üzülür. Rica ederim dikkat buyurunuz mafevk ile madun arasında bulunması lazım gelen münasebat bu dereceye gelirse artık o cemiyet-i askeriyede itaat ve inkıyad intizam ve zabt ve rabt kalır mı. Kumandan adil ve müstekim olmalıdır, doğruyu yazmalıdır, iyiyi kötü kötüyü iyi yapmamalıdır. Said Paşa daima böyle yapıyordu. Kemâl-i teessüfle beyan ederim ki İzzet Paşa ve hatta İstanbul'da harbiye nazırı bu adamın iş'aratını aynı hakikat telakki ediyorlar ve dediğini yapıyorlardı. Gerçi mafevkin bu derece tahkir edilmesi madun için pek büyük bir kusur ve kabahattir. Eğer yanlış bir şey yazmış ise kumandanı ikna' ederek ve terbiye-i askeriye dahilinde rica ederek tashih ettirmeli idiler. İzzet Paşa'nın yolsuz muamelesi ve hakkındaki su'i fikri beni vaazat intihak ki ihbar etti. Hüsn-i muamele görseydim i'timadım olsa idi hüsn-i muamele beraber daha bir çok zaman ve vaazat kalabilirdim. İntikam alan alçalar, afv eden yükselir. İntikam almaktan his edilen lezzet ancak bir saniye sürer. Afvın verdiği zevk ve meberret ise ayrıdır. Ben İzzet Paşa'ya bir şey yapmadım ki intikam almak hevesine düşsün farzedelim ki aleyhinde söyleseyim, onu afv etmeli idi. Hiç kimse kendi hakkını istihsal etmez. Ben bütün hukukumu adalet-i bariyeye terk ettim. O ihkak-ı hak etsin Cebel-i Suub muharebesi esnasında orada bulunsa idim yüz elli kadar genç ana baba yavruları hak-ı helaka serilmezlerdi. Evvela Zehre'de bulunduğum müddetçe İtalyanların bunca teşvikatına rağmen İdrisî bir türlü taarruz cüretinde bulunmadı, hareketimden iki gün sonra eşkıyayı Cebel-i Suub'a taarruz ettirmesi şüphesiz San'a'ya hareketimi istihbar etmesi üzerinedir. Said Paşa'nın nasıl adam olduğu müddet-i medide kendisiyle müdavele-i efkâr ederek anlayan İdrisî müşarünileyhin Zehre'ye vürûd eylemesini muvaffakiyetine

bir burhan bir alamet-i hayr adeyledi de onun üzerine taarruza heveslendi. Fakat muvaffak olunamadı. Her ne hal ise Cebel-i(Suub) muharebesi de bu vechle neticelendi. varak 26

Hudeyde'ye hareket ettim evvelce de bilmünasebe söylendiği vechle Şehame'de gündüz hareket edilmez. Gölgede derece-i hararet otuz sekiz kırktır. Açıkta öldürücü bir sıcak hükmüfermadır, bizim için tahammülün fevkindedir. Şehame'de gündüzün akşamın on birden evvel yolculuk etmek tehlikelidir. Yürüyüşler gece ve gündüz akşamüzeri on birden sonra yapılır. Kışın nisbeten daha serin olur ise de yine esaslı bir yürüyüş kışın dahi yapılamaz. Bir gece kâmilan yürüdükten sonra Hudeyde'ye geldik, Hudeyde'de iki gün bir gece kaldıktan sonra San'a'ya müteveccihen hareket ettik. San'a'ya ilk hareketimde Hudeyde ve San'a arasındaki arazinin ahval-i askeriye ve coğrafyasını tetkik ve kaydettim. Bu kere de o arazinin ahval-i jeolojisini tetkik etmeyi münasip gördüm. İşte buraya aynen naklediyorum. Hudeyde'den Cebel-i Abaki'ye kadar Tehame kısmı salsalı yani iri taneli kum tabakası ile mesturdur ve altında fahmiyyet kilsiden ibaret arazi-i kilsiyeye vardır. Cebel-i Bacil-i Abaki merhalesindedir, fahmiyyet kilsiden ve çakmak taşından teşekkül etmiştir. Taşları Bacil'deki embiyenin inşaatında kullanıldığı gibi Hudeyde Hacil-i şimendüfer hattı inşa olunursa muktezi malzeme-i ahcariye kısmen buradan tedarik olunur. Cebel-i Abaki'den Cebel-i Sanamer'e kadar olan arazi parça parça kum tabakalarıyla mesturdur, altında fahmiyyet kilsisi vardır. Bazı kısımlarından çakmak taşı tabakaları ve çıkıntıları görülür. Cebel-i Zamir'den vadi-i Kutbe'ye kadar ahcar-ı bürükâniyi havi arazi bürükâniye görülür. Hacile'nin yakınında bazalt yani siyah mermer ve mihek taşı tabakaları meşhut olur. Hacile ile Birad arasında granit tabakası vardır. Birad ile Osil meyanında yeşim taşı(kornees) tabakaları göze çarpar. Osil ile Atari arasında kırmızı sumaki yani borfir tabakaları meşhuttur. Atari ile Hacire arasında kuvare taşı vardır.

varak 27

Hacire'de borfir (kırmızı sumaki) vardır. Cebel-i Şi'an ve Menaha civarı kâmilan mektesebat yani konflümerattan ibarettir. Aralarında ahcar-ı bürükâniye tabakaları da görülür. Beyt-i Mehdi ve Acz tarafları arazi-i kilsiyeye ve aralarda kavarat tabakaları da vardır. Sevkü'l hamisi ve konflumerat ve Cebel-i Kayten granit taşından ibarettir. Sinan Paşa civarı arazisi kilsidir. Cebel-i Beni Şaib'in reisi granit ve derûnu konflumerattır. Mesacid'de bazalt (siyah mermer) vardır, meynet konflumerat ve borfir vardır. Asir

afiyesi arazi kilsidendir. San'a arazisi de fahmiyet-i kilsiden ibarettir. Cebel-i Takum ise granit, bazalt ve konflumerattan teşekkül etmiştir. Sinan Paşa yakınında güzel bir artezyan kuyusu açılabilir. Beyt-i Mehdi'de, Hacile'de, Bacil ve Değri'l Abaki ve Zeyl ve El Hamara ve Bubal ve Ahtem'de Ali Cabir'de ve Zeaniye'de ve Hali'de Halimia Hudeyde arasında artezyan kuyuları açılabilir. Hudeyde ile San'a arasındaki arazinin mukattaatı ve muhtelif noktalarındaki tabiat-ı araziye gösterir bir haritayı buraya rabt ettim. Tabakatü'l arz muallimimiz müteveffa Lokuk Paşa'dan yirmi beş sene olup okuduğum Tabakatü'l arz dersinden hatırımda kalan malumata müsteniden icra eylediğim tetkikat ve çıkardığım neticeler bundan ibarettir. İstilabat-ı kâmilten Fransızca öğrendiğimiz cihetle Türkçelerinde bir hata var ise onu bilemem. Bu tetkikat oldukça eğlenceli oldu. Şekl-i arazi yani tabakatı değiştikçe insanda bir hissi tetkik uyanıyor, hemen attan atlıyor, oradaki taşlar ve yarlar tetkik olunuyor, kuyular var ise içlerine bakılıyor. Halbuki vazife-i dar olanlar başka türlü tetkik ederler. Onlar bilhassa kuyular hazır ettirirler.

varak 28

ve takip ettikleri istikametten yanlara doğru açılırlar bir mahdud mıntıkada günlerce uğraşırlar yanlarında alat ve edavat kimyeviye ve hakimiyeli vardır. Elde ettikleri bazı eserleri tahlil ederler, hurda beyinlerle her noktası ince uzun tetkik ederler. Meselâ; granit, bazalt, kalkertuf, konflumerat borfir gibi mevad ma'lumdur. Bunlar hakkında tabi ki uzun uzadıya tetkikat icra edilmez, görülünce göz yordamıyla anlaşılır. Lokuk Paşa bize böyle der idi. Zeminin teşkilat-ı tabyasıarazi-i muhtelifayı yekdiğerinden fark ve temyiz eden hususattır. İşte o teşkilattır ki her memlekete kendine mahsus bir heyet ve manzara i'ta eder ve o heyeti zihnimize hak ederek hatırasını müfekkerimize ika' eyler. Zeminin teşekkülatı muayyemesi dahi bu manzarayı ikmal ve itmam eder. Renkleri, sertlikleri mahalli istimalleriyle muhtelif ve mütenevvi olan ahcara dair binlerce mülahazayı hatırıma tevarüd ettiren işte o teşkilat-ı madeniyedir. Velhasıl her memleket-i zeminin teşekkülatı o memleketin ebniyesi manzarasında ve her türlü imalat sanayisinde temessül etmiş olduğundan o teşekkülatın bedahaten müşahade ve rüiyyet olunacağı derkâr ve aşikârdır. Erzak-ı terekkebât-ı madeniyesini tetkik için dağlık yerlerde tecerrüdat-ı tabiiyeyi müstevi mahallerde mecarî ile kanalların sevahilini ve bhusus kuyularla hafriyat-ı sanaiyeyi nazar-ı muayeneden geçirmek iktiza' eder. İş bu muayene evvela renk, saniyen salabetin ahcar hakkında icra edilir salisen terkibat-ı

ahcar muayene olunur. Korastlı, fulosthatlı olan sert veyahut kıvılcımlı taşlar çelik ile müsademelerinde şerare verirler, vasatı, sertliği haiz olan kalkerler, artvazlar, alçılar çelikle çizilirler. Kil ve porselen gibi yumuşak taşlar tabaka tabaka ayrılırlar.

varak 29

Taşlar ya ecsam-ı basıttan ibaret yani yalnız bir madde-i madeniyeden müteşekkil olup mütecanisi bensica havi billuratı gayri muhtevi bulunur. Meselâ; kireçli, killi, silisli taşlar gibi ki bunlara limonitli derler. Yahud mürekkebi yani mevad-ı muhtelif-i madeniyenin yekdiğeriyle girift olarak ittihadından hasıl olurlar, granit, borfir, bazalt gibi ki bunlara da billur derler veyahut suların tesiratıyla muhtelif taşlardan ayrılan mevadin tabaka halinde teressübünden husule gelirler ki mevad-ı mezkure bazen bila irtibat-ı serbest kalırlar ve bazen çimento ile birleşirler. Kum çakıl taşı balçık dağılmış taşların ihzasıdır. Eğer taşlar köşeli olursa onlara (bireş) ve eğer yumurta şeklinde bulunursa onlara da poding derler. Suret-i umûmiyede arazi iki türlüdür. Birisi arazi-i rüsubiye, diğeri de arazi-i bürkâniyedir. Lokuk Paşa diğeri de ilmü'l arz asar-ı bürkâniye ile asar-ı rüsubiyeyi birbirinden fark ettirir. Yani bu iki eserden hususa gelen madenin ve kayaların derunu arasındaki hal ve vaziyetlerini tetkik ve heyet-i mücteme-i madenin tabakatını müttehid kılan münasebatı tayin eder, der idi. Hasm-ı arzın ve if'al-i miyah ve if'al-i bürkâniye ve teşkil-i hal ve arazi-i rüsubiye, arazi-i saniye joraniye ve salisen ve başaraniye ve inkılabiye hakkında ve onların taksimatı ve bahusus kömür havzalarına aid aldığımız derslerin hülast'ül hülasesi hatırlarımızda kaldı. Eski kitaplar bir kere daha dikkatlice okunmayınca uzun uzadıya tafsilat verilemez mamafih kitabımıza taalluk eder ciheti de yoktur. İnşa edilmek de olan şimendüfer hattında tatil-i iştilal edildiğini biliyordum. Fakat bu seyahatim esnasında inşaatı bitmiş olan bazı kısımlarının Araplar tarafından tahrip edildiğini gördüm, cidden müteessir ve müteessif oldum. İnsanın vücudundaki şıryan nasıl ki demin vücudun her tarafında cereyan etmesini temin ederek idame-i hayatı mucib oluyorsa bir memleketin şimendüferleriyle yolları da o memleketin servetini ve varidatını bir cihetten diğeri cihete naklederek o memleketin hayatını idame eder. Askerlikçe

varak 30

düşünülürse ordunun süratle sefer birliğini ikmal eder, ordunun istenilen mahalde tahşidine yardım eyler. 1870 seferinde Almanya devleti on beş günde Fransa hudutlarına altı yüz bin kişilik bir orduyu şimendüferler sayesinde tahşid etmiş idi. Muhtelif nukad-ı

askeriye birbirine rabt eder muvasalayı ve mütekaleyi temin eder. Hal-i harbde bulunan orduya her türlü erzak ve malzeme ve cephaneyi yetiştirir, ordunun zabitini genç ve dinç askerlerle ikmal eder. Mecruh ve hastagâni zahmetsizce gerilerdeki hastahanelere nakil eder. Üsera alınırsa onları kaçırmadan içerilere götürür, Arabistan'da askerin sıcaktan ölmesine mani olur. Bunca faidesine karşı onu tahrib de mu'tenadır. Peygamber zîşanımız zamanında yok imiş. Ol zaman develerle gidilip gelinirmiş, bu bir bid'at üç dördttür, bid'at-ı hasene, bid'at-ı mübaha, bid'at-ı gayri makbuledir. Şimendüfer makbul bid'attır dediğimiz gibi bid'atın da seyyiesi vardır, hasenesi vardır, şimendüfer herhalde bid'at-ı hasenedir, faidesi vardır, faydası olan her şeyi helaldir, onu yapmak ferasettir. Mazaratı olan her şey haramdır, onu terk etmek ferasettir. İşte islamiyette esas budur. Meselâ ; bir şeyin hem faydası ve hem de mazaratı olsa bu fayda ile mazarattan hangisi kuvvetli ise ona göre o şey ya helal olur ya mekruh veya haram olur. Meselâ ; şarabın vücuda ref'i var fakat içildikten sonra sekr vererek bir çok fenalıklara sebebiyet veriyor, binaenaleyh mazaratı çok oluyor. Bunun için ictinab edilmesi emr olunmuştur, eğer faidesi çok mazaratı az olsa idi mutlaka ya mekruh veyahut helal olurdu. Şimendüfer hattının faidesi gayri münkerdir. O halde helaldir. Helal bir şeyi tehzib etmek günah-ı kebairdendir.

varak 31

Kuhre şeyhiyle Seyyid Hüseyin Ehdil'in dediği gibi ahalinin şimendüferi sevmemeleri Nasranîler tarafından yapılmasındandır ve deve nakliyatına sekte vurmasındandır. Ne yapalım ki hükümetimiz bize yaptırmıyor. Hudeyde'ye gelen Fransız mühendisleri kadar şimendüfer yaptırabilirim, hiç güçlük çekmem. Erkân-ı Harbiye hakkında mufassıl olarak okuduk ve öğrettik. Hatta Şimendüfer Demir Köprücülüğü namıyla oldukça mükemmel bir eser yazdım. Bu kitabım basılmadı. Yıldız kütüphanesinde (mahfuzdur). Bu kitap gayet açık Türkçe yazılmıştır, bütün hesaplar herkesin anlayacağı vechle gösterilmiştir. Bu eseri okuyan tecrübe de görürse pek âla bir köprü mühendisi olur. Şimendüferler ya hükümetin malı olur yahud bir şirkete aid bulunur. Her ikisinde de idare-i umûr için bir müdüriyet teşekkül eder. Bu müdüriyet mühendis-i kalemi, istasyon kalemi, muhasebe kalemi, kontrol kalemi gibi kalemlerden ve bir de malzeme mağazası heyeti gibi kısımlardan ve bir de [yol idaresi] [umûr-ı harbiye idaresi] ve [umûr-ı tahrikiye idaresi] gibi şubelerden tereküb eder. Yol dört kısma ayrılır.

1-yol açma, 2-bizzat yol, 3-imalat-ı sanaiye, 4- mebanidir. Yol açma hazır ve imladan ibarettir. Hazır yolu matlub olan tesviyede imrar için tepelerde,dağlarda açılan hazır yerdir.İmla demek yolu meyl-i mahdutta tesviye-i matlubede bulundurmak maksadıyla vadilerde, iniş ve yokuşlarda yığılan toprak kümeleridir. Yolların meyilleri (1/200)ile (3/200) arasında meyillidir, hazrlar sekiz metre olursa şar inşa ve bundan ziyade olursa tünel diyorlar. Bu yapılan toprak yolun üstüne çakıl taşlarının kırılmışlarından bir tabaka konur ki ona da balas derler. Balas raylara mesnetlik ve traverslere muhafızlık vazifesini yapar sathına (50) santimetredir.

varak 32

Balas, kırma taştan olur,kumda olabilir. Bizzat yol ise traversleri, rayları, kıranponları,iltisak localarını,makasları ve bunlara müteferri sair maddeleri havidir, traversler meşe ağacından ve Teşrinevvel ile Mart ayı arasında kesilmişlerden kuru olanlardan yapılır. Traversler yerine güya altmış ve doksan santimetre fasılalarla konulur. Raylar Fransızca (I) harfi mukattaında vasatı altı metre tuğlünde demir çubuklarda iki türlüsü vardır. Onlar da vinyol ve patin raylarıdır. Beher metre tuğlü otuz üç kilogram sıkletindedir. Bunların dönen mahallerdeki kavisleri beş yüz metre ile bin metre arasında methul nısf katre maliktirler. İşte bu raylar cıvata ve iltisak levhalarıyla birbirlerine ve kıranponlarla traverslere rabt olunurlar,yol hasıl olur. Bunun üzerinde trenler hareket eder. Bir tren işte lokomotif ile vagonlardan tereküb eder. Lokomotif başlıca üç kısımdan ibarettir.1-Ocak ve bacadan ibaret kazandır.2-Muharrik makinedir.3-Lokomotif arabasıyla tekerleklerdir. Sürat katarlarını tahrik eden lokomotifin kömür ve su arabasıyla beraber sıkleti 46,eşyay-ı askeri trenlerin lokomotifi kömür ve su arabası ile 63 ve posta trenlerle mahlut trenlerin lokomotifleri 55 tonla sıkletindedir. Bir lokomotifin kuvveti (200) ile (300) tüccar bargiridir. Trenlerin suret-i umûmiyede süratleri saatte 20-60 kilometredir. Bazı sürat katarları saatte 80-100-120 kilometreden ibaret bir mesafe-i azimeyi kat edebilmekte iseler de bunlar her mahalde aynı süratle gidemezler. Askeri trenler saatte (20-30) kilometre süratle giderler. Vagonlar ise muhtelif sınıflara mahsus döşemeli arabalarla eşya arabalarıdır.

varak 33

Trenleri tahrik içinde bir evkat-ı muayene cetveli (etinerer) yahut cetvel hattı yapılır. Bu cetveli yapmak pek kolaydır. İstasyonların arasında mesafe ve o mesafeyi katedeceği zaman ve istasyonlarda ne kadar kalınacağı ve ne vakit mebde-i istasyonundan hareket

eyleyeceği malum olduktan sonra kolaylıkla tersim olunur. Bir şimendüferin takdir-i ehemmiyeti için atideki mevad nazarı mütala'adan geçirilmelidir. 1-Hattın terazesi 2- İnşaat-ı fenniyesi 3- Tek veya çift hatlı olması 4-Garların hali ve taksimatı 5- Mahrukatin cinsi mahalli tedariki 6-Malzeme-i müteharrikenin miktarı ve vesafıdır. Sevkiyat ve nakliyat-ı cesime-i askeriyede merkezi sevkiyat komisyonu ve icra komisyonu teşkil olunur. Bu komisyonlar sevkiyatı tanzim ederler. İcra komisyonu, hat komisyonu ile merkezi sevkiyat komisyonu arasında bir vasıta-i icraiye'dir. Böyle bir hat üzerinde nakliyat ile yaya olarak asker sevk etmek beynindeki fark şundan anlaşılabilir. Bir kıt'a saatte azami beş kilometre kıta eder. Molalarla beraber bir günde yirmi beş kilometre yürüyebilir. Halbuki şimendüferle bu mesafeyi bir saatte alır ve asker yorulmaz. Bu da büyük bir faidedir. Böyle bir faideyi i'zale ihanettir, hıyanettir. Binaenaleyh Yemenlilerin yaptıkları da indelnas ve indellah mezmumdur, makduhdur. Elhasıl Hudeyde ve San'a arasındaki mevkide geceleyerek yedi günde yani Ağustos 328 tarihinde San'a'ya vasil oldum. Doğruca Kuvây-ı Umûmiye kumandanı İzzet Paşa hazretlerini ziyaret ve arz-ı ubudiyet ve sadakate koştum. Pek barid kabul edildim. Az buçuk oturduktan sonra yanından çıktım. Karşıma Abdüsselam paşa çıktı.[nereye ne çabuk] dedi. Ben de kendimi tutamayarak Fuzuli'nin bu mısraatını söyleyiverdim.

varak 34

[hasmı çok gördüm sığındım sıdkla Allah'a] gerçi hoş kaçmadı fakat bir kere söylemiş bulundum. Müşarünileyhde zehabınız yanlıştır. Paşa efendimizin sizlere büyük teveccühleri vardır. Eğer bazı su-i tefehhümleri var ise onları da izâleye çalışırız dedi. Teşekkür ederek ayrıldık. Su'i tefehhüm denilen şüpheler bazı casusların İzzet Paşa'ya söylediklerini evvelce bilmünasebe arz eylediğim dedikodulardır. Ben vazifemi hüsn-i i'fa ettikten, istikâmet ve adalet üzere hareket eyledikten, kanuna tabiatle çalıştıktan sonra bana kimse bir şey yapamaz fikrinde idim. Halbuki Türkiye'de öteden beri zülfiyare dokunma da istediğin kadar hırsızlık et kanunşikestlik eyle zulüm ve itisafa emsaline taşı çıkar, herkesi soy soğana çevir, memleketi tahrip et, ecanibe teslim eyle bunların hiçbirinin zararı ve ehemmiyeti yoktur. Yalnız falan zata veya paşanın aleyhinde edna bir söz söyleme. Eğer böyle bir küstahlıkta bulunursa ol vakit dünya alt üst olur. İşte tarih-i Osmanî ortadadır. Mürâcaat olunursa görülür. Bu ne hikmettir, bu ne mantıktır anlayamıyorum. İzzet Paşa kimdir. Evvelâ bunu tayin etmek lazımdır. Kangı(hangi) kaleleri feth etmiş, neredede nam bırakmış, devlete ne faydası

dokunmuş,bunu bulalım,veyahut hangi teşkilat-ı ve tensikatı yapmış,hangi nizamnameleri tanzim eylemiş de onunla ordunun yüzünü ak etmiş onu bulalım,memleketi ne vakit büyük bir felaketten kurtarmış, ne zaman felaketli bir isyanı teskin etmiş, nerede düşman askerini bozmuş, hangi muharebe meydanında kahramanlık göstermiş onu ortaya koyalım. Bunların hiç biri yoktur.

varak 35

İzzet Paşa'nın ne olduğunu bir sınıf refiki hikâye etti, aynen naklediyorum. Taşlıcalı mutasarrıf Haydar beyin oğlu Vani köylü İzzet Bey, 1303'de Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığıyla Mekteb-i Harbiye'den neş'et etti. Mektebde iken en ziyade sıkı fıkı görüştüğü arkadaşı Halid Efendi'den alınan ma'lumata göre mumiileyh mağrur ve kendini bilmiş her şeyden huylanır, meth olunmaktan hoşlanır, mazlumlara karşı metin ve cabbar, kuvvetlilere karşı da mülayim ve merhametli, her ne zaman çocuk gibi uysal ve döneke, ruhi ve mizacı tenk, sözde cesur, fiiliyatta gayet cebin, daima menfaatini düşünür ve bu uğurda en sevgilisini bile feda eder, elinde iktidar oldu mu maiyetsizlere karşı anut ve menfaat beklediği cihetin iyi kötü her sözüne, her emrine münkad bazen müttaki ve dindar bazen de Allah'ı ve nebisini münkir bir kere islamiyete taraftar ve Türklere mumaşatkâr on kere de Avrupalılara prestişgâr her zaman hamiyetten ve vatanperverlikten bahisler açar bir zattır. İş başında işe yararları sever,hürmet eder,onların bir dediği iki olmaz, iltifatına gark eder, başına çıkarır, o iş bittikten sonra onları unuttur, tanımaz olur hatta ayağı altına alır,çığnar, verdiği emr fena bir neticeye müncir olursa bin türlü kabahat kusur bularak ve su'i hareket icad ederek sabıkına yükletir ve ilerilere kendinden büyük olanlara ve işi çıkacak, menfaat gelecek zevata ve makamlara tapınır derece hürmetkâr, yazdığı arızalarda elfaz-ı ihtiramkârının mevcutlarını sıra ile dizer,teveccüh dilenciliği eyler, kırıtmayı çok sever ise de bazen de yaptığı kabalığı oduncu Tufan ağa da yapmaz. Kinci ve garazkâr, tabansız ve mesleksiz bir adamdır. Ne teveccühüne i'timad etmeli ne de adavetinden mahzun olmalıdır. Bu İzzet Bey, Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı'sı iken Mekteb-i Harbiye'ye coğrafiya-ı askerî muallimi oldu.

varak 36

O esnada Goltz Paşa'ya da hulül etmek ve kendisine yakın olmak istedi, muvaffak olamadı. Goltz Paşa, Mekâtib-i Askeriye müfettişi olur olmaz yaverattan sabık Mekâtib-i Askeriye müfettişi İsmail Paşa mektebe gelemiyordu. İzzet Bey ise İsmail Paşa'nın

kayın biraderi idi. Goltz Paşa, Mekteb-i Harbiye'yi ıslah etmek bir miktar iyi zabıt yetiştirmek azminde idi. İsmail Paşa ise zabıtlığı ma'lumatı hep makam-ı mukaddese sadakatte buluyordu. Bu iki zıt fikir ara sıra tesadüm ediyordu. Bunun için İzzet Bey'i, Goltz Paşa kendisine muavin yapamazdı. Bir de genç İzzet Bey de bir asker tavrı yok idi. Kısa ve biçimli vücuduyla eğilip bükülerek tebessümlü söz söyleyen İzzet Bey'de ciddiyet göremiyordu. İzzet Bey'in istirahatata koyulması, zevk ve safaya dalması bol yiyip içmesi ve vücudunu semenleştirmeye başladı. Fakat Kolağası olduğu zaman hayli şişman idi. İzzet Bey Almanya'ya tahsile gitti. Bir müddet sonra Almanya'da güzel bir unvan bir nam daha aldı. Almanlar, kendisine(lastel farm regimemts) yani alayın büyük ağırlığı dediler. Alman alayının bu büyük ağırlığı sonraları devlete o derece bir berbad-ı sakil oldu ki verdiği mazarat-ı millet-i Osmaniye yüz senede izale edemeyecektir. İzzet Bey, Almanya'da öğrendiği Almanca ile bir takım zabıtlığı vazifesini büyük mikyasta tatbik etmek üzere İstanbul'a avdet eyledi.

varak 37

Bir kıt'aya kumanda edeceğine Erkân-ı Harbiye dairesine ve Mekteb-i Harbiye'ye memur oldu. Sarayın eşiklerini aşındırdı. Elyevm İstanbul reji baş müdürü olan Rıza Paşa'yı usandırdı. Binbaşı oldu. Yunan seferine Erkân-ı Harbiye'ye memur olmak suretiyle iştirak eyledi. Muharebeden sonra beşinci orduya memur edildi. Bu memuriyet bilahare neyf ad edildi. Orada azamzâdelerle vesair zenginlerle düştü, kalktı, güzel poker ve biric öğrendi, hayli paralar kazandı, güzel kısrak ve atlara sahip oldu. Havran vak'asında bir süvari alayına kumanda edemeyerek istifa etmesini söylediler. Almanya imparatorunun suret-i seyahatinde terfi etti. Şakir Paşa'nın mahdumu Cevad Paşa'nın bu hususta büyük yardımı oldu. Hicaz şimendüferine memur oldu. Hayli zam maaşlar aldı. İşte bu terfiler, zam maaşlar, eğlenceler, zevk ve safalarda geçirilen felaketler itibar edildi. Bunun daha şiddetlisi bundan sonra geliyor. İzzet Bey düztaban Rıza Paşa'nın himmetiyle mirlivalıkla Yemen ordusu Erkân-ı Harbiye reisi oluyor. Pek az zaman sonra feriklikle Hudeyde fırkası kumandanlığına geçiyor. Bu kumandanlıkta tamam dört buçuk ay duruyor. Beyrut'a kapağı atıyor. Erkân-ı Harbiye riyasetinde iken San'a'yı imam cihetine teslim edenler arasında bulunan Ahmed Fevzi Paşa tarafından Beyt-i Mera'nın zabtına memur ediliyor. Bir iş göremiyor. Ahmed Fevzi Şahare'ye giderken verdiği talimatı yapamıyor. Alayı molla iltibas Ahmed Fevzi Paşa'nın şiddetli tahkirine

hedef oluyor, yine aldırıyor. Elhasıl Yemen’de de rütbe rütbe üstüne alıyor. Bunu da bir felaket ve meziyet ad ediyor. Düşünölmeli ki

varak 38

bu bedbaht menfi altı sene zarfında binbaşidan ferik oluyor ve bu rütbelerin ekseriyesini bir hizmet mukabilinde değil bir felaket veya musibet esnasında hicabet yüzünden alıyor. Sınıf arkadaşının sözü burada bitiyor. Bir gün sofrasında bulunuyordum. Genç Erkân-ı Harbler harbin nasıl istirdad edildiğinden bahsediyorlardı. Gerçi istirdad harbinde bulunanlardan değil idiler. İsmet Bey, Salih Bey, Saffet Efendi ve Kadri Bey, Avni Bey ve emsali hürriyet kıyamı zamanında İstanbul’da ve Edirne’de idiler ki bu iki mevkide bulunanlar hürriyetperverlere yalnız baş eğmekten başka bir hizmet etmediler. Binaenaleyh harbin suret-i istirdadından bahsetmeye ve o yolda tefahüre hakları yok idi. Ne ise İzzet Paşa bunlara teveccühle mukabelede bulundu.[Eğer hürriyet daha iki ay ilan edilmişti. Ben isyan edip onu istihsal edecektim. Bütün tertibatı yapmış idim]dedi. Ben kendimi tutamayarak güldüm ve [efendim siz pek uzakta bulunuyordunuz] dedim. İşte fevkalâde hürriyetperver olan İzzet Paşa efendimiz hürriyetin istihsalini müteakip Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye riyasetine geçti ve ilk işi orduyu alt üst eden tasfiye kanununu yapmak oldu. Bu kanun tetkik olunursa görülür ki Yemen’de aksırdı, bir rütbe-i mahfuz Yemen’de öksürdü, bir rütbe-i mahfuz Yemen’e gitti, bir rütbe alacak, Yemen’den kaçacak, bir rütbe alacak Yemen’de uyuyacak, bir rütbe kazanacak bir harbde bulunana bilmem kaç sene zam olunacak. Elhasıl İzzet Paşa’nın ferikliği muhafaza etmesi için ne gibi maddeler bulunmak lazımsa kâffesi mevcuttur. Çünkü birinci şubede daha talebeliğinden beri daire-i mahremiyetine adadım.

varak 39

Harisicah ve hasudunu tazminata hıyanet etmiş ve Erzincan Mekteb-i Harbiye’sinde potlar kırmış olan sarı güzelli miralay Fuad Bey gibi allak desası muhareşeyi sever bir adam bulunurdu. Bu Fuad Ziya Bey Balkan harbinde firarî lakabını kazandı. İzzet Paşa tasfiye kanununu bu adama tanzim ettirir. Mahmud Kâmil isminde bir Erkân-ı Harb zabiti yordaklıkta kusur istemiyordu. Her maddesi uzun uzadıya tetkik olunarak dokunacak yerleri ta’dil edildi. İstanbul’da münteşir gazetelere Fuad Ziya bentler veriyor, ağzına gelen hezeyanı ediyor ve merkezi umûmi azası sıfatıyla öteye beriye propagandacılar gönderiyor ve mektuplar yazdırıyor, bütün ordu kışkırtılıyordu. Esas teşvikte bu idi. Tasfiye kanunuyla süratle terfi edenler küçöldölecek, kıdemliler

ilerletilecekti. Binaenaleyh yüzbaşılar, mülazımlar bir tasfiye kanunu isteriz diyorlardı, encamkâr yapıldı. İyi mi oldu fena mı oldu orasını erbâb-ı i'zan tasvir eyler. Çünkü Mekâtib-i Askeriye'de Fransızca ve coğrafya hocaları kıdemlerine binaen o zaman zarfında miralay ve mirliya olmayarak Balkan harbinde fırka kumandanı oldular. Haritada gaibiyata sebep oldular. Yemen'de imam kıyam etti. İdrisî ayaklandı, asker sevki lazım geldi. Dehasından, ma'lumatından, kiyasetinden istifade edilmek ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye riyaseti uhde istihmallerinde kalmak üzere Yemen Kuvây-ı Umûmiyesi Kumandanlığına yine İzzet Paşa hazretleri tayin buyuruldu. Çünkü İzzet Paşa her derde deva yegane hacı baba macunu gibi idi. Azamet ve kudretiyle münasip olmak üzere Hamidiye kuruvazürüyle hareketi tensib edildi ve Kahire'ye gidip hidiv ile ve Cidde'ye uğrayıp şerif-i Mekke hazretleriyle görüşmesi tensib edildi. Kahire ve Cidde'de hayli potlar kırdıktan sonra Hudeyde'ye çıktı. Bu eserimizde görüldüğü vechle Yemen işini sözüm ona düzeltti. Mısırlıların Kavalalı Mehmed Paşa'ya verdikleri [el müstahlisi]ünvanı gibi bir unvan kazanmak istedi ve bu arzusu İstanbul'ca yerine getirildi.[el müstahlisü'l Yemanî] ayana aza tayin edildi. Ayan azalığı onun için tükenmez bir arpalık oldu. Ne kadar sevinse yeri vardır. Yemen'de kazandığını tam Cebel-i ahalisince [el bürz] ve Tehame halkınca (imamü'l kulüs) oldu. Bizzat Nazım Paşa'ya sokuldu. Mumiileyhin sükûtundan sonra başkumandan vekili ve sonra da harbiye nazırı oldu.

varak 40

Son iki memuriyetindeki harekâtı hikmetleri ma'lum olduğundan tekrar etmedim. İşte Sultan Ahmed-i evvel devrinde icraatıyla meşhur yemişçi Hasan Paşa'nın diğer bir numunesi de İzzet Paşa'dır. Eğer eskisi gibi asmak ve kesmek iktidarı elinde olsa idi bir çok biçarelerin ser-i maktuları yerlerde galtan olurdu. Yemen'de evvelce kumandanlık etmiş bir İzzet Paşa var imiş, o hayli irtikab etmiş, su'i idarede bulunmuş, Yemen'in halî' hazırına girmesine sebep olmuş deniliyordu. Akabinde dalkavuklardan biri söze başlayarak [o İzzet Paşa Yemen'i berbad etmiş, ikinci İzzet Paşa da ihya buyurdular, bu hizmet-i hüda pesdedaneleri millet ve hükümet nezdinde makbul ve mu'teberdir. İnşaaallah ankarib efendimizi makam-ı sadarete göreceğiz] dediler. İzzet Paşa hazretleri bu sözlerden fevkalâde mahzuz oldu. Ne tesir yaptığını anlamak için sağına soluna baktı. Sırası düştükçe hayli sözler söyledim, fakat kim anlar, sana her muhlisinde söylerim. Sen mülzem olmazsın değil Yemen'e amirî, arşa çıksan adam olmazsın. İzzet

Paşa kaba ile bir miktar paralar serpiştirdi, bizzat otuz beş bin lira gezdi. Sonra da yirmi beş bin lira aldı. Daha sonraları da bir çok havaleleri celb etti, hesabını kimse sormadı. Araplara da bu kadar çok para verilmedi. Ne oldu bilmiyorum. Yalnız kendisine (hatırından çıkmasın dünyaya ürbân geldiğin) derim. Bu İzzet Paşa efendimize arz-ı hulusta kusurumuz yok idi. Her Cum'a ziyaretine gider, teveccühlerine arz-ı iftikar eder idik. Hatta bir gün yalnız ikimiz odada kaldık, dertleştik. Ben parasızlıktan bahsettim. O da aynı nakaratı tekrar etti. Taşlıca'daki ki çiftliğini sattığını ve parasını yediğini söyledi.

varak 41

Ben de [bunca senedir hizmet-i devlette bulunuyorum mu'tena hizmetlerde bulundum. İki yüz elli lira maaş aldığım zaman oldu. Başımı sokacak bir hane edinemedim. Bir haneye malik değilim şu cihanda, kıt'a-i tarihin bile şeş hanesi vardır. Sath-ı zemin üzerinde ne evim ne de bir karış yerim vardır. Hükümet serseri kanununu tatbik etse ben en başta bulunurum] dedim. Bu arkadaşçasına bir sohbet idi. Kanun ile madun sıfatları ortada yok idi. İzzet Paşa ferik ise ben de bir mirлива idim. Bahusus aramızda dört beş senelik bir sınıf farkı vardır. Benden pek eski değildir. Saniyen ben Erkan-ı Harbiye mirlivası iken İzzet Paşa binbaşı idi. O zaman da görüştük, yani eski bir arkadaş bir tanışık idik, fakat resmi görüşür idik ve bütün görüşmemiz belki iki üç defayı geçmez idi. Yemen'de maiyetinde bulundum. On gün kadar hanesinde yedim içtim. Binaenaleyh azıcık hususiyet hasıl oldu. Bu kadar bir sözü gülmek için serbest olarak söyleyebilirdim. Bu bir kusur değildi. İleride görüleceği gibi başkumandanlığında bu geçmiş sözleri yüzüme (v)urdu, pek ayıp etti. Büyük mevkileri işgal eden adamların kıymet-i hakikiyeleri izhar ettikleri hissiyat-ı hot naendişe de ve hasımları hakkındaki tarz-ı muhakkimelerinde mündemic (kelamından olur zahir kişinin miktarı) heyet-i sıhhiye hakkımda verilen raporlar kolordu heyeti sıhhiyesine havale edildi. Tekrar muayene edildim. Bir mah tebdilihava etmekliğim (etmem) emr-i hususu üzerine takarrür etti ve bana tebliğ olundu. Asabi bir hastalıktan ve dişlerimden muzdarip bir adama bir mah tebdilihava verilmesi garip göründü. Akşamı doktor Abdüsselam Paşa ve kaymakam Recep Bey haneme geldiler, ben nahoşnut idim ve cihetinde de hüznüm anlaşılıyordu. Recep Bey hüznümün sebebini sordu. Ben de [bugün zavallı gönlümün

garip bir melali var memattan tevahhuşu hayattan kelimamı var] dedim ve tebdilihava müddetinin azlığından şikayet eyledim. Recep Bey de Paşa hazretlerinin varak 42

hakkınızda pek hayırlı bir tasavvuru vardır. Zannımca zat-ı alinizi vali ve kolordu kumandanı yapacaklardır dedi. Halbuki bir saat evvel yanıma gelen Yüzbaşı Server Efendi açığa çıkarılmaklığım için harbiye nezaretine yazılmasını İzzet Paşa'nın emrettiğini haber vermişti. Ben de Recep Bey'e hitaben böyle bir lütûfa mazhar olacak meydanda bir hizmetim yoktur, değerimde mevkuttur. Paşa hazretlerinin o derece teveccühlerine de mazhar olamadım. Tuğl-u emelim yok, haris değilim. En büyük emelim maiyet-i samilerine uzak bulunmak daha doğrusu şu Yemen'den kurtulmaktır. O mevkiler şimdiki sahiplerine mübarek olsun dedim. Hakikaten açığa çıkarılmaklığım harbiye nezaretine yazılmış ve yirmi gün sonra emir gelmişti. Fakat emir icra olunmadı. Bir mah müddetli tebdilihavam bitti. 1 Teşrinievvel 328'de eşyamı hazırlayarak mekkâreler yüklettim ve müsaade almak üzere İzzet Paşa'nın karargâhına gittim. İzzet Paşa fistülden rahatsız iken Abdüsselam Paşa'yı gördüm. Tebdilihava müddetim hitam bulduğundan hareket edeceğimi arz ve bir emirleri olup olmadığını istihzana geldim. Paşa hazretlerinin rahatsızlıkları olduğundan hakipayilerine yüz süremedim, lütfen kendilerine arz ediniz ,dedim. Abdüsselam Paşa gitti ve gelip atideki cevabı verdi.[Ben Hamdi Paşa'nın hareketi hakkında bir günâ emir vermedim ve Hudeyde'ye azimetinden ma'lumatım yoktur. Madem ki hareket edeceklermiş, gitsinler, Hudeyde'de tebdilihava etsinler. Fakat kumandayı ve memuriyeti deruhte edemezler] buyurdular. Bana kalırsa hareketinizi tehir ediniz, re'yini almaksızın hareket etmemeniz, münasip olur dedi. Ben de paşa hazretleri, ben askerim, aldığım emri icra ediyorum ve verilen emri icra etmekten mütevellid mes'uliyetten korkarım onun için hareket etmiyorum 1 Eylül 328 tarihli tezkerelerinde bir mah müddet tebdilihava verildiğini tebliğ buyurdular. Emirlerini yerine getirmek için hazırlandım ve cihetimden feriki olmayan Hudeyde'ye gitmeğe mecbur oldum. Madem ki arzuları yok imiş, ben de gitmem, Paşa hazretleri de biliyorlar ki

varak 43

Hudeyde tebdil-i hava yeri değildir, ahiret iskelesidir, cevabını verdim ve hareketimi tehir ettim. Bir kaç gün sonra İzzet Paşa'ya ameliyat yapıldı, herkes geçmiş olsuna koşuyordu. Ben de gittim yanında kimse yok imiş, laf arasında [Hamdi paşa sen beni

hiç tanıımıyorsun, kendi başına kalkıyorsun, gitmek istiyorsun. Bu nasıl olur, ben burada işin başı değilim, bir kumandanım] dedi. Müteessir olarak paşa hazretlerinde nasıl hareket edeceğimi şaşırdım. Kâh Alman ahvalini takdirle yad edersiniz, kâh eski Türk ahvalini kabul edip tatbikini arzu edersiniz. Almanya’da bir zabıt hareket emrini aldı mı, o emri icra edeceği anda amire gider ve hareket edeceğini bildirir. Ben de size iyi görünmek için böyle yaptım dedim. [iyi fakat Türk olduğumuzu unutmamalı idik, hatta bir gün evvel gelip istihzam etmeli idin, sen eşyalarını yola çıkarmışsın, çizmelerini giymişsin, hayvanın karargâh kapısı önünde bekliyor, istersen müsaade et istersen etme işte ben gidiyorum demek istedin, tabi ben de böyle yaparım] dedi. Kusur diledik, afv talep ettik, merhametlerine sığındık, uluvvusiyanetlerine dehalet eyledik. En nihayet atideki cümlelerle taltif olunduk.[E öyle ise istirahat buyurunuz, yakında ben Tehame’ye ineceğim ya beraber gideriz veyahut seni başka bir yere gönderirim] dedi ve suret-i hafiyece aldığı ma’lumata göre açık muâmelesinin tashihi için Harbiye Nezareti’ne yazdığı diğer bir şifreli telgrafnamede [Hamdi Paşa’nın Tehame’de vücudiyeti lüzum-ı kat’i görüldüğünden açığa ihracından sarf-ı nazar buyurulması müsterhimdir, demiş ve tabi isar-ı tervic olunmuştur. Rica ederim söyleyiniz bu muâmele-i çocuk yapısına benzemiyor mu?

varak 44

Türkiye’de ricasız minnetsiz mevki tutmak, terfi etmek mümkünsüzdür. Mevlevi Tahir merhum böyle diyor.

Merdi kâmil eylemez takbil-i zeyl ehlicah

Ab-ı ruyi çünkü insaniyetin bamal olur

Ey terfi isteyen sen zan etme kim

El etek öpmekle insan nail-i emel olur

Halbuki ben bunun aksini iddia ederim. Hakikaten İzzet Paşa’nın her defa elini öptüğümde bu kıta hatırımdan geçerdi. Ne yapayım herif aleyhimde bir tahminde bulunsa akabinde bir yer tutar benden bir şey sormazlar, istediğini yaparlar, ben sefil olurum. Nitekim de sonunda oldum.[Kabul-ı feyz olamaz düşman yiyecek hakinenebat] [mütevazih olanı rahmet-i rahman bulunur] beyitiyle müteselli olmaya çalışırım. O İzzet Paşa’ya [zindeki zillettir artık bence izzet sendedir]deyip sesimi kestim. San’a’da bulunduğum esnada sadat ve meşayik ziyaretimde bulunurlardı. Hatta Seyyid Caman ki buna ahali veled-i caman diyorlar hemen gün aşırı gelir ve görüşürdü. Bu seyyid

Caman'ın pederini imam Yahya Hamidettin katlettirmiş olduğundan kendisi Zeydî mezhebine salih olduğu halette imamın en büyük düşmanı idi. Birgün imam hazretlerine yapılan i'tilanın iyiliğinden bahs açtım. Mumiileyhde imamın eski şeharı Zamar, Kafle'l Azar, Suda, Sude'l Sanarı kalasından ibaret idi. İzzet Paşa'nın himmetiyle Aden kapılarına kadar imamın te'sir ve nüfuzu arttı, artık iyi mi oldu fena mı oldu orasını ben bilirim, fakat sizin takdirinize havale ederim cevabını verdi. Avni Paşa ile de sıkıca görüşür idik. Bir gün bana bir kağıt parçası verdi, üstünde böyle yazılı idi.[saki-i zelale fevz ve felah olan zat-ı sami-i nezaretpenahilerini her hususta merci-i ittihaz ve umûr-ı resmiye ve şahsiye ile düçar-ı sada edişimin mükerrerlerindeki kılleti hicaptan ziyade

varak 45

zat-ı devletlerindeki şimey-i kerem ve ihsana atıf buyurulması daha muvafıktır.] yazılı idi. Bu nedir dedim. Bizim büyük paşamızın velinimetine yazdığı son mektubun en ruhlu kısmıdır, yakında yeni bir lütfâ mazhar olacaktır. Ayan-ı azalığını istiyor ben imam ile i'tilafı yapayım, o külahı kapsın nasıl olur. Bari beni asaleten buraya kolordu kumandanı ve vali yapsa ne olur. Benim ma'lumat-ı sabıkam vardır, gencim, faalimher halde Mahmud Nedim'den iyi valilik yaparım. Ben de işi İstanbul'a tafsilatıyla bildirdim. Biraderim Sabri'nin kabiliyetini biliyorsunuz. Elbette bir suret-i tesviye bulur dedi. Avni Paşa'nın iki yüzlülüğünü bildiğim cihetle Allah cümledenizi muvaffak eylesin dedim. Avni Paşa beni kendisine rakip ad ediyor ve sırası geldikçe İzzet Paşa'ya aleyhimde bulunuyordu. Bu halini bildiğim cihetle böyle mahrem bir şeyi gelip bana söylemesine hayret etmekle beraber bunda bir iş var dedim. Dört gün sonra kolordu kumandanlığına mütekaid mirliva Hüseyin Paşa'nın tayin edildiğini ve Avni Paşa'nın da otuz dokuzuncu fırka kumandanlığına yani asıl memuriyetine devama başladığını işittim, olzaman meseleyi anladım. O esnada Taiz eşraf ve ayanı San'a'ya geldiler. Bunlar meyanında Seyyid Ahmed Paşa, Davut Şinasi, Abdullah Hazam, Sayada ve Ramada şeyhleri Abdullah Said Ziyad Kanişi vardı. Abdullah Kanişi etmiş bir gün İzzet Paşa'nın Şeyh Abdullah Kanişi ile bir buçuk saat kadar bir odada kapanarak remel attırmış olduğunu işittim ve iki üç gün sonra yanıma gelen Abdullah Kaniş'ten ne söylediğini sordum. Mumiileyhde böyle dedi. İzzet Paşa İstanbul'a gitmek istiyor,gidip gitmeyeceğini ve giderse harbiye nazırı olup olmayacağı ve düşmanın isminin ilk harfini sordu, ben de buldum. Hesabıma göre

varak 46

10 zilkade 1330'da hareket ederse hakkında hayırlı olacaktır. İstanbul'a hareket emrini hareketten pek az evvel alacaktır. İstanbul'da pek büyük karışıklık görülüyor fakat kendisine ziyanı dokunmayacaktır. Harbiye nezaretinden büyük bir makama geçecektir, kendisinin düşmanı yakınındadır ve ismi elif ile başlar dedim dedi. Benim de ismim Ahmed Hamdi'dir, elif ile başlıyor. Bu adam beni düşman bilecektir. Keşke söylemese idik dedim. Sonra hatıra geldi ki Avni Paşa'nın da ismi Ahmed Avni'nin itilafname meselesi de vardır. Artık bu adam beni düşman bilmez, bir fenalıkta yapmaz diyerek müteselli oldum. İzzet ismini sevmem. Eskiden Ankara valisi bir İzzet Paşa var imiş, yapmadığı zulüm kalmamış. Benim sınıfımdan da iki İzzet vardır, ikisinin de ahlakı bence makbul değildir. Şimdiye kadar gelen büyük adamlar arasında İzzet isminde kimse yoktur. Gelen İzzetlerin her biri az çok bu devlete zarar vermişlerdir. 5 Teşrinievvel 328'de İzzet Paşa'nın Tehame'ye hareketi ilan olundu. 7 Teşrinievvel 328'de bütün ümera ve zabitanı kışladaki askeri koloniye toplayarak veda eyledi ve zabitan-ı perverharem gibi bir vaziyet alarak bir nutuk verdi. Nutkunda idam ettirdiği mülazımın mevkiini bila müdâfa'a teslim eylemesinden dolayı bihak bu mücazati gördüğünü beyan ve Abdülhamid'in yaveranından bazılarının tahtiesi namakbul olduğunu ityan eyledi. Bu heyet içinde Hakan-ı sabıkın yaveranından ben ve topçu kaymakamı Fuad ve Erkan-ı Harbiye kaymakamı Hasan Vasfi Bey bulunuyordu. Ben ne mülazımı biliyordum ve ne de idam olunduğu zaman San'a'da bulundum ve ne de tenkid eyledim. Binaenaleyh bu sözün diğer iki zattan birine ait olduğuna hükmederek vaziyetimi bozmadım. Nutuk bittikten sonra

varak 47

İzzet Paşa beni arabasına alarak hükümet konağına götürdü. Bu iltifatta sözün bana ait olmadığını işrab ediyordu. Arabada Hamdi Paşa sen de hazır ol beraber gideceğiz dedi. O gece hazırlandım, ertesi günü sabahleyin yani Teşrinievvel 328 pazartesi günü beraberce San'a'dan hareket ettik. Teşyi' için taburlar, topçular, süvariler, memuriyn-i hükümet ve eşraf ve sadat ve ayan-ı memleket kâmilan subaşına gelmişlerdi. Yapılacak teşrifat-ı teşyi'yeye topçu kaymakamı Raif Paşazade Fuad Bey tayin olunmuştu, her türlü ihtiramat yapıldı. Gelenler İzzet Paşa'nın elini ve eteğini öperek teveccühe ve hüsn-i nazar dilendiler. İzzet Paşa da Arapların can alacak noktasını buldu. Seyyid Ömerî'nin elini öperek imam hazretlerine ubudiyyetinin iblağını rica eyledi. Böylece

Zeydîlerin muhabbet ve merbudiyyetlerini takviye eyledi. Bazıları ubudiyyetlerini arz ve irae için Asir Ukba'sının başına ve bazıları da Sinan Paşa ve Buan mevkilerine kadar refekat ettiler. İzzet Paşa hazretleri fistülden muzdarib olduklarından vali Mahmud Nedim beyin arabasıyla Buan'a kadar gitti ve bir iltifat-ı mahsusa alarak beni arabasına aldı. Yolda söz lazımdı. İzzet Paşa, Tehame'nin vaziyetinden ve rediflerin yolsuzluklarından bahsetti, parasızlıktan dem vurdu. 16 Eylül 328'de hükümetimiz umûmi seferberliğini ilan eyledi. 25 Eylül'de karada bize ilan-ı harp etti.2 Teşrinevvel 328'de İtalya ile sulh akdedildi. Aynı günde Sırbistan ve Yunanistan bize ilan-ı harp etti. Bu vaziyet işimizi daha ziyade güçleştirdi. Evvela İtalya donanması münecalatı sektedar ediyordu. Şimdi ise Yunan donanması başımıza bela kesildi dedi. Bende Yunan donanmasını İtalya donanmasına nisbeten zayıftır, Behr-i Ahmer'e varak 48

harb sefinesi gönderemez ne olursa olsun Tehame için müsterih olabilirsiniz [kerem mebzul olursa arz-ı isti'dad katlidir]. Herhalde bendenize itimad buyurdunuz, çalışır yanınızda mahcup kalmayız.[Bize hasımane nagâh eyleme hasmın değiliz] fiktanı i'timad her vakit mebde-i hezimettir dedim. İzzet Paşa da Hamdi Paşa senin bugün şairlik hissin uyanmış dedi. Ben de öyle bir hisse malik değilim, arz ettiğim beyitler büyük adamların sözleridir, evvelce ezberlemişdim, şimdi sırası geldi de sarfediyorum, hakkımda pek yanlış fikirlere sahip oldunuz, herkesin her gammazın sözüne inandınız, benim rızkıma mani olmak istediniz, açığa çıkardınız, sonra da tashih ettiniz, siz o muameleyi nereden işittiniz dedi. Ben de, işitmedim fakat hissettim aynı zamanda da Abdüsselam Paşa ile Recep Bey' i yanıma göndererek istihza için olacak beni vali ve kumandan yapacağınızı söylettiniz, yalnız bundan maksadınız ne olduğunu anlayamadım dedim. İzzet Paşa da vallah Hamdi Paşa ben seni yeni kabineye mensup partiden zannettim, tabi onlar beni azl edip seni yerime tayin edeceklerine hükmettim,doğrusu İstanbul'da tahkikat yaptırdım ve tecrübe için açığa çıkarılmalarını yazdım, akabinde açığa ihraç olduğunuz hakkında emir gelince onlara mensup olmadığınızı anladım ve muameleyi tashih ettirdim. Abdüsselam Paşa ve Recep Bey'le vali ve kumandanlığa ta'yin edeceğimi Seyyid Ahmed Paşa ve Seyyid Ahmed Hayvanî ile de Kuvây-ı Umûmiye kumandan vekili yaptıracağımı sana isma ettim Bunlardan maksadım ve sizi oyalamak ve İstanbul'ca olan vaziyetinizi anlayıncaya kadar vakit

kazanmak idi. Sonradan bu tedbirlerin kâffesinin boş olduğunu anladım, sizi çürütmek sizi gözden düşürmek için yapılan

varak 49

şeyleri yazılan muharreratı tesirsiz bırakmak için emin ol elimden geleni yapacağım dedi. Bir nevi günahlarını ikrar olan bu sözler ibret alınacak derecededir. Bu vechle açıkça i'tirafat bende üç fikir tevlid eyledi. Ya bu adam pek saf derunda izhar-ı raz-ı derun ediyor,yahut bana yaptığından nadim ve pişman veyahut ki Tehame'de kendisine bir şey yapılacağını zan ve tahmin ediyor da buna mani olmaklığım için beni taltif ile elde etmeğe çalışıyor. Fakat her üç ihtimalde de İzzet Paşa haksızdır. Yorulduğuna acırım mümkün mertebe hak ve hakikatı göremeyen itham ve hayalate ve ihtimalata kapılan bir adamdan gerçi başka bir hal de beklenemezdi. Meratib-i beşeriyenin müntehası istikamettir, istikamet insanın tacı ser-i şahametidir, istikamet bir berat-ı saadettir ki ona nail olanlar kâffesi tesvilat-ı Seyfî beterden kurtulurlar, müstakim olanlar ve oldukları gibi görünürler, müstakim hakkı bilir, hakkı söyler, hakkı kabul eder. Tabiat revşi olmaz, olmadıkça dipte hak tebeyyum alır mı sept birüzan Ziya Hurşid Enver'den enaiyete sahip ve ikbal ve servete mail olan İzzet Paşa pek iyi bilmelidir ki [elhakbalu velabalu aleyh] yani hak galebe eder, ona galebe olunmaz ama vakit geçecekmiş biz de sabır ve teenni gencinesinin anahtarı vardır. Bol bol sabrederiz.[elhak-ı hak inne yetebeyyü] kelâmını kendilerine meslek ittihaz edenler dünyada uzun müddet eza görmezler hakikaten hakk-ı ittiba olunmaya alıktır. Şimdiye kadar yazdıklarım dokunaklıdır, ama doğrudur. [elhakmer] kavline göre tesir lazımları icra edecek belki de tehevür ve gazabı vücuda getirecektir. Ne yapalım işin doğrusu budur. Umur-ı devletin Yemen gibi en nazik ve tehlikeli mevkiinde ne kadar çocukça teşvir edildiğine misal olduğu için yazıldı. Yoksa gördüğüm hakaretin intikamını almak için değildir.[izhar-ı kin şiar-ı dil zarımız değil, ağyararıyla cidal bizim kârımız değil] İzzet Paşa'dan da sorulmasına belki o da kendine göre sebepler bulur, hatta [neşe-i ümit istediğin sagirdesinden gamlıdır,bir dokun bin ah dinle kâşe-i fağfurdan] manzumunca kim bilir neler söyler

varak 50

doğrusu [maran gibi hep birbirini sokmada yaran bir semm-i helahildir, ad-ı sohbet-i ahbap] İzzet Paşa'nın etrafını bir takım hişt-i başlar, merailer sarmışlar ne derse aynı hikmet aynı keramet diyorlardı. O da cahil ve gafil, zavallı kendisini dünyanın yegânesi

görerek şaşırdı. Her gün bir gürûh gelip yerhamukallah deseler insanım mümkündür ki bende şaşkınlık asarı göstereyim. Yalnız haksız olarak kimsenin mani rızkı olmağı kat'iiyen istemem ve elhamdülillah olmadım ben de raz-ı derunumu açtım, garazkârlardan, müfsidlerden, gammazlardan şikayet eyledim ve hak tedrisinden, iltifatından bahsettim eğer bir su'i fikrim var ise [erişir her nesne ise hassa-i istihkakım] dedim. Ben müteessirata arz-ı kelim ettiğçe İzzet Paşa bana istihfakârane bir nazar-ı atıf ediyordu. Ona bu beyti söylemek lazımdı. [felaket görmemişsin derdimi eylesen istihfaf, felaket olsa layıktır bu halka sendeki evsaf] fakat demedim hoş görüp (elsabr-ı miftahül ferec) içimden okuyarak sükûtu ihtiyar ettim. Sinan Paşa'ya geldik, ben karakola gittim. İzzet Paşa da maiyetiyle Jandarma binbaşısının hanesine indi. Onda taamına davet olundum, mecburen, nezaketen gittim. Elhasıl o gün akşamı Sevkü'l Hamis'e vasıl olduk. Sevkü'l Hamis'te yüz on beşinci alayın birinci taburu kumandanı Binbaşı Rami Efendi pek fena tahkir etti ve Ahmed Fevzi Paşa'nın haklı olarak kendisine yaptığıının öcünü çıkardı. Zavallı binbaşı yaltaklanıyor, kıvrılıyor, bükülüyor mazhar-ı lütfu olmak için elinden geleni diri ediyordu. Arz-ı ubudiyette ibraz-ı ihtiram memlukiyyette zerre kadar kusuru olmadı, yok idi. En büyük taksiratı Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı'sı Aşir Efendi'ye yüksek sesle söz söylemesi idi. Zavallı binbaşı askeri karakollarının kâmilan Cebel jandarmalarına teslim edilmesi mahzurludur diyor idi. Önde giden İzzet Paşa bunu işiterek hiddetli bir surette: sesini kes herif

varak 51

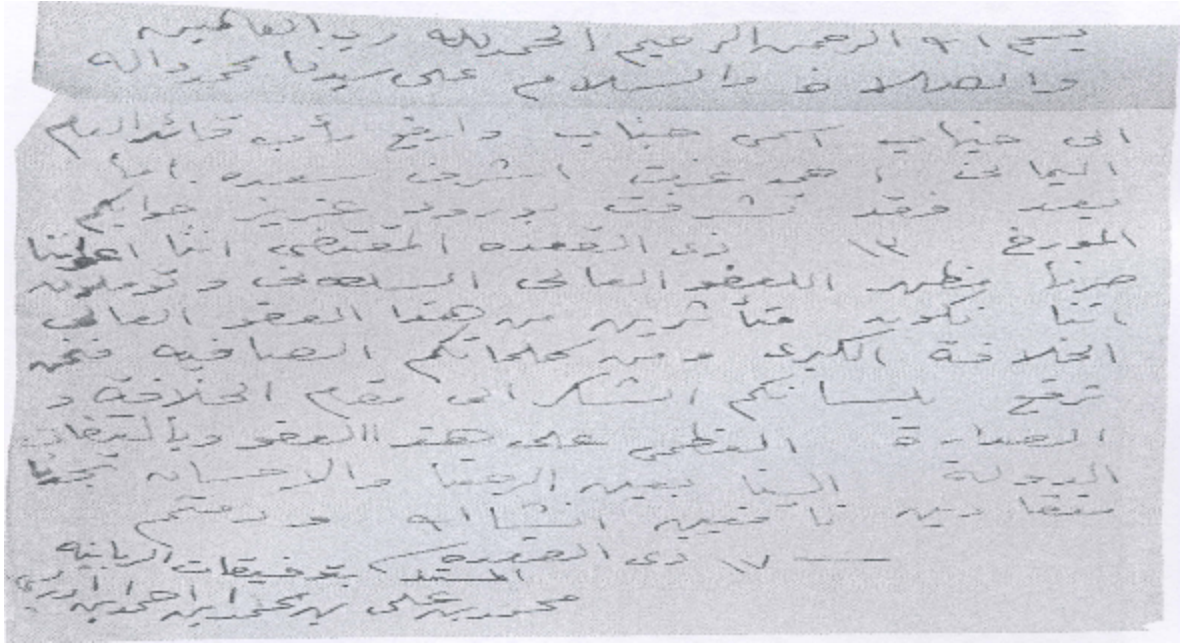
seni şimdi berbad ederim, dedi. Binbaşı da: kusurum ve kabahatim nedir efendim dedi. İzzet Paşa da: hata gerçi muktazayı beşeriyettir, ancak hatada ısrar ve teannüd etmek yalnız dirayetten behre olan hamkâya mahsustur diyordu. Binbaşı mülazım ve yüzbaşı gibi madun zabitan ve bahusus efrad arasında bu vechle takdir edilmesinden yüzü sararmış, gözleri yaşarmış olduğu halde mırıldanıyordu. Sevkü'l Hamis'e vasıl olduk. İzzet Paşa hazretleri fistülünden rahatsız olduğundan odasında istirahatata çekildi ve mevki kumandanı olan binbaşısı bir daha görmek istemedi. O gecede bu vechle sükût ve sükûnetle geçirildi. Ertesi günü ale's sabah yola koyulduk. 1321 senesinde vuku'a gelen muherabattan bahseden İzzet Paşa hazretlerinin Suriye yani beşinci ordu askerinin kabiliyetsizliklerinden dur ve dıras şikayet ediyor idi. Hatta bir Erkân-ı Harbiye zabiti Mahmud Kâmil bunlar arasında çıkmasa idi Suriye'lileri la'net edeceğim diyordu. Bu Mahmud Kâmil onlara çok sene yaramıştı. Acir'de bir miktar istirahattan sonra,

Menaha'ya yollandık. Menaha yokuşunun vasatına muvasalatımızda üstümüzden şiddetli tüfenk ateşi icrasına başlandı. Paşa hazretleri telaşa düştü, o koca vücuduyla ve re'siyle hayvan üstünde küçüldü, ileriye süvari gönderdi. İsmailîlerden bir iki bin kişi şeyhleriyle istikbalimize gelmişler , onlar fanteziye yapıyorlarmış, Şeyh Nasır Paşa Beyt'ül Kabil'i şeyhi Ali Kabilî, Biabir şeyhi Naci ve diğer meşayik İzzet Paşa'ya takarrüb ederek elini öptüler ve el kab-ı hoş amedi ettiler. Menaha kasabası kenarına da bir tabur çıkmış idi. Borazanlar selam havasını çaldılar, tam İzzet Paşa taburun önünden geçerken asker [padişahım çok yaşa] bağırdılar. İzzet Paşa da bana dönerek eğer devr-i sabıkta olsa idik kim bilir ne olurdu dedi. Ben de bunun bir mazaratı olmazdı, asker sizi vesile ederek padişahlarına dua ettiler

varak 52

zat-ı alîleri padişahımıza dua aldınız, bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir. Bu asker sizi kendilerine padişah ittihaz ederek sizin namınıza bu duayı yapsalardı olvakit mahzur ve mahdur var idi, şimdi bir şey yoktur ve devr-i sabıkta da olsa idi bir şey olmazdı dedim. Menaha'da bir gün kalmak takarrur eyledi. Öğle ve akşam taamlarını beraber ediyor idik. Esnay-ı taamda Balkan harbinden bahisler açılırdı. Menaha kaymakamı Pizeriyetli Mehmet Bey isminde bir zat idi. Bu Mehmet bey daha jandarma kaymakamı olmadan evvel bilirim. İzzet Paşa ile hususi görüşür, hemşehrilik dolayısıyla İzzet Paşa ondan ekser-i umurı gizlemezdi. 10 Teşrinievvel 328 tarihinde müsadif çarşamba günü Mehmet Bey malumat-ı atıyeyi verdi.[Şimdi sadaretten gelen telgrafnamede İdrisî'nin affu âliye mazhar olduğu İzzet Paşa'ya tebliğ oluyordu dedi. Mealini öğrenip bana söylemesini rica ettim. Gitti bir saat sonra sadaretten gelen telgrafın İdrisî'ye mazhar-ı âli olduğunu bildiriniz, yedi gün zarfında terk-i muhaceme etmezse üzerine hareket ediniz] mealinde olduğunu haber verdi. İzzet Paşa telgrafhaneye gitti. Vali Mahmut Nedim'le telgraf başında muhabere ve yazılacak mektubun meali takarrur etti. Kaymakam Recep hattıyla yazılan tahriratu süvari mahsusuyla Hudeyde mutasarrıflığına gönderildi. Hudeyde mutasarrıfı da Vaizat'ta bulunan ferik Çerkez Topal Said Paşa vasıtasıyla İdrisî'ye iblağ eyledi. İzzet Paşa'nın dersaadete azimetinden sonra İdrisî'den gelen cevapnamenin aslını Hudeyde mutasarrıfı Recep Bey'de gördüm, böyle idi.

varak 53

Tercümesi: Yemen Umûm kumandanı İzzet'e bizim ve avanemizin mazhar-ı aff-ı sultanî olduğunuz hakkında 13 Zilka'de tarihli cevapnameleriyle şerefyab oldum. Sarf buyurulan nesahihten ve kelimat-ı safiyelerden ve hilafet-i kübranın ve aff-ı âlisinden ve iltifât-ı devletten müteessir olduğumuz halde makam-ı hilafet ve sadarete sebatınızla şükrümüzü ref' buyurunuz, İnşaallah münkad ve nafi' oluruz. 17 Zilka'de Muhammed bin Ali bin Ahmed bin İdrisî. Lozan ahnamesinde İdrisî hakkında bir madde-i mahsusa olduğu beynel ahali söylendi ve afv olunduğunu , bizden evvel İtalyanların haber verdiği de tevatür edildi. İşte İdrisî meselesi de bununla muvakkat bir zaman için sükûta erdirildi dendi. Menaha hükümet konağında İzzet Paşa ile görüşüyor idik, Müşarünileyh Vaizat Kuvvay-ı mütehaşşidesine kumanda ettiğim esnada ne kadar vefayat olduğunu sordu. Seksen dört kişi dedim. Mütehayyir olarak nasıl olur dedi. Ben de cep defterimde yazılı olan atideki ma'lumatı verdim.

Tarih Müretteb ikinci firkanın vefayâtı

328'de

vefayat

Mart'ta 11, Nisan'da 13,

varak 54

Mayıs'ta 18, Haziran'da 12, Temmuz'da 12, yekûn 66

Müretteb üçüncü firkanın vefayâtı

Mart'ta 7, Nisan'da 8, Mayıs'ta 11, Haziran'da 6, Temmuz'da 6, yekûn 38

Her iki fırkanın vefayâtı 84 nefer eder dedim.⁶³ O halde telaşınız ne idi de motorlu değirmen makinesi istiyor idiniz dedi. Ben de efendim Avrupa orduları vefayâtı ile mukayese edersek pek büyüktür, bendeniz bir neferin bile öldüğünü istemem, onları gözüm gibi bakmak isterim, seksen dört yiğidin hayatından müteessifim, eğer meydan-ı muharebede helak olsalardı acımazdım fakat bir iş görmeden hayatlarını ziyaları baîsi teessürüm oldu. Takdir edelim bizim bir çocuğumuz maazallah ölse ne oluruz, bundan seksen dört aile müteessirattan ve mükedder olacaktır cevabını verdim. 11 teşrinievvel 328'de Menaha'dan hareket ettik. Hacil'e de Seyyid Hüseyin Ahdel ile müridat-ı İzzet Paşa'yı istikbal ettiler. Mısır'dan gelmiş genç bir seyyid, İzzet Paşa'nın yanına çıkarak ehli beyt Resul'ün sefalet ve zaruretinden bahs ve oğlu Hüseyin'i mutazammın uzun bir nutuk söyledi. Bu nutuk İzzet Paşa'ya ziyade dokundu. Seyyidi huzurundan kovdu ve Gabal'e hareket ettik, Gabal'de bir gece kaldık ertesi günü Bacil'e hareket ettik, Bacil'de bir gece ve bir gün kaldık 13 teşrinievvel 328 Cuma ertesi günü akşamı Bacil'den hareket ederek sabaha doğru saat dokuzda Hudeyde'ye geldik. İzzet Paşa, Seyyid Ahmed Şeraî Paşa merhumun konağına indi ve bana Hudeyde fırkası kumandanlığını deruhte eylemekliğimi emretti. Ben de evime çekilerek istirahat ettim. Hudeyde kumandan vekili miralay Mustafa

varak 55

bey de Taiz'e kumandan oldu ve bir gün sonra San'a tarikiyle Taiz'e hareket etti. Preşove vekâlet-i redif taburlarının İzzet Paşa'nın konağını abluka edeceklerini ve hatta birkaç kişinin suikasta bile teşebbüs eyleyeceklerini Preşove taburu yüzbaşlarından Ahmed Efendi haber verdi. Tabi-i tedabir-i lazımiyeye tevessül edildi ve Hudeyde kasabasının muhafaza memuru, nizamiye taburu kumandanı oldu. Ali Nail Efendi'ye şayet redif kıt'ası bir günâ numayışte bulunurlarda karargâha doğru gelirlerse bilasual (v)urmalarını emrettim ve muhtelif noktalara kıt'a-i müntezaralar koydurdum ve ordugâh kumandanına da telefonla meseleyi söyleyerek teyakkuz bulunmasını tavsiye eyledim. İzzet Paşa üç gün Hudeyde'de kaldı, dördüncü günü akşamı Zehre'ye hareket edeceğini ilan eyledi ve o gece sabaha karşı Reisülkuteybe doğru harekete başladı. Teşyi için beraber gidiyor idik, yanlış yolu takip ettiklerini ve Zehre yolunun beş yüz metre sağında olduğunu söyledim. Onun üzerine İzzet Paşa ben İstanbul'a gidiyorum dedi ve 18 teşrinievvel 328'de Reisülkuteybe'den bir vapura binerek Ukba'ya hareket

⁶³ Her iki fırkanın vefayâtı toplam 104 ediyor.

etti. Kuvây-ı Umûmiye kumandanı vekili müretteb kolordu kumandanı olan ferik Çerkes Said Paşa oldu. 24 teşrînevvel 328'de Zeydiye'de bulunan Kuşadası redif taburu dördüncü defa olarak isyan etti ve Zeydiye'yi terk ederek Hudeyde'ye geldi. Maksatları memleketlerine gitmek idi. 20 teşrînevvel 328'de Bireşuve ve Giylan redif taburları İzzet Paşa'nın İstanbul'a gittiğini haber aldılar. Aralarında bir galeyan hasıl oldu. Bunların heyecan ve galeyanlarına diğer rediflerin de iştirak etmek üzere olduğu hali ordugâh kumandanlığından haber verildi ve mutlaka ordugâha

varak 56

gidip teskin etmekliğini rica ve kendisinin hiçbir şey yapamayacağını beyan eyledi. İntizam ve inzibatın ne derece mefkut olduğunu bildiren bu halden müteessiren ordugâha gittim. Nöbetçi binbaşısını ve nöbetçi yüzbaşılarını ordugâh kumandanının yanına çağırttım. Meseleyi sordum. Kâffesi zabt u rabt teminde aciz olduklarını söylediler. Dokuz redif taburu ile Cizan felaketinden hissement olmuş iki yüz elli mevcutlu yirmi sekizinci alayın birinci taburu Hudeyde'de bulunuyordu. Bu nizamiye taburunun asıl nizamiye mevcudu elli nefer olup küsur iki yüz neferi ihtiyat idi. Bu ihtiyatlar da memleketlerine gitmek sevdasında olduklarından onlardan da istifade etmek mümkün olamayacaktı. Binaenaleyh bu nizamiye taburuyla da redifleri sükûta icbar emek gayri kâbildi. Redif taburları kâmilten ittifak etmişler, topçuları da elde etmişler hali su kuyularını ahaliye karşı set edip ahaliyi susuz bırakacaklar. Üzerlerine diğer kıt'at celb edilip sevk olunursa harp edecekler, bu karara muhalefet eden efradı idam eyleyecekler, zabitan kendilerine mumaşat etmezlerse onları da imha edecekler. İşte esas isyan bundan ibarettir, işe başlanmadan önünü almak lazım geldi. Mülâyimet politikasını takipten başka çare kalmadı. Askerin yoklamaya çıkarılmasını emrettim, asker muntazaman yoklamaya çıktı, usul-ı vechle hareket olundu. Kıt'alarımız arişlerine çekildiler. Ben de kıt'at kumandalarıyla arişleri gezmeye ve askeri görmeye başladım. Her arişe girdikçe resmi selamı müteakip nasılsınız askerler diyordum, asker de bir ağızdan sayenizde iyiyiz paşa hazretleri diyorlardı.

varak 57

Bireşuve taburunun arişlerine girdim, aynı selamı tekrar ettim. Cümlesi bir ağızdan Allah sana ömür versin dediler. Bir çavuş ortaya çıkarak askerce vaziyet alıp resmi tazimi i'fa ettikten sonra ber vech-i ati söze başladı: Paşa hazretleri bendeniz Bireşuve redif taburunun onuncu bölüğü çavuşlarından İsmail'im, müsaade buyurursanız bazı

hitapta bulunacağım, dedi. Söyleyiniz, dedim. Sırbistan hududunun Zarpica ve Hauşse kalalarında hizmet-i nizamiyemi ikmal eyledim ve orada büyük himmetinizle güzel bir terbiye-i askeriye aldım, vatanın, dinin kıymetini öğrendim, itaat ve fedakârlığın pek âli bir meziyet olduğuna iman getirdim, hamiyetsiz ve itaatsiz bir askerin bir hırsızdan, bir şakiden farklı olmadığını bilirim ve bu iki haslet-i reddiyenin dinen, aklen, mantıken, insaniyeten ne kadar fena olduğunu da takdir ederim, adalet ve nasihate karşı isyan alçaklıktır, ihanettir, dinsizliktir. Zulme karşı isyan ise meşrudur, ma'kuldur, mantıkîdir. Onu da bilirim. Yemen ahalisinin haksız olarak İngiliz onların teşvikiyle ihtilal ettiğini ve vatanın bu parçasının tehlikede olduğunu bilbeyan bizi dört ay müddetle silah altına aldılar ve buraya sevk ettiler, memnuniyetle koştuk geldik, cansiperane çalıştık. Cebel muhaberesinde kumandanlarımızın yüzünü güldürdük, San'a'yı istirdad eyledik, sonra padişahın iradesiyle bizi terhis ettiler. İzzet Paşa evvela hemşehrileri olan Kalkandelen ve Üsküp redif taburlarını yola çıkardı. Halbuki sıra ve hak bizde idi. Tehame'ye muvasalatımızda o iki taburun gitmiş olduğunu gördük. Biz de vapura intizar ettik, İtalya harbi çıktı gidemedik, diğer iki tabur efradı evlat ve ailelerine kavuştular, biz de burada kumlar içinde işsiz ve güçsüz fakat sefilane bir hayat geçirdik. Ben ve iki kardeşim hanelerimizi kapadık, buraya geldik, kardeşlerimin ikisini de ecel-i kaza ile bu cihetimi kumlar içine gömdüm, yalnız ben kaldım, ben de bir deri ile bir kemiğim, bir ay daha tahammül edemem. Cibane'de çektiğimiz zaruret tahammülün fevkinde idi.

varak 58

altımızda bir hasır parçası bulunmadığı gibi ne yediğimizi görmek için bir kandil bile yok idi, deve keneleri içinde boğulduk, tuzlu suları içerek içimiz dışımıza çıktı, sıcaktan pastırmaya döndük, sesimizi çıkarmadık. Küçük bir kusurumuz izam edilerek alem velveleye verildi. Hatta harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan bile nasihatnameler geldi, üzerimize asker gönderildi, hakaretle din kardeşlerimize kırdırılmak istendi, aç bırakıldık, çıplak bırakıldık, alışmış olduğumuz halde tütünsüz, kahvesiz bırakıldık, sabrettik, tahammül ettik, itaatten ayrılmadık. Vallah'ül azim memleketimden hareketim günü hanemde on yedi günlük yiyecek var idi, dört çocuğum ne oldu, karım, ırz ve namusum ne oldu, onu bilmiyorum, çünkü beş senedir haber alamıyorum. Şimdi de Sırp, Bulgar eşkıyası memleketimizi basmış, çoluk çocuğumuzu kesmiş, malımızı zabt etmiş diyorlar. İnşallah sahih değildir. İşte bu güne kadar sabır ve sükûneti muhafaza eyledik, emirlerinize itaat ettik. İnsafınız var ise söyleyiniz bu itaat yetmez mi? Eğer

harp var ise çoluk ve çocuğumuz ve memleketimiz ve mallarımız feda olsun, emrediniz hareket edelim. Eğer harp yok ise bizi burada neden öldürüyorsunuz? Şayet idamımız hakkında bir karar var ise, onu tebliğ ediniz, erkekçe muâmele eyleyiniz, biz kumandanlarımızdan, amirlerimizden erkekçe mertçe hareket bekleriz. İzzet Paşa bizi aldattı, kendisi San'a'da buzlu hoşaf içti, bizi bu Kerbela sahralarında bizi perişan eyledi, sonra da bizi burada bırakarak İstanbul'a kaçtı. Bu onun en iyisi olduğunu iddia eylediği intisabıyla iftihar ettiği Arnavutluğ'a yakışır mı? Son sözüm canımız burnumuza geldi, yollar açıldı. Merhamet ediniz, lutfediniz, atıfet eyleyiniz, bizi memleketimize gönderiniz. Hiç olmazsa ecdadımızın kemiklerini Sırp ve Bulgar kafirlerine çiğnetmeden

varak 59

maskat-ı re'simize son vazifemizi i'fa edelim. Eğer bu istirhamımızı, mafevkilerimiz kabul edip biçaremize bakmazlarsa yapılacak fenalığın vebali onların boynuna olsun dedi. İsmail çavuş bu sözleri söylerken gözlerinden ale'd devam yaş akıyordu. Hakikaten o anda memleketi düşman elinde idi. Artık bütün askere hitaben söz söylemek lazım geldi, ben de böyle cevap verdim. Hasbe'l icab insan düşündüğü gibi söylemiyor, lisanımın söylediğini kalbim tasdik etmiyordu. Askerler siz buraya keyif için gelmediniz ve sizi tebdil-i hava için getirmediler, hizmet için bir vazife-i diniye ve vataniye i'fa için geldiniz, bu vazife esnasında zahmet ne kadar çok olursa ecr ve sevabı da o derece çok olur. Binaenaleyh cümleiniz mecbursunuz, siz de biliyorsunuz ki Cenabı hak [izacae ecelühüm layeste'hirune saaten vela yestakdimun] ölen arkadaşlarınız memleketlerinizde de kalsalardı mutlaka öleceklerdi, ecel-i kaza ile ölmüşlerse şehit olmuşlardır, dünyalarını kaybettiler ahiretlerini kazanmış oldular. Burada teessüf caiz değildir, memleketdeki evlad ve iyalinizi oradaki din kardeşleriniz muhafaza ederler. Fakat asıl hafız-ı hakiki Cenabı Allah'tır. Allah'a havale ediliyorsa Cenabı Rabbü'lalemin onları her kazadan her beladan hıfz ve sebanet üzere bulundurur ve rızıklarını verir. Eski muharebelerde ecdadınız evlad ve iyallerini memleketlerinde terk ederek fisebilillah muharebe meydanlarında beş, on, yirmi sene geçirirlerdi, salimen avdetlerinde küçük çocuklarını büyüklü bulurlardı, onlar katiyyen fütûr getirmezlerdi, onlar da insan idiler, fakat onlar o ahlak ve etvarlarıyla koca kıtaları zabt ettiler, islamiyeti tevsi' ettiler. Biz burada iki sene kalmakla isyana kalkıyor, bin dereden su getiriyoruz. Bu ahlak ve etvarımızla kıtaları teslim ediyoruz, islamiyeti

kuvvetsiz bırakıyoruz. Bu iki hal arasında büyük bir fark vardır değil mi? Biz lehülhant Muhammed ümmetiyiz.

Bakınız,

varak 60

peygamber zişanımız ne ferman buyuruyorl[men ibtala fesabara vee'ta feşekera vezulime feğafera vezaleme festağfera ulaike lehümül emnü vehü muhtedun] yani her kim bir belaya bir musibete uğradığında sabreder, bir şey verilirse şükreder, zulüm görürse affeder, zulüm eylediği halde istiğfar ederse işte dünya ve ahiretin emn ve imanı onlarındır, Tarik-i hidayet ashabı bunlardır, demektir. Size sabır ve itaat gerektir. Gerek resmi ve gerekse hususi mürâcaat ve istirhamatınızı Kuvây-ı Umûmiye kumandan vekiline şimdi yazarım, bir haftaya kadar inşaallah muhaberemizi neticelendirerek size kat'i bir cevap veririm deyip aralarından çıktım. Fırka dairesine avdet eyledim. Sevkiyat dairesinden resmen Kuvây-ı mürettebesinin tarih-i vürûdlarını gösterir bir cetvel talep ettim ki sureti buraya nakloldu.

Üçyüz yirmi altı senesi Yemen sevkiyatı

tarih-i muvasalat	vapurun ismi	kıt'aat	zabit	efrad	mekâri
18 Kanun-ı sani 326	Sabah	81. alay,2.tabur	20	600	60
"	"	81. alay,4.tabur	20	600	60
30 Kanun-ı sani	Mısır	15. alay,1.tabur	21	763	
30 Kanun-ı sani	Kemric	84.alay,2.tabur	22	520	43
2 Şubat 326	Mekke	77.alay,1.tabur	20	350	
"	"	77.alay,2.tabur	21	679	
"	"	Mitralyos bölüğü	2	60	
6 Şubat 326	Yaş	77.alay,3.tabur	24	650	30
6 " 326	Mahmut Şevket	Bireşuva redifi	16	800	50

Paşa

6 " 326	"	Kalkandelen redifi	16	800	48
8-9 Şubat 326	Çariçe	79.alay,1.tabur	21	600	35
	"	79.alay,2.tabur	21	678	35
	"	İki istihkâm müfrezesi	2	71	
8 Şubat 326	On temmuz	15.alay,2.tabur	17	500	19

vapuru

			16.alay,1.tabur	18	548	10
			İstihkâm müfrezesi		35	
13	<u>Şubat</u>	326	Zahir	79.alay,2.tabur	20	540 12
31	<u>Şubat</u>	326	Sabah	Üsküp redif-i muhayye	20	800 30
21	<u>Şubat</u>	326	Selanik	Ereğli redif-i muhayye	13	734 50
18	<u>Şubat</u>	326	Hilal	Bozkır redif-i muhayye	16	805 50
"	"	"	Adi batarya	30	90	62
"	"	"	Helbosta	0	2	00
varak 61						
23	<u>Şubat</u>	326	Sabah	Giylan redif-i muhayye	14	674 42
	"	"	Sıhhiye bölüğü	12	102	
	"	"	Cebel topçu bölüğü	2	60	69
	"	"	Üçüncü seyyar bölüğü	14	102	
24	<u>Şubat</u>	326	Menzele	Antalya taburu	18	770 25
	"	"	Cebel 3. tabur 1. alay	5	88	57
25	<u>Şubat</u>	326	Abasya	Elmalı taburu	16	881 50
	"	"	Mekri taburu	16	868	50
			Manta-ı cebel taburu	2	65	59
1	Mart	327	Halep	5.alay, 2.tabur	19	487 47
"	"	"	Yedinci nişancı	20	501	52
1	Mart	327	Bizim alem	Ödemiş taburu	17	880 50
"	"	"	Kuşadası	13	720	50
	"	"	Tire taburu	14	800	49
	"	"	Ser'i cebel	4	90	80
1-2	Mart	327	Konya	23.alay, 2.tabur	20	616 41
6	Mart	327	Akdeniz	Dördüncü nişancı	18	495 40
			Karaman taburu	14	485	50
"	"	"	73.alay, 1.tabur	18	485	47
"	"	"	Ser'i cebel bataryası	7	131	62
11-12	Mart		Kemric	34.alay, 4.tabur	15	434 27
14	Mart		Karadeniz	21.alay, 1.tabur	17	494 40
14	Mart		"	İkinci sıhhiye bölüğü	9	118 41

"	İstihkam bölüğü	5	131	22
"	Birinci mitralyos bölüğü	5	118	64
"	İkinci mitralyos bölüğü	5	111	57
"	Cebel bataryası	5	93	59

na tamam ve gayrı muntazam şu cetvele göre Yemen'e en evvel gelen redif taburu Üsküp sonra Preşove ve Kalkandelen ve en son Giylan taburudur. Binaenaleyh sevkıyatta da iltizamkârane hareket edilmemiştir. Preşove ile Kalkandelen taburları bir günde Yemen'e gelmişler, en evvel gelen Üsküp taburuyla bu iki taburdan birisini göndermek lazım gelmiş, Kalkandelen gönderilmiştir, Bireşuve tercih edilememiş yani bu cihette pek de şayan-ı itiraz değildir. Üsküp ile Kalkandelen birbirine daha yakındır, belki onun için sevk edilmiştir.

20 Mart 327	Bahri Ahmer	Yarpuz taburu	13	645	40
20 Mart 327	"	Kozak taburu	11	447	50
8 Mart 327	Şam	Alay128, Tabur1	13	359	29

varak 62

nutkumun nihayetinde inşaallah bir haftaya kadar size kati bir cevap veririm sözünü, bir haftaya kadar ben sizi gönderirim anlamış olan redifler yüzüzlüklerine feysal verdiler. Terhis hakkında harbiye nezaretinden Kuvây-ı Umûmiye kumandanı İzzet Paşa'ya gelen şifreli telgrafname sureti budur.

Yemen Kuvây-ı Umûmiye Kumandanlığına

12 Teşrinievvel 328 rediflerin Ukba tarihiyle terhisleri için icab-ı hal derdestleri şu aralık Yemen'e hiçbir taraftan efrad-ı izam mümkün olamayacağından ihtiyatın ve yirmi üçlü ve dörtlü efradın gelip terhisleri hakkındaki mutalaatın inbası 14 Teşrinievvel 328 harbiye nazırı işte bu telgrafname evvelce terhis edilmiş olan rediflerin nakillerine müsaade edildiğini ima ediyordu. Rediflerden başka ihtiyat efradı memleketlerine gitmeye fırsatçı edilir ki bu ihtiyat efradının hem tevellütleri Yemen'de dokuz seneden beri taht-ı silahta idiler. Diğer ordularda üç yüz yirmi üç ve üç yüz yirmi dörtlüler isti'dal edilmiş ve lüzumuna mebni ihtiyat sınıfına mensup efrad olarak kıt'aatı ikmal için Yemen'e gönderilmişlerdi. Tabi bu iki kur'a efradı da istibdal olmak için kıyama hazırlanıyorlardı. Almanya'da denilen zabt u rabt halk edilmiş, vücuda getirilmiş ve idamesine son derece gayret olunmuştur. Elyevm Alman ordusunda zabt u rabt ve nizam ve intizam ve itaat mutlaka mevcuttur. Buna inanmak değil mevcudiyetimle iman

ederim. Fakat Almanya’da hizmet-i askeriyede bulunan her fert milletin evlâd ve iyâlı ve malı ve namusu taht-ı kefalet ve himayededir. Mevki-i harpte bulunan bir neferin evlâdı açlık ve sefalet yüzü görmez ve namusu emindir. Bizde böyle olduğuna kim beni ikna’ edebilir var ise çıksın söylesin ve isbat etsin

varak 63

insan her şeyden evvel canını, evladını ve karısını ondan sonra namusunu, malını en nihayet vatanını ve milletini ondan sonra da hükümetini düşünür demek canından emin olan bir adamın ilk düşüneceği şey evladıdır. Yemen’de cebren durdurduğumuz bu zavallı askerlerin Giylan ve Bireşuve de bulunan namus ve evladlarını hükümetimiz bir gün olsun muhafaza edemedi. Kumandan da bir gün müdâfaa edemedi ve hatta muvaffakiyetle neticelenmiş bir harpten sonra orasını terk ile karı gibi Üsküb’e ve Köprülü’ye kaçtı ve Üsküb’te Vardar köprüsüyle Turani oteli arasında bir alay obüs toplarının kaşlarını keserek ve koşım hayvanatına atlayarak Kalkandelen ve Gostovar yolunu tuttu. Böyle bir orduya malik adaletsiz bir hükümete kim i’timad edebilir. Ama hükümetin ismi büyük, kabine imiş kim aldanır. İtilaf fırkasının bu karışık halini arz ve hali ve mal ve melali ben muhafazaya mükellefim dese de kimse inanmaz. Binaenaleyh Rum ili halkından olan efradın söz ve güzarları haklı ve Anadolu luların kıyıamları doğru değildi. Antalya’da ve Ödemiş’te ve Kuşadası’nda harb değil hatta en edna bir vuku’at bile yoktu. Buralıların gitmeye kıyıamları zabt u rabtı cidden mahal ve din ve hamiyete mugayyir idi. İşte adaletsizlik, haksızlık olacak Anadolu lular kıyam ettikçe Rum illerinin te’dibine emir geliyordu. Rum iller küçük bir kusurda bulunsalar mihver-i alem-i devirmiş ad olunarak hemen imhalarına emir veriliyordu. Anadolu lular kavanini devleti ve evamir-i hükümeti alt üst etseler hoşgörülen lisan-ı din ile yola getirilmeleri arzu ediliyordu. Sebebi, menfaatperest bazı Arnavutların mebusları olan bazı adamlar tekrar mebus intihab edilmemişler ve ondan dolayı Arnavutluk’ta isyan olmuş bunun için Arnavutların mahvını

varak 64

bazı umur şinasa için matlub ve mültezim etmiş İzzet Paşa da bu politikayı takip edenlerden imiş. Halbuki harbin ilanında cümlenize Kanun-i Esasi’ye sadakat yemini yaptırıldılar. Maalesef şimdiki i’tila muhibbileri rüknü olan Necip ve Rana Hasan Bey saide olacak gibi havayı muhibbiler, daha Kanun-i Esasi’yi kökünden kopardılar. Meselâ; Üsküb’e bir taraftan hürriyeti ilan ve Kanun-i Esâsi’yi hüccet-i saadet-i millet

olarak umuma takdim eyledikleri gün bu adamların teşvikiyle Üsküp nizamiye fırkası kumandanı Hüseyin Remzi Paşa'yı bila sebep mevkiinden alarak zorla Selanik'e gönderdiler, gönderenler de o kumandanın maiyeti idiler, askerler mafevkleri tarafından verilen emri süratle ve tam vaktinde i'fa etmek ve evamir-i tebdil ve ta'yir etmeyerek aynen muhafaza etmek vazifesiyle mükelleftirler. Bu zabitanın başlarında ferik Hüseyin Remzi Paşa'dan başka kumandanları yok idi. Selanik'teki bir cemiyet-i hafiye'nin emri cari olamazdı. Böyle bir cemiyetin emrini icra hevesinde bulunacak zabitan ve evamiri icra etmek için evvelce elbise-i askeriyelerini atmalı idiler ve o işi yaptıktan sonra bir daha asker elbisesini giymemeli idiler. Mateessüf bu yapılmadı. Bizde her kangı(hangi) bir iş veya hareketin meşru' olması o işin şer'i veya mantığa muvafakatı ile değildir. Ancak muvaffakiyetle neticelenmesi ile meşruiyeti tasdik olur. Eğer muvaffakiyetle neticelenmezse ihanet ve hıyanet ve irti'dad ad olunur. Benim fikrimce meşrutiyet demek hak ve adil üzere hareket etmek demektir. Meşrutiyetin ilanıyatından itibaren, kanunu, noktası noktasına tatbik etmek ve kanun haricinde kimse hakkında müstesna muamele yapmamak lazım idi.

varak 65

İşte bununla zehabında bir çok haşerat vardır. İtaat ve inkıyad ve zabt u rabt bozulmaz idi. Ahalide daha ilk günlerde meşrutiyetin kanunî bir idare demek olduğunu anlıyordu. Halbuki ilk günlerde keyfi muamele yapıldığından hala meşrutiyet istediğini yapmak demek olup, Cemiyet-i meşrutiyenin namı İttihad ve Terakki olduğundan ittihad ve uhuvvete ve muhabbet ve müveddede yarayacak ne var ise onları yapmak lazım idi, yapılamadı. Bu müsbettir. Bu bize hizmet etmedi. Gayri bu maksadımıza meslekemize itiracat ediyor gibi bu adım ahvatımızdan kalan adamın eski resmidir denildi, hatta rub' asır hükumdarlık, halifelik etmiş bir zatın çıplak kadın resimlerinin terkible fotoğrafı çektilerilerek dünyaya tahkir ettirildi. Büyüklere karşı dinin telakkiyat eylediği hüsn-i merhamet kaldırıldı, dost olanlar arasında bile düşmanlık husul buldu, ittihad yerine nifak kâim oldu, artık herkes [tebdil-i şekl-i lieclilekl] oldu diyorlardı. Erbâb-ı ukulün ümitleri kesildi. Mezvice'den gelen müslüman piyade kaymakamı istasyonda Bulgar ve Sırp ve Yunanlı eşkıya muvacehesinde efrada tahkir ettirildi. Muzaffer Paşa isminde bir mirlivanın Köprülü istasyonunda efrad ve zabitan ve hatta cinganelere tahkir ettirilerek yüzü kırmızı mürekkeple boyandırıldı, sonra da ismi müşahebesinden dolayı bu muameleden rencide olan bu zata tarziye verildi, fakat namusu berbad oldu, zavallı

adam kahrında öldü. Bir birinci fırkanın bir mülazım tarafından katlini görmüş ve ferike, yüzbaşıya, binbaşıya elhasıl önüne gelene tahkir etmeye alışmış veyahut tahkir edenleri seyretmiş zabitan ve efradda zabt u rabt hususi itaat ve inkıyad fikri hatta cemiyet-i metanet namusu tabi kalmaz . Bu hal öyle bir hastalıktır ki kolera mikrobu ve benden daha seri' bir surette mülkün her bucağına dağılır ve oradakileri aşılar. Hususi ki bu tarz-ı hareket bu tavr-ı küstahane yalnız Rum ilinde değil mülkün hemen her tarafında görüldü. İşte ordumuzda zabt u rabtın kâmilten kayıp olması itaati bütün bütüne kalkması bundan ileri geldi. Bu gibi kabaca kâmilten cemiyet erkanına yükletmek günahtır onlarda bu gibi muamelelerin fena olduğunu bilirlerdi, fakat iş ayak takımına düşmüştü, erbâb-ı namusu tahkir havda olmuştu, onları da kısmen men' edemiyorlardı ve kısmen de gücendirmek istemiyorlardı. Zira istinbad istedikleri yegâne kanun-ı kuvvet ve hak ve adl ve insaf değil yalnız onlar idi. Osmanlı tarihini okuyanlar bilirler ki ordumuzda ilk ihtilal devr-i fetrette başladı. Fatih Sultan Mehmet zamanında kökleşti. Sonraları her fırsatta kendisini gösterdi.

varak 66

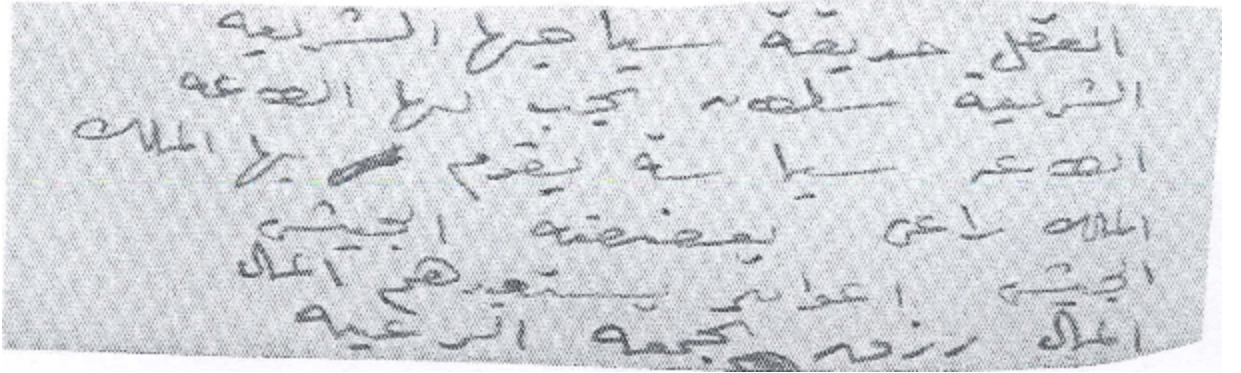
Binaenaleyh fitne ve fesad ve ihtilal mikrobunun yuvası devr-i ihtilasından beri Türkiye'de mevcut idi. Fitne uykuda bulunan bir yılan gibidir, onu uyandırmak iyi değildir, çünkü öyle bir seylapbela ve musibettir ki önüne geleni sürükler, gıyay-ı ebediye atar. Muhalefet edenleri de taraftarlarını da berbad ve perişan eyler. Resulullah efendimiz [elfitnetü naime'tün leanellahu men eygezaha] buyurmuşlardır. Bu haller vicdanıma dokunuyordu. Bir gün Üsküp'teki erkân-ı ittihadı böylece hareket baisi hayat-ı millet ve memleket değil belki sebeb-i inkırazı ve felaket-i devlettir. Binaenaleyh vicdanen müteazzi oluyorum dedim. İçlerinden biri olan Necip Dırağa canım sen böyle söylüyorsun , vicdan nedir bana tarif et ve yerini göster dedi. Ben de vicdan her şahsın dimağında bir müddet-i muvakkata için mevcut i'tikadatın heyet-i mecmuasıdır ki onun bütün hayat ve harekâtına bir rehber olur dedim. Mumiileyhde ben onu kalp ve ciğer gibi bir uzuv-ı cesed zannediyordum. Madem ki muhayyel bir akidedir, ehemmiyeti yoktur. Biz i'tikatlerin kâffesini kıracağız, zir ü zeber edeceğiz. Şimdiye kadar kuvve-i cebren ile yaşayan millet bir müddet de akidesiz yaşasın dedi. İşte bu gibi fikirlerle çıkırından çıkarılan Rum ili halkı Yemen'de tabi uslu durmuyorlardı. Gerçi küçük kabahatleri izam ediliyordu. Ama onlarda esasen tam manasıyla mu'ti değil idiler. Hele zabitan şayan-ı hayret bir tavır takındılar. Osmanlı

tarihi okunursa baştan nihayete kadar muhtelif şekilde zorbalık görülür. Bu zorbalıkların azılı ve azısızları, büyük ve küçükleri var idi. Büyükleri bütün millete hakim olurlardı, küçükleri ise mukayeselerine göre icray-ı nüfuz ederlerdi. Elhasıl açıkça denilebilir ki Osmanlı milleti hiçbir vakit hukukuna malik olmamıştır. Her yeni türedir. Daha iyi bir idare te'sis edeceğini ve mahvolmak üzere bulunan hükümeti kurtaracağını ve milleti mes'ud ve bahtiyar edeceğini söyler ve muînler peyda ederek işi s...dan sonra seleflere rahmet okutacak derecede harekât-ı serbazata başlar. Bunun sebebi işte milletin cahl ve nadanisiidir. Mülkümüzde maârif ta'mim edilse işler yoluna girer, her fert layık olduğuna kavuşur. Cahl-i umumi şeytenet-i galib ve cüret ve sebatı ziyade olanlara vasi faaliyet meydanları açıyor, tabi bundan memleket ve heyet-i içtimaiye zarar görüyor. Bizi kurtaracak maârifdir, ancak yoktur, tapacak çalabtır ancak cümlesi ne ise ondan olması, cümlede ona yakın bir hassaya maliktir.

varak 67

Yüzlerce seneler zulüm altında yaşamaya alışmış bir millet içinden fevkalâde adamlar yetişemez, fırsat düşkünü yalancı pehlivanlar çok çıkar. Nitekim birçoklarını tarih bize gösterdiği gibi son zamanlarda da birçoğunu gördük. Kasabalarda kılıç sürüdük, bu herifler Rum ilinde düşmanlarına teslim oldular. Misal olarak diyebilirim ki Üsküb'ün, Sırpıllar tarafından işgalinde bu yüzden pek fazla zabitanı kadınlarının koyunlarından çıkararak esir ettiler. Hatta bir Sırpıllı zabıt maiyetine verdiği nutukta böyle demişti. [Askerler bu harp pek gülünç ve tarihte emsali mefkud bir pandomiyedir zabitan ve asker meydan-ı harbde düşmanıyla dövüşür, sebat eder, düşmanını galebeye çalışır ve yaralanır veyahut tali-i harp yardım etmez ve belki yanlış bir manevra neticesi esir olabilir. Nitekim muharebat-ı sabıkada pek çok defalar vaki' olmuştur. Fakat bir zabitin karısının yanında oturur iken esir edildiğini tarih kaydetmiyor. Biz Türklerle harp etmedik, doğrusunu söylersek onlar harp etmeden kaçtılar, biz de ilerledik ve eski vatanımıza zahmetsizce kavuştuk. Harp etmeye niyetleri yok imiş, şu elimdeki kılıç meydan-ı harpte esir ettiğim bir zabitin kılıcıdır, bakınız bilenmeye bile sürülmemiş, dağlanmamış bir kılıçla harbe gelen bir zabitte mutlak dövüşmek ve vuruşmak yoktur. Bunun için iftihara lüzum yoktur. Yalnız teessüf etmeliyiz ki beş yüz seneden beri derimizi yüzen zulüm altında bizi üzen bir kavim hiç iken biz onları kıymetli ve kuvvetli bir şey zan ve tahmin ederek taht-ı hükümlerinde kalmışız, harp mihekkir, işte bizde eğer zevk ve sefaya dalıp, işimize bakmaz isek, vazifemizi i'fa etmezsek, hayat-ı

vataniyeden kendimizi tecdid edersek akıbetimiz buradan kuvvetimiz Türkler gibi olacaktır. Düşününüz ki bir tarafınızda her fırsattan istifadeye mürekkib bir Alman kavmi, bir tarafınızda dahi tevessüe hahişkâr bir Yunan hükümeti, bir Bulgar kavmi içimizde gerçi Türk pek az ise de dik kafalı bir Arnavut unsuru vardır demiştir. İşte bizi sokak kahramanları kahramanlığı gösterecek bir zamanda karı gibi teslim oldular ve beş para Sırpıların mahzası oldular. Arap ulemasından birisi hükümet ile hükumdar ve ordu ile millet aralarında pek mu'tena kayıtların bulunduğunu atideki cümlelerle söylemiştir.

varak 68

İşte hükumdarının ve hükümetinin ve milletin ve ordusunun şu şartlar dahilinde bulunmasıyla bir heyet-i içtimaiye payidar olur. Bir tarafında noksan oldu mu burukluk bütün kuvvetiyle yüz gösterir. Balada gösterdiğimiz kavaid ve şuruta tevfikân idare olunan hükümetlerden birisi de Almanya'dır. Almanların düstur-ı içtimaiyesi yani mazbudiye'ttir. Mazbudiye't içinde talim ve terbiye-i zabt u rabt itaat-ı yol, erkân-ı nizamet, usul-ı te'dib mucazat gibi şeyler mündemictir. Fransa'da bu mazbudiye't yoktur. İngilizde ve İtalya'da ve hatta Avusturya'da böyle bir mertebe yoktur. Rusya'da pek küçük mikyasta vardır. Fakat Rusya'da kabiliyet azdır. Almanya hem mazbudiye'te ve hem de kabiliyete ve hüsn-i niyete maliktir. Mazbudiye't Almanya'nın bütün hayat-ı askeriyesinde, hayat-ı siyasiye ve içtimaiyesinde görülür ve onlara halimdir. Almanya'yı büyük yapan, Alman ordusunu cihangir bir ordu haline koyan, Alman milletini bütün manasıyla medeni ve müterakki bir millet haline ifrağ eden işte bu mazbudiye't-i umumiyedir. Bu mazbudiye'ti vücuda getiren şüphesiz ki başlarında bulunan hükumdardır. Bu son muharebenin başlangıcında imparator Wilhem [Ben artık fark tanımam yalnız Alman tanırım] dedi. İmparatorun bu sözü bütün Almanya'yı sarstı,

sen ben kalmadı, herkes bir oldu. Müttehid bir kitle halinde düşmanlarına saldırdılar. Bidayette muvaffak da olacaklardır. Fakat harbin sükûtunu bilemiyorum. Vas' ve tahammülleri çoktur ve dayanacaklardır.[Pogant] gençlik gazetesi mütevaffa prens Bismark ile sosyalistlerin reis-i meşhuru mütevaffa [Papal]un bulutlar üzerinde el ele vermiş resimlerini yaptı. Zeminde bir savlet-i cihangirâne ile muazzam bir Alman ordusunun ilerlediği görülüyordu. Bismark ise gönüllü kisvesini giymiş omuzunda tüfengiyle tebessüm eden [Papal] hitaben diyordu ki [yahu vatandaş meğer biz birbirimizi ne güzel anlar adamlar imişiz] bu pek manidar bir sözdü. Mateessüf bizim Türkiye'de en fena ve tehlikeli zamanlarda bile söyleyen olmadı. Almanya'da [birimiz hepimiz için hepimiz bir tanemiz için] fikri olduğu gibi harice karşı da [benim ki Yemen'dir, senin ki de Yemen'dir.] ordusu vardır. Sizde de böyle olmalıdır. Gelelim yine Yemen derdimize. Arnavut redif taburlarına bir vakit sonra akibe tarikiyle sevk olunan Erkân-ı Harbiye mirlivalarından Hacı Neşet Paşa'nın emir-i Mekke Hüseyin Paşa ile Ebha'yı muhasaradan kurtarmaya memur edildiklerini evvelce bilmünasebe söylemiştim. Bu sırada Neşet Paşa'nın Kuvây-ı Umûmiye kumandanı İzzet Paşa'ya gönderdiği harekât-ı harbiye layihası elime geçtiğinden buraya

varak 69

aynen derc ediyorum.

Harp raporu yahut layiha sureti

5 Haziran 327 tarihli telgrafname-i çakeranemde arz edildiği vechle koleranın ahiren eylemekte olduğu tahribata tevekkülün yardımı olmasına ve Ebha'dan alınan acıklı işaret mukavaleyeyi binaen beş bin yedi yüz mevcutlu kuvây-ı mürettebe züefası ayrılarak üç bin yüz otuz altı mevcudu her gün yirmi beş otuz kolera telefâtından kurtarmak için umum-ı zabitan ve efrad arkadaşlarımla ya Ebha'yı tahlis ederek satfet-i hükümeti ibraz veya şanlı meydan muharebelerde cümleten ölmek hususunda ahd ve misak eyleyerek mütevekkilen ale'lallah 5 Haziran 327 sabahleyin yedi buçukta (grub-ı saat) [Kuz] dan hareketle on buçukta [Yeba] vadisinde gayet latif ve sulak olan [Müşerref] mevkiine bilmuvasala derece-i hararetin şiddeti dolayısıyla sekiz buçuğa kadar arâm ve istirahatdan sonra hareket olunarak yine mezkur Yeba vadisinde Sevkü'l Cum'a mevkiine muvasalatla geceledik. 6 Haziran'da şiddet-i hararet sebebiyle akşam saat dokuza kadar istirahat mecbur olarak mezkur saatinde hareketle gece bir de Garihindi(Garihindi) nam-ı mahalde geceyi geçirdik, ileriye gönderdiğim casuslardan

aldığım haberde eşkıyanın üç saat ileride mevcudiyeti anlaşılması üzerine gündüz gözüyle sıcaklar basmadan müsademe eylemek için sabahleyin saat onda bir tabur pişdarı dört taburla mitralyos bölüğü iki cebel topu kısım-i külliyyi ve üç tabur da kafil muhafızlığı ile demdarı teşkil etmek üzere hareket ettik. Kafilenin bin sekiz yüz deveden ve teker teker yürümek mecburiyetinde dolanan on iki kilometreye yakın bulunmasından naşı demdar bizzarur kuvvetli teşkil edildi. Hareketten iki saat sonra keşif kollarından eşkıyanın görüldüğü haberi alındı. Zaten pişdar içinde hareket ettiğimden derhal kolu durdurdum. Gönderdiğim emir üzerine kafilenin hareketini tesri' ile topladım. Bir buçuk saat tevakkuf esnasında askerin matharalarını doldurmak, kafileyi sabit canibdarlarla tamamıyla taht-ı muhafazaya alarak biraz tertibatta meşgul oldum. Eşkıyanın tuttuğu mevzide bize müteveccih konjukdurlara gayet kesik ve sert ve yüksek tepelerden müteşekkil ve yolumuzu layıkıyla iniş altına alır suretinde idi. Kroki [IIde C] sırtları piyadenin güçlkle harekâtına müsait idi. Saat ikide topçu ateşiyle müsademeyi açarak birinci müretteb alayı (87.alay 2.tabur ve 118.alay 3.tabur ve 93. alay 2.tabur) mezkur sırtları takip ederek eşkıyanın sol cenahında bulunan ve mezkur eşkıya tarafından işgalimde

varak 70

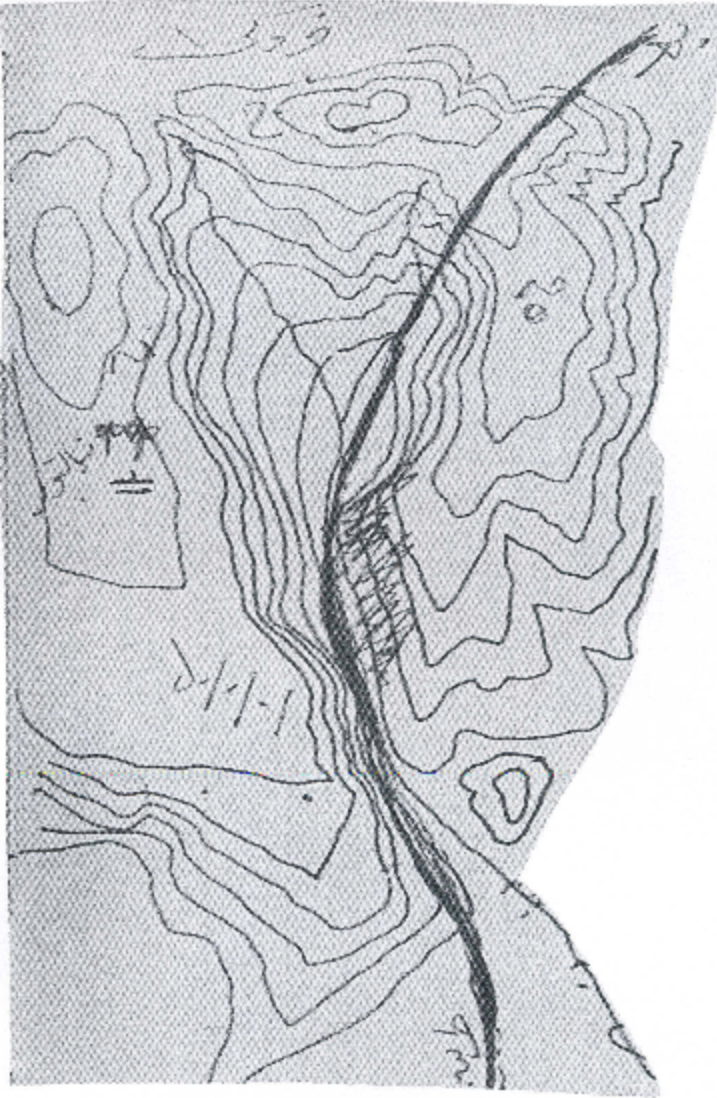
ihmal edilen (K) tepesi alay 118 3.tabur tarafından icra ettirilen şiddetli bir hücum neticesinde tutularak((burada bir şey söylemeden geçemeyeceğim, ayaşam (akşam) düşman tarafından işgal edilmiş bir (K) tepesini niçin hücum ile tutuyorsun, taife-i cin ile mi harb ediyorsun, buna aklım ermedi)) diğer iki taburuyla tepenin şarkından çevirme hareketi icra ettirilmesi, diğer alayın iki taburu(39. alay 1. tabur ve 95. alay 2. tabur) cepheden eşkıyanın işgaline memur ve kafilenden alınan bir taburu da (Maraş taburu) ihtiyat olarak (K) mahalline vaz' ettim. Altmış kadar Pişe jandarmasıyla otuz kadar (Ovgail) jandarmasının çevir hareketine memur eylediğim birinci müretteb alaya verdim,(L) mevziine birleştirilmiş topçu ve (K) mevziine konulan mitralyosun (taarruz-ı kıtaatıyla mitralyosu götürmek istedimse de arazinin fevkalâde sarplığından muvaffak olamadım) ateşiyle layıkıyla himaye edilen kıtaat himayeye rağmen müşkilatla ilerliyorum. Taarruzun şiddetine ma'ruz kalan (K) tepesine eşkıya kuvvet gönderdiyse de topçu ve mitralyos ateşi tesiratından fevkalâde müteessir olarak taarruz kolunun harekâtını tehir edemedi. Nihayet saat dördte 118. alay 3. tabur K tepesini işgal etti. Bir çaryek 78.alay 2. tabur dahi mezkur tepeye vasıl olunca verilen hücum işaretini

müteakip bir savlet-i delirane ile Pişe ve Ovgail jandarmalarıyla eşkıya üzerine atıldılar. Eşkıya kırk sekiz maktul bırakarak kemal-i perişanîyetle kaçtı. Elde edilmiş iki esirden eşkıyanın kuvvetinin sekiz dokuz yüz kadar olup İdrisî'nin makdemi varak 71

livayı Yahya Arar tarafından kumanda edildiği ellisi şakik ve mütebakisi barik ve mütemail ve sair civar-ı aşairden mürekkeb olduğu anlaşılıyordu. Hem eşkıya bir saat kadar takip edilmiş olmak ve hem de oraları levs-i vücudlarından tadhîr edilmek maksadıyla birinci müretteb alaya takip emrini verdim ve derhal kafiye de ilerleterek Berke mevkiine kıtaatı topladım, orada gece tertibatı alarak geceledik. Eşkıya ordugâhına pek çok yerden baskın ile karıştırmak istediye de eratlar usul-ı harbiye vukufun (neden) dolayısıyla ordugâh etrafı layıkıyla muhafaza altına almış olduğundan bir şeye muvaffak olamadı. Müsademe mevkii Hacaya namında bulunduğu ve bu müsademeye Hacaya müsademesi namı verdim. Derece-i altmış karib (60) idi. İnayet-i bari ile bir adet teşemmüs vukubulmadığı gibi 10. alay 3. taburdan yalnız bir neferin şehid olması eltaf ve inayat kibriyaya mazbudiyyetten başka bir şey değildi. 8 Haziran 327 sabahleyin on birde hareket olunarak iki saat sonra (Burde) mevkiinde eşkıyanın iki gözcüleri ileri pişdarımız bir saat kadar müsademe ederek eşkıya tart edildi. (Burde) mevkiinin bir saat ilerisinde (Zubare) boğazı medhaline muvasalatımızda boğazın sarp medhali eşkıya tarafından tutulmuş olduğu görüldü. Boğazın iki yamacı hareket edilemez bir halde idi, adeta Hacile-Menaha yolunun üzerindeki delikli taşı civarında bulunan boğazcığın yamaçları gibi pek dik olmasından pişdarın tevakkufu icab ettirdi. Mecburi mevkii uzaktan çevirmek hareketi icrasını icab ettiren şu munaat tabiiye üzerine bir taburu (118. alay 3. tabur)yürüyüş istikametinin sağ açığına doğru tahrik ederek şiddetli topçu ateşi ile hareket teshil edildi. Şerail tesiri ve taburun çevirme harekâtını muvaffakiyetle icrası üzerine eşkıya firar etti. Derhal birer taburu (78. alay 1. tabur, 93. alay 2. tabur) boğazın tarafındaki tepelerden salk etmek üzere sevk ettim, mezkur boğazın tarafının gayet sarb olması biraz düşündürmüştü ve eğer eşkıya boğaz varak 72

medhal ve derununu vakit vakit iş'al edip sebat ede idi. Bir gün kadar tevakkuf ve müsademe etmekliğimizi ve uzak mesafeden çevirme hareketini daha büyük mikyasta icra eyleyecekliğimizi mecbur edecek idi, iki saat devam eden boğazdan geçtikten sonra Ansabe (Ansabe) mevkiine muvasalatla geceledik. 9 Haziran 327'de sabahleyin on

birde hareket olundu, Pişdar'ın bir saat ilerledikten sonra eşkıyadan yüz kadarı kafiye taarruza başladıysa da, kafilenin layıkıyla muhafaza edilmiş bulunması ve demdarın da kuvvetli olması cihetiyle yalnız bir neferin yaralanmasından başka bir şeye muvaffak olamayan eşkıya iki maktul bırakarak kaçtı ve aynı saatte Pişdar'da Cehfe(Djehfe) hududunda yüz elli kadar eşkıya ile bir saat kadar meşgul olarak püskürttüm, bir saat kadar daha hareketten sonra kesretli eşkıyanın mevcudiyetini keşif kolları tarafından haber verildi. Bizzat eşkıya mevziini keşfederek tuttıkları mevziin Barik Ukba'sını yan ateşine alan tepelerden mürekkep olduğu ve eşkıya miktarının işgal ettikleri mahalle nazaran kibinden

baladaki kroki Hacı Neşet Paşa tarafından verildi. Bu kroki ise vak'ada bulunmuş olan Mahmud Efendi tarafından aynı yere mahsus olarak verildi. Aralarında parça fark vardır, mahalline gidip araziyi görmedikçe kangısı(hangisi) doğruya yakın bilemeyiz, binaenaleyh ikisini de derc ettim.

varak 73

mütecaviz bulunduğu bu mevziinin Hücaya (Hüjaya) mevziinin hemen aynı teşekkülatta bu daha sarb olup yalnız ilerisinde alçak ve fakat ictima' müsaide küçük bir sırt bulunduğu ve şu kadar ki Yeba(Yeba) vadisinin bu kısmındaki ivvicacı topçu mevziinin bin dört yüz bin beş yüz metre mesafesinde ancak bulunması icab ediyor ki bu bir mahzur teşkil eyliyordu. Eşkîyanın böyle sivri ve yüksek tepeli ve ilerisi kesik ve sarb araziye işgal eylemesi müdafaa-i mutlakayı ihtiyar ettiği ve ahval-i harbin bundan ibaret olduğu anlaşıldı. Artık serbest serbest kafiye müsaide açıklığa toplayarak ber

vech-i ati tertibat alındı.(Kroki 2) de (K) tepesiyle (V) tepeleri eşkıya tarafından işgal edilmiş olduğundan Maraş taburuyla (M) tepelerinin tutulması ve 78. alay 2. tabur ve 118. alay 3. tabur taburları tarafından (L) tepesinin hattı içine sağ cenahtan taarruz olunması ve 78. alay 2. tabur ve 95. alay 2. tabur ve 93. alay 2. tabur taburlarının da muharebenin suret-i cereyana dalacağını hâla nazaran kullanılmak üzere topçu mevziini sağ cenahın sekiz yüz metre gerisindeki (N) tepeleri arkasına vaz'ı ve topçu ile mitralyosun düşmana ancak bin beş yüz metre mesafedeki (T) mevzie birleşilmesi ve taştan siperler yapılması kararıyla iki buçukta emirler vererek hareket edildi.

Barik muharebe-i mevki

1/20.000 metre mikyasındadır.

varak 74

ben de topçu ile mitralyosu alarak tutacakları, mevzie gittim, eşkıyanın yakınlığı sebebiyle biraz mevzi almakta tereddüt eden topçu yüzbaşısı Nuri Efendi başka mevzi bulunamadığı kendisince de ma'lum olduğunu beyan ederek topları ve mitralyosu siper arkasına yerleştirerek bendeniz dahi hıfz-ı hamdaniye iltica ederek topların gerisindeki bir taşın üzerine bilmeceburiye çıktım, şu hareketim topçu zabitan ve efradına numune olarak kemal-i serbestiyle toplara mevzi aldırarak şiddetli ateş açtılar.(Büyük cüret ve cesaret?) Toplar pek güzel tesirat yapıyordu, mitralyoslar eşkıyayı şaşırtıyordu. Sağ cenahtan ilerleyen 78. alay 2. tabur ve 118. alay 3. tabur hareketinden ve Hücaya muhademesindeki aynı neticeden dolayı eşkıya da sol cenaha doğru toplanmaya başladı

ve şiddetli ateşiyle iki taburun hareketini tehir eder gibi oldu. Derhal 79. alay 1. taburu takviye kıt'ası olarak sevkeyledim. Eşkîya kuvvetinin kısm-ı azamı sağ ve sol cenahlarına toplandı,cephesinde pek az kuvveti kaldı. Bunun üzerine79. alay 1. taburu cepheden (C) küçük sırtlarını işgal ederek tesir icrasını ve verilecek emir üzerine şiddetli hücum edilip eşkıyayı ikiye ayırmasını tabur kumandanına bildirdim. Mezkûr taburun hareketiyle merkezine doğru ilerlemesi eşkıyayı fevkalâde şaşırttı. Artık bir cenahtan diğer cenaha şaşkın şaşkın koşuyorlardı. Saat beşte (V) ve akabinde (K) tepeleri işgal edilip beş buçukta eşkıya yüz yirmi maktul bir çok kazganlarla(kazanlarla) pişmiş taam ve devre ikmali etti. Bitmiş etleri yiyerek bilcümle zabitan ve efrad arkadaşlarımla sular içtik daha bu gibi eltafa mazhar olmaklığımızı Cenabı haktan rica ettik, bizim taraftan ise ikisi Bişe jandarmasından ve beşi piyade olmak üzere yedi şehid ve üçü zabıt yedisi asker olmak üzere de on mecrhumuz vuku' buldu, mecruh olanlar 79. alay 1. tabur 1. kıt'aattan mülazım-ı evvel Şerif, mülazım-ı sani İsmail ve 95. alay 2. taburdan mülazım-ı sani Hüseyin efendiler idi ki 11 Haziran 327 tarihinde batelgrafname taltifleri arz edilmiş idi. Eşkîya [Yahya Arar] ve [Vasal] kumandasında idi. Bu hezimetten sonra merkuman Ceba'ya firar etmişlerdir. Bu müsademeye Barik müsademesi namı verildi.

varak 75

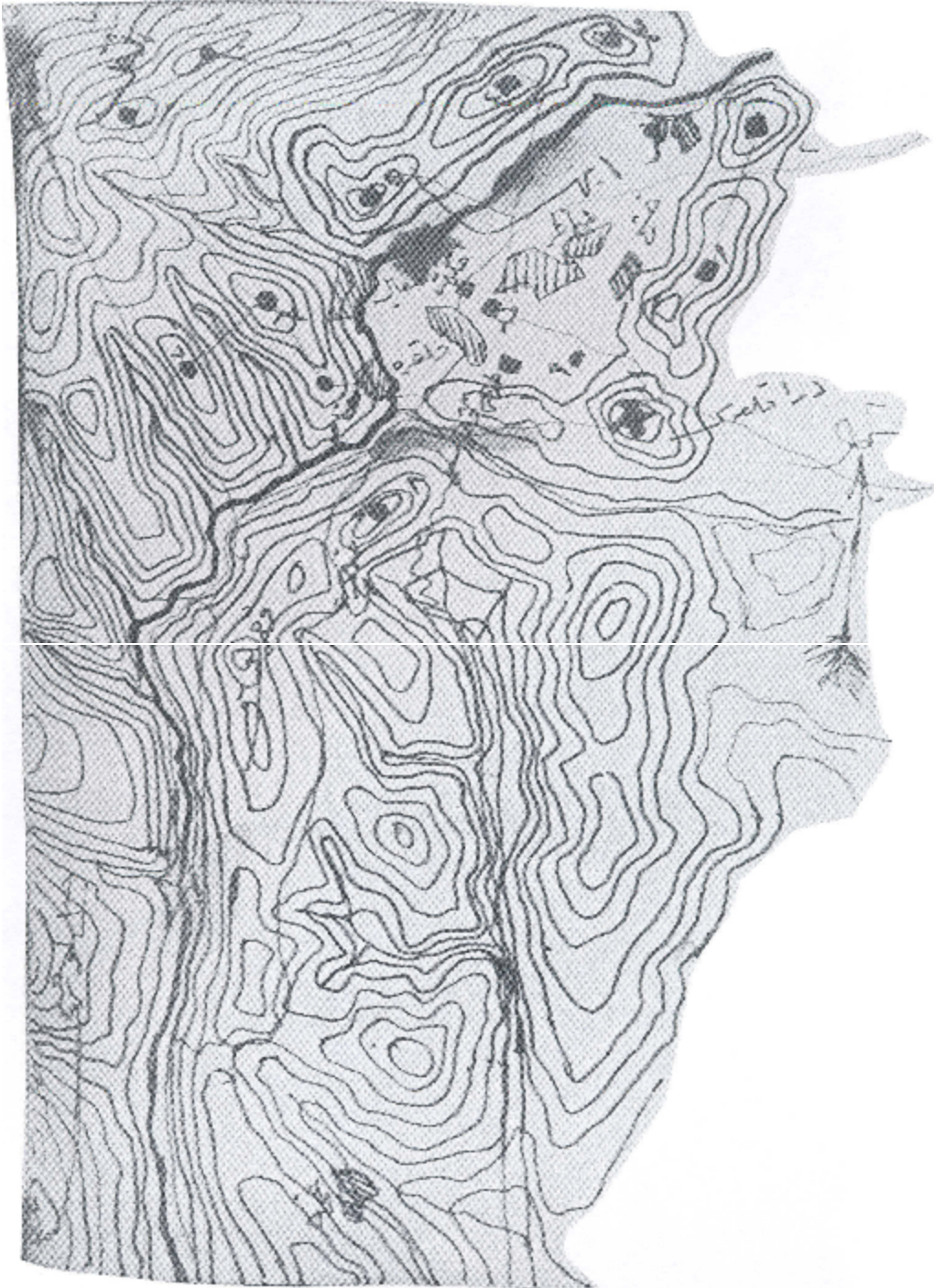
Barik Ukba'sının yolsuz ve taşlık olması piyadenin böyle ancak güçlkle yürümesine müsait bulunması sebebiyle deve kafilesi son derecede meşakkatli iki saatlik mezkûr Ukba'yı akşama kadar ancak çıkabildi. Adeta develerimiz yerlerinde arkasında üç dört nefer iterek geçirmeğe mecbur kalıyordu.Bu cihetle Ukba'nın arasında iki tabur bırakmaya mecburiyet el verdiğiinden demdar olan Feke ve Misisi taburlarını bırakarak kafiye geceyi orada geçirttim. Müsademede mevcut diğer altı taburu eşkıyayı takip ettirerek Ukba'dan iki saat ileride Cahika mevkiinde kondurarak gecelettim. Mevki-i mezkûrda yeşillenmiş bir su birikintisi ile kumluk bazı mahallerinin ezilmesiyle hasıl olan cüz'i su askerin ve hayvanatın ihtiyacını temin edemediğinden tamamıyla istirahat edilemeyerek sıkıntı çektik, bereket versin ki gaz tenekelerinde ihtiyat su bulunduğundan ertesi güne kadar su ihtiyacı def' edilebildi. Tehame gibi sıcak yerlerde susuz istirahat mümkün olamıyor. 10 Haziran 327'de deve kafilesini biraz dinlendirmek, yem ve su vermek için akşam saat on bire kadar tevakkûf icab etti ise de su bulmak için iki saat ileride Aceme(Aceme) ve onun bir saat ilerisinde sahil(sahil)

köylerini tutmak mecburiyeti el verdiğiinden müretteb birinci alay sahilin saat onda hareket ettirerek mezkûr köylerdeki kuyular tutturuldu. Birinci ve üçüncü müretteb alay sahilde ikinci alay Aceme'de karargâh her ikisinin ortasında olmak üzere geceledik, ahali tamamıyla firar etmiş olduğundan köyleri hâlî bulduk. Artık buradan itibaren Mihail yolundan ayrılarak Ben-i Şehr yolunu tuttuk. Çünkü Aceme'den Teye Ukba'sına kadar ve hususiyle on iki saatlik Baroum(Baroum) vadisinde katiyyen su bulunmadığından bu yolu takipten sarf-ı nazar edilmek icab etti. 11 Haziran 327'de sabahleyin saat on birde hareket olarak üçte Kureyha mevkiine muvasalat ettik ve orada geceledik, burada kumları eşerek yol su bulduk, askere çamaşır yıkattırıldı. 12 Haziran 327 sabahleyin onda hareket edilerek ikide Berke vadisine muvaselet ettik. Burada dahi su fevkalâde bol idi. Akarsu

varak 76

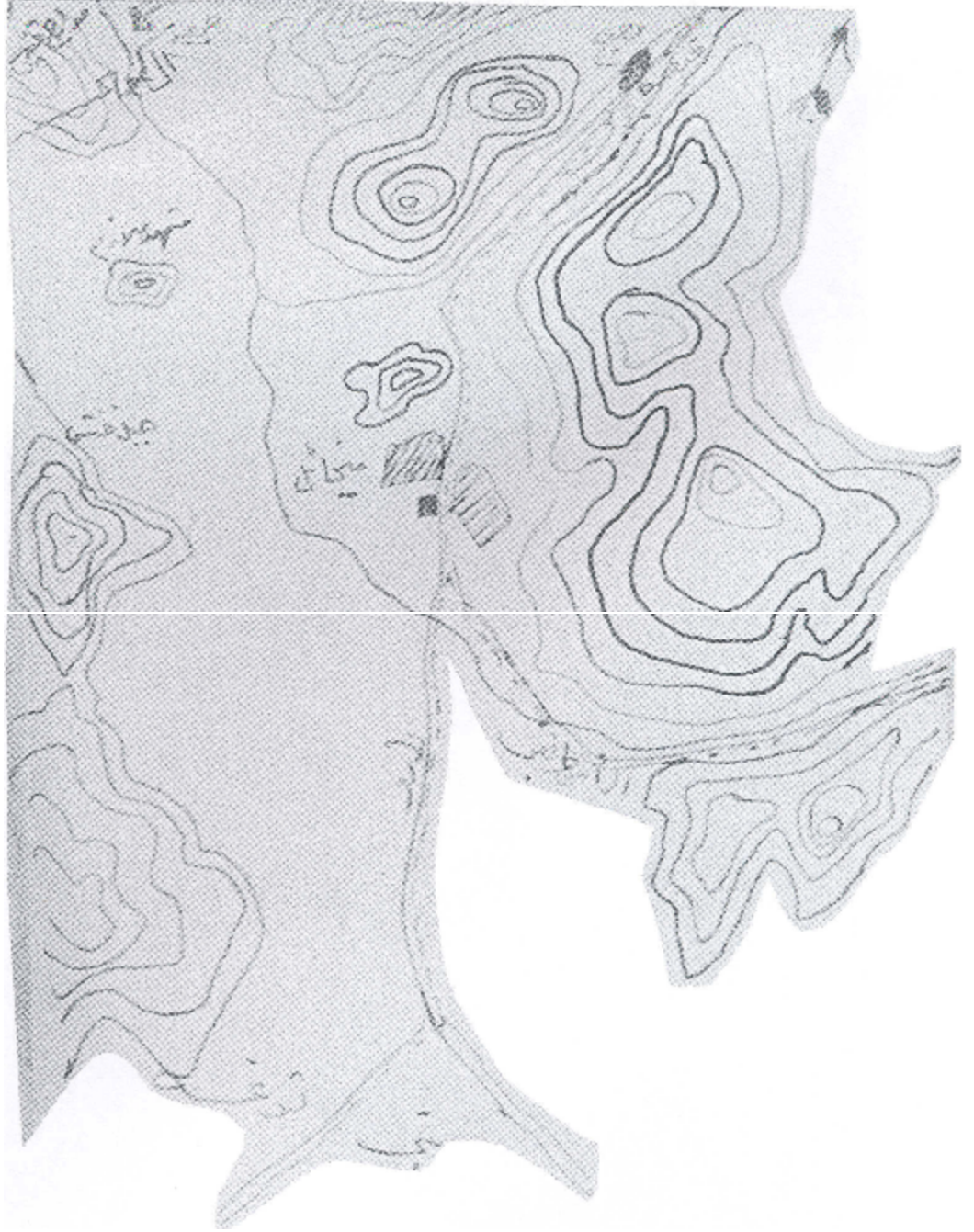
menbaı da vardı. 3 Haziran 327'de sabahleyin on birde hareketle bir saat ormanlıkta yürüdükten sonra Tennume namı diğer Sakain(Gakain) Ukba'sının eteğine vardık. Mezkûr Ukba sekiz saat imtidadında ve Barik Ukba'sından gayet sarb bulunması cihetiyle develerin yüklerinin tahfifi icabetti. Adeta her deve yükünü üç deve yüküne ayırdık, yüklerin orada indirilmesi ve tefriki ve nakli birkaç güne mütevakkıf olacağından ve civar Aşair'in Ben-i Şehr'e ait olup kısm-ı azam-ı devlete mu'ti kaldıklarından 93. alay 2. tabur muhafızbırakarak, mütebaki kolu ilerlettim.

varak 77

Ebha etrafında bu krokiyle görülen dokuz kale vardır, iki tane de ileride bulunur. Ebha ve civarının Süleyman Şefik Paşa tarafından yapılan matbu krokisidir.

varak 78

Mihail ve civarın krokisidir. 1/10.000 metre makyasındadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Yemen’le ilgili bir hatıratın ilim alemine kazandırılmasıdır. Hatıratların objektif olduğu konusunda hayli tartışma yol götürür. Ancak döneminin önemli olaylarına ışık tutması bakımından da önemi inkâr edilemez ve yardımına her an başvurulmuş bir kaynaktır.

Eser, Ahmed Hamdi Paşa’nın Yemen’de görev yaptığı 1327-1328(1911-1912) yıllarına ait bilgileri içeriyor. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Yemen’de yaşanan olayları açık bir şekilde ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Eser, 81 varak yani 162 sayfadan ibaret olup, bu rakamlara eserin kapakları da dahildir veya başka bir ifade ile eserin kapaklarına da varak numaraları verilmiştir. Ahmed Hamdi Paşa, varak 2 ile hatıratını başlatıyor. İlk satıra baktığımızda maddeler halinde verilen bilgilerin 7. madde ile başlaması, bizde, ilk altı maddesinin bulunduğu varak 1’in tahrif olduğu düşüncesini hasıl ediyor. Bu eser, Ankara Milli Kütüphane, El Yazmaları Kataloğu’nda bulunmaktadır ve yazı çeşidi olarak rikadır.

Bazı varaklarda satırların üzerlerinin çizilmiş olması ve cümlelerdeki kelime dizinlerinin belli bir düzenle devamlılığına gereken hassasiyetin gösterilmemiş olması (ki yazar satır aralarında aklına sonradan gelen bilgileri bir kesme işareti ile üste yazmıştır) eserin okunmasını hayli güçleştirmiştir. Ayrıca eserde ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden de çokça zikredilmektedir.

Eserde, ana hatlarıyla Ahmed Hamdi Paşa’nın, insanları dış görünüşlerine göre nasıl değerlendirdiği, trenler, tren yolları ve trenlerin özellikle askeri alandaki önem ve faydaları, Yemen’in bazı bölgelerindeki madenler ve memleket hayatındaki önemleri, Yemen’deki Osmanlı idareci ve kumandanların çıkar çekişmeleri ile İdrisî eşkıyasının çıkardığı isyan ve bu isyana karşı Osmanlı askerinin verdiği çetin mücadeleler ele alınmıştır.

Ahmed Hamdi Paşa bu eserinde, Osmanlı Devleti’nin memleket sathında meydana gelen her türlü aksaklık ve kötüye gidişin (özellikle askeri ve siyasi alanda) Yemen’de de kendisini hissettirdiğinden bahseder ki bu bilgi oldukça önemlidir.

Ahmed Hamdi Paşa, askeri, siyasi ve sosyal açılardan kaynaklı Yemen’de, kimin dost kimin düşman olduğunu anlayabilmek, kendisine karşı yapılabilecek oyunları

bozmak, askerin meşreb ve kişilik özelliklerine göre hareket edebilmek için sahip olduğu bir meziyeti ortaya koyarak hatıratını başlatıyor. Ahmed Hamdi, insanların dış görünüşlerinin, yüz hatlarının, hal ve hareketlerinin her birine birer mana yüklüyor ve insanlara bu mana doğrultusunda muamelede bulunarak Yemen'deki kinden, hasetten, nefretten, düşmanlıklardan, iki yüzlülüklerden vb. gibi fenalıklardan bir nevi kendi güvenliğini sağladığına inanmasının yanı sıra askerin mizacına göre eşit ve hakkaniyet duygularıyla davranarak onların sevgisine mazhar olup ordunun başarısını artıracığına inanıyor. Ahmed Hamdi, zaten genel olarak Yemen'de altındaki ve üstündeki askerin iyi niyetini ve sevgisini kazanmaya çalışan bir kumandandır. Ona göre; bir ordunun başarılı ve itaatkâr olabilmesi için sevgi köprülerine ihtiyaç vardır. Bir askeri ne kırarak, ne inciterek, ne cezalandırarak ve ne de aşırı derecede taltif ederek kazanabilmenin mümkün olamayacağını düşünüyor. Nitekim askerin kumandanından, kumandanın askerinden şikâyetlerinin bitmediği Yemen'de, Ahmed Hamdi Paşa'nın bu konu ile ilgili olarak ne derece haklı olduğunu anlayabiliyoruz. Aslında Ahmed Hamdi Paşa'nın asker-kumandan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususundaki görüşleri, çok yüksek bir ihtimaldir ki kabul görüyor ve herkes tarafından belki de biliniyor. Ancak bu düşüncelerin uygulanabilmesi yönünde ortaya çıkan güçlükler asker-kumandan ilişkilerini bir mesele haline getiriyor. Ahmed Hamdi Paşa'nın ise bunu başardığını, onun Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa'ya yazdığı bir tegratnamesinden anlayabiliyoruz. Zira bu telgrafnamede Ahmed Hamdi Paşa, askerinde uygunsuz bir durum olmadığını, askerinde itaatin, sadakatin ve cesaretin olduğunu, her türlü entrika ve oyunlara rağmen askerin kendisini sevdiği için bunlara meyletmeyeceğini ifade ediyordu. Bütün bunlardan biz Ahmed Hamdi Paşa'nın çok iyi yetişmiş bir asker ve kumandan olduğunu anlayabiliyoruz.

Ahmed Hamdi Paşa, çok iyi yetişmiş bir asker ve kumandan olmasının yanı sıra çok da dindar ve Allah'a tevekkül noktasında kuşkuları olmayan biridir. Nitekim ona göre; devletlerin gelişmesi, kalkınması veya parçalanıp yok olması başlarındaki devlet idarecilerinden geçer. Ancak bu devlet idarecilerinin iş başına gelmeleri Allah'ın takdiridir. O, vatan ve din uğrunda savaşmanın ve ölmenin kutsallığını çok iyi kavramıştır. O, (eskileri kasdederek) din ve vatan sevgisinin olduğu dönemlerde Osmanlı Devleti'nin başarılar üstüne başarılar kazandığını ve askerlerin büyük kahramanlıklar gösterdiğini örnekler vererek açıklıyor. Şimdiler de ise gerek asker

gerek kumandan ve gerekse halk arasında eksik noktanın bu olduğuna işaret ediyor. Çünkü dini hükümler savaştan kaçmayı büyük günah sayıyor, halka zulmetmeği ve her türlü fenalığı yasaklıyor. Allah’a ve dine bağlı kalındıkça başarıların elde edileceğini, askerin kahramanlıklarının artacağını, ahlakî yapının düzeleceğini, kısacası devletin her alanında meydana gelen bozulmaların düzeleceğini düşünüyor. Bu doğrultuda Ahmed Hamdi Paşa’ya göre; hastalık da ilaç da bellidir.

Ahmed Hamdi Paşa, tecrübeli bir asker ve kumandandır. Dini esaslara uymanın yanı sıra devletin iyi idare edilmesi, güçlenmesi, kalkınması, savaşların kazanılması, kıtaların yeniden fethedilmesi için devlet idarecilerinin ve kumandanların tecrübeli olmasının öneminden bahsediyor. Zira tecrübe ve ferasetle devletin daha iyi idare edileceğini düşünüyor. Gerçekten de tecrübe ile, içinde yaşanan zamanda meydana gelen olaylar, önceden görülüp yaşanıldığı için daha sağlıklı kararlar alınır, olaylar daha doğru değerlendirilir, gelecek daha doğru tahmin edilebilir.

Ahmed Hamdi Paşa, çok zeki ve çok yönlü eğitim almış ve itaatkâr bir kumandandır. Ahmed Hamdi Paşa’nın, Yemen Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa tarafından San’a’ya çağrıldığında, emri yerine getirmek için hemen harekete geçmesi onun itaatkâr oluşuna güzel bir örnektir. Ahmed Hamdi Paşa, San’a ile Hudeyde arasındaki araziye tetkik etmiş ve bölgedeki değerli taş ve madenleri, bu değerli taş ve madenlerin memleket hayatındaki önemlerini ortaya koymuştur. Yine trenlerden, tren yollarından ve bunların özellikle askeri alandaki yararlarından bahsetmiştir. Bu konuyla ilgili kaleme almış olduğu “Şimendifer Köprücülüğü” adlı eseri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü’nün el yazmalarında mevcut olup, Osmanlıca ile yazılmış ve Rumi 1328 basımlıdır. Ahmed Hamdi Paşa, hatıratında bu eseri iyi okuyan ve tahlil eden birisinin, öğrendiklerini tecrübe etmesi halinde çok iyi bir şimendifer mühendisi olabileceğini belirtiyor. Kendisinin çok iyi şimendiferler yapabilecek seviyede olduğunu belirttikten sonra Osmanlı merkezi idareye bir nevi serzenişte bulunarak, merkezi idarenin şimendiferleri Fransız mühendislerine yaptırdığını ifade ediyor. Ahmed Hamdi Paşa’nın, hatıratında şimendiferlerle ilgili bilgileri bize aktarması ve bu aktarılan bilgilerin 25 sene önce okuduğu derslerden hatıratında kalanlar olduğunu söylemesi ve ayrıca Fransızca dil eğitimi almış olması da onun çok yönlü, çok zeki ve kaliteli bir eğitim aldığı gerçeğini ortaya koyuyor.

Hatıratında, Ahmed Hamdi Paşa'nın, Ahmed İzzet Paşa ile arasının iyi olmadığı anlaşılıyor. Ahmed İzzet Paşa'nın kendisine karşı yaptığı haksızlıklara karşı sebat gösteren, sabreden bir kişi olarak gözükmektedir.

Ahmed Hamdi Paşa, adalet, hakkaniyet ve eşitlik duyguları ile hareket eden bir kumandandır. Zira bu yargıya aşağıda verilen şu örnekle ulaşıyoruz.

Ahmed İzzet Paşa, asker tarafından pek sevilmiyor. Ahmed İzzet Paşa'nın İstanbul'a gideceği haberinin askerce duyulması üzerine asker Ahmed İzzet Paşa'ya karşı galeyana geliyor ve isyan ediyor. Ahmed Hamdi Paşa, bu olayı teskin etmek için asker arasında geziyor. Bu esnada Bireşuva redif taburunun onuncu bölüğü çavuşlarından İsmail adında bir asker, Yemen'e seve seve (Sırbistan hududundan) geldiklerini, savaştıklarını ve terhis olduklarını ancak Ahmed İzzet Paşa'nın önce hemşehrilerini gönderdiğini, kendilerinin haksızlığa uğradıklarını aslında sıranın kendilerinde olduğunu, memleketlerinin düşman işgaline uğradığını, çocuklarından, ırz ve namuslarından, mallarından endişe duyduklarını ağlayarak anlatıyor. Akabinde Ahmed Hamdi Paşa, askeri teskin edici sözler sarfettikten sonra, askerin sevkiyatı ile ilgili belgeleri inceliyor. Sonuçta Yemen'e ilk gelen taburun Üsküp, daha sonra ise aynı gün Kalkandelen ve Bireşuva taburlarının geldiğini, sevkiyatta da Üsküp ve Üsküb'e yakınlığı hasebiyle Kalkandelen taburlarının gönderildiğini, dolayısıyla burada ciddi bir haksızlığın olmadığını ve çavuş İsmail'in dediği gibi Ahmed İzzet Paşa'nın haksızlık yapmadığını ortaya çıkarıyor. Buradan hareketle Ahmed Hamdi Paşa, Ahmed İzzet Paşa ile ilişkilerinin çok da iyi olmamasına ve Ahmed İzzet Paşa'yı sevmemesine rağmen tarafsız ve adil davrandığını, onun ne kadar hakkaniyete dikkat ettiğini ortaya koyuyor.

Ahmed Hamdi Paşa'nın, Yemen Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa tarafından San'a'ya çağırılması üzerine yola koyulduğu ve yolda Cebel-i Suub'a eşkıyanın harekete geçtiğini ancak Cebel-i Suub savaşında, Erzurum'dan gelen askerlerin büyük kahramanlıklar gösterdiğini not ediyor ki bunlar Erzurum için övünülecek satırlardır.

Ahmed Hamdi Paşa'nın, askerliğine, dindarlığına, almış olduğu eğitime, kişilik ve karakterine, bilgisine vb. meziyetlerine dair yapmış olduğumuz kısa bir değerlendirmeden sonra, biraz da Ahmed Hamdi Paşa'nın, hatıratında çokça yer verdiği ve bahsettiği Yemen Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa ile ilgili kısa bir değerlendirme yapalım.

Bu derece dindar, eğitilmiş, zeki, adil, başarılı vb. değerlere sahip olan Ahmed Hamdi Paşa'nın, Yemen Kuvây-ı Umûmiye kumandanı Ahmed İzzet Paşa ile aralarının pek de iyi olmadığı anlaşılıyor. Ahmed Hamdi Paşa'ya göre; ilişkilerinin iyi olmayışı Ahmed İzzet Paşa'nın sahip olduğu kişilik ve karakterinden kaynaklanıyor. Çünkü eserde Ahmed İzzet Paşa ile ilgili çok müsbet bilgiler yoktur. Ancak eserin, Ahmed Hamdi Paşa'ya ait bir hatırat olduğu ve hatıratların ne derece objektif duygularla yazıldığı unutulmamalıdır. Nitekim Ahmed İzzet Paşa'nın, "Feryadım" isimli eserinde de Ahmed Hamdi Paşa'dan hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir.

Ahmed İzzet Paşa, çeşitli askeri görevlerde bulunmasına rağmen başarıyı yakalayamamış, ancak ehliyetsiz, kabiliyetsiz, bilgisiz kişilerin iş başına getirildiği, adam kayırmacılığının ve rüşvetin hat safhaya ulaştığı, ricasız ve minnetsiz mevki sahibi olmanın ve terfi etmenin mümkün olmadığı bu dönemde Ahmed İzzet Paşa, gördüğü desteklerle Osmanlı Devleti'nin hassas ve sancılı bir bölgesi olmaktan öteye gidememiş olan Yemen'e, Kuvây-ı Umûmiye kumandanı olarak atanmıştır. Böylece Yemen'de, Osmanlı Devleti'nin başarısız oluşunun bir sebebi (ki o sebep bölgeye gönderilen idarecilerin ehliyetsiz ve kabiliyetsiz oluşudur) ortaya çıkıyor. Ahmed İzzet Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne kadar olan yükselişi, aslında Osmanlı'nın içine düştüğü durumun vehametini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Eserde, Ahmed İzzet Paşa'nın, mağrur, kendini beğenen, methedilmeyi seven, zevk ve sefaya düşkün, menfaatperest, güvenilmez, duygusuz, gayri ciddi, döneke, soğuk, sözde cesur, fiiliyatta korkak, kuvvetlilere karşı mülayim, zayıflara karşı zorlu, alttakileri tahkir eden, onları azarlayan, Avrupalıları seven ve onlara aşırı derecede hürmetkâr, kaba, kinci, garazkâr bir kişi olduğu belirtiliyor. Yukarıda saymış olduğumuz özellikler ile ilgili birkaç örnek verelim.

Nitekim, Ahmed İzzet Paşa'nın, Sinan Paşa mevkiinde Binbaşı Rami Efendi'yi insanların huzurunda tahkir etmesi ki bu olayda Binbaşı Rami Efendi'nin ağlama seviyesine gelişi aslında yapılan hakaretlerin şiddetini göstermesi açısından dikkate şayandır.

Menaha'da, Ahmed İzzet Paşa, Ahmed Hamdi Paşa'ya Vaizat yardımcı kuvvetlerinin kumandanı iken savaşta ölenlerin sayısını sormuş, Ahmed Hamdi Paşa da sayının 84 olduğu cevabını vermişti ki o anda Ahmed İzzet Paşa, sayıyı gayet soğuk ve sakın karşılayarak rakamın oldukça az oluşunu ima edencesine Ahmed Hamdi Paşa'ya

telaşın boşuna olduğunu söylemişti. Buradan hareketle Ahmed İzzet Paşa için ölen askerlerin bir önem arz etmediği sonucu çıkarılabilir.

Hacil’de ise Mısır’lı bir genç Ahmed İzzet Paşa’ya ehl-i resulün zor durumda olduğundan bahsetmiş ve bunun üzerine Mısır’lı genç Ahmed İzzet Paşa tarafından kovulmuştur. Fakat biz burada yine eserin bir hatırat olduğunu unutmamalı ve ihtiyatlı davranmalıyız.

Ahmed İzzet Paşa, Yemen’deki olayları dindirmek, bölgede huzuru, barışı ve Osmanlı hakimiyetini tesis etmek, Anadolu ve Rum illerinden Yemen’e gelen ve çok uzun seneler burada kalmak zorunda kalan, evinde, eşinde, çocuklarında aklı kalan binlerce, on binlerce vatan evladının memleketlerine geri dönmesini sağlamak adına yapılacak işleri ve alınacak önlemleri terk etmiş, kendi mevki ve makamını korumak, etrafına toplanan bazı dalkavukların övgüleri ile kendinden geçerek şahsi çıkar ve nüfuz elde etmek için çalışmıştır. Aslında bu dalkavukların da Ahmed İzzet Paşa’ya karşı olan aşırı meth ve övgülerinin altında bölgede güç ve çıkar elde etmeden başka ne yatabilirki? Ve öyle de olmuştur. Bu durumu birkaç örnek vererek açıklayalım.

Eserde, Ahmed İzzet Paşa’nın, Osmanlı Devleti’ne karşı babasının çıkardığı isyanlarla birlikte, yıllarca isyan hareketlerinde bulunan İmam Yahya’ya verdiği desteklerle, İmam Yahya’nın, Aden kapılarına kadar uzanarak büyük bir güç ve nüfuz sahibi olduğundan bahsediliyor.

Yine eserde, Ahmed İzzet Paşa’nın, Şeyh Seyyid Ömerî’nin elini öperek Zeydîlerin desteğini kazanmaya çalışması da bu olaya verilebilecek bir başka örnektir.

Nitekim Ahmed İzzet Paşa, kendisine karşı taltifte bulunmayanlara, kendisini methetmeyen ve övmeyenlere karşı ise sevgi köprülerini yıkmış, bununla da yetinmeyip , o kişiyi, bölgedeki durumuna ve başarılarına bakmaksızın uzaklaştırmanın yoluna bakmış ve bu durumdan da hiç rahatsız olmamıştır. Bunlardan biri de Ahmed Hamdi Paşa’dır. Ahmed İzzet Paşa, Hamdi Paşa’yı kendisine rakip gördüğü için onu türlü bahanelerle Yemen’den uzaklaştırmak istemiş ancak meselenin düşündüğü gibi olmadığını da anlayınca bu hareketinden geri adım atmıştır.

Görevlerini, Osmanlı Devleti’ni ve Yemen’in içinde bulunduğu durumu adeta unutmuşcasına hareket edip, zevk ve sefaya dalan, poker ve biricler oynayan, büyük servetler kazanan (ki burada Ahmed Hamdi Paşa, bu servetin sadece devlette yapılan

hizmet karşılığı alınan maaşlarla kazanılamayacağı görüşünde) Ahmed İzzet Paşa, Yemen'deki görevini layıkıyla yerine getirememiştir.

Osmanlı Devleti'nin, Yemen'de görevlendirmiş olduğu paşalar arasında birlik, beraberlik, dayanışma, doğruluk, dürüstlük, eşitlik, adalet, itaat vb. gibi olması elzem emarelerin hiç birine rastlanılmıyor. Yemen'de yurt dışlarında eğitim görmüş, Osmanlının en üst düzey temsilcileri olarak Yemen'e başarı için, Osmanlı hakimiyetinin tesisi için görevlendirilmiş paşaların yaptıkları bir çocuğun yaptıklarından öteye gidememiştir. Orduda alt ve üst arasındaki ilişkilerde ciddiyet, itaat, disiplin vb. gibi kavramlardan eser yok iken, nasıl olur da bu ordudan, Yemen'de başarı bekleyebilirsin, zaten öyle de olmuştur, Yemen'de hiçbir zaman huzur, düzen ve başarı olmamıştır.

Yemen'de özellikle İdrisî'nin çıkardığı isyanlara karşı kısmî başarılar elde edilmişse de Hacaya ve Barik müsademeleri gibi bu başarılar kalıcı ve köklü olmamıştır.

Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, yukarıda ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız mevcut durum sadece Yemen'e has bir konu değildir. Zira bu yıllarda memleketin her köşesi aynı durumdaydı. Zira Meşrutiyetin ilanı ve ardından gelen Kanun-i Esasi'ye uyulması gerekirken bu yapılmamış, keyfi uygulamalara devam edilmiş, Anadolu ve Rum illeri arasında eşitlik hasıl olmamıştır. Rum illerinin yaptıkları çok küçük hatalar büyütülmüş ve bir nevi Osmanlı Devleti, Anadolu halkına öz evlat, Rum illeri halkına ise üvey evlat muamelesi yapmıştır. Rum illeri halkı ve askerleri de savaşlarda gösterdikleri tutum ve davranışlarla hem Osmanlı Devleti'nin toprak kaybına ve hem de (belki bu en önemlisi) Osmanlı Devleti'nin Balkan milletleri üzerindeki gösteriş ve onurunu ayaklar altına almışlardır.

Dolayısıyla bu durum Yemen'i hakimiyet altına almak için bölgeye gönderilen asker üzerinde tesir yapmış ve Rum illerinden gelen asker Yemen'de istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

Elbette bir devlet yapılmaması gereken hataları hele hassas dönemlerinde yaparsa sonuç böyle hüsrana olur, işte Yemen bu duruma verilecek en güzel örnektir.

Oysa bu yıllarda Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya gibi devletler Osmanlının tam aksine sağlam ve güçlü devletler olarak tarihte rol oynuyorlar ve bugün de bu rolü oynamaya devam ediyorlar.

SONUÇ

Bilindiği gibi hatıralar; kişilerin yaşadıkları döneme ait olayları, şahsi görüş ve düşüncelerini de ekleyerek yazdıkları ve birinci el tarihi kaynaklar arasında bulunan eserlerdir.

XIX. yüzyıldan itibaren hatırat yazma geleneğinin önem kazandığı ve Nutuk adlı eserin de içinde bulunduğu pek çok hatırat bu dönemde kaleme alınmıştır.

Yemen tarihine katkı yapmak amacıyla yapılmış bu çalışmada ortaya konan bilgilerin çok iyi analiz edilmesi gereklidir. Zira bu bilgilere bir hatıratın ulaşılmıştır. Hatıralar, döneminin olaylarına açıklık getirirse de objektiflikleri konusu tartışılmaya değerdir. Dolayısıyla bu tür eserler, diğer eserlerle karşılaştırılmalı, tahlil edilmeli ve her zaman tenkide açık olmalıdır.

Yemen konusunda yazılmış olan bu eserdeki bilgiler ışığında sonuç olarak şunları söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Yemen, yaklaşık dört asır Osmanlı hakimiyetinde kalmışsa da Osmanlı Devleti'ne tam anlamıyla bağlanamamıştır. Yemen, sahip olduğu stratejik öneme binaen sömürgecilik faaliyetlerinde sınır tanımayan Avrupalı güçlerin dikkatini celb etmiş bir bölgedir. Bu uğurda Avrupalı devletler her türlü yıkıcı ve kışkırtıcı faaliyetten kaçınmamışlardır. Sömürgeci güçler, bölgenin yerli kabile başkanlarını ve ileri gelen şeyhlerini Osmanlı Devletine karşı kullanmaktan, kışkırtmaktan ve bölgeyi bir kan gölü haline getirmekten geri kalmamışlardır. Nitekim I. Dünya savaşında bölgenin yerli halkı ve ileri gelenleri özellikle de İngilizlerin de kışkırtmaları neticesinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır.

Uzun yıllar Avrupa'lı devletler tarafından kendisine karşı çıkartılan isyanlarla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, gerek bu isyanları bastırmak ve gerekse bölgeyi kontrol altında tutmak için Anadolu'dan ve Rum illerinden bölgeye çok sayıda asker sevkியatında bulunmuştur. Ancak, Yemen çölleri bu askerler için mezar olmuştur. Yemen'e gelen askerlerin pek çoğu memleketine geri dönememiştir, bir kısmı ise, hayli zaman geçtikten sonra memleketlerine geri dönebilmiştir.

Ayrıca Avrupa'lı devletlerin bölge halkı üzerindeki kışkırtıcı faaliyetlerinin yanı sıra, Yemen'de yaşayan yerli aşiret ve kabilelerin gerek sosyal yaşam ve gerekse mezhep farklılıklarından dolayı da Osmanlı Devleti, yerli halktan istediği desteği bulamamış ve bölge üzerinde hakimiyet kurma konusunda etkili olamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin, bu acılarla dolu bölgede başarısız kalışının pek çok sebeplerinden biri de Yemen'e görevli olarak gönderilen Osmanlı paşalarının kendi aralarındaki çıkar çatışmaları olmuştur. Osmanlı paşaları, mevki ve makamlarını koruma hırsına düşerek, merkezden gelebilecek ceza ve uyarılara hiç aldırış etmeden ve çekinmeden, Yemen'de oluş gerekçelerini, sorumluluk ve yetkilerini unutarak bölgenin sorunlarına eğilmemişlerdir. Bazı Osmanlı paşaları ise sözüm ona Yemen'de huzur ve güveni tesis için bölgenin ileri gelenleriyle işbirliğine dahi gitmişlerdir.

Yemen, I. Dünya savaşı sonunda zaten gerçek anlamda bir türlü tesis edilemeyen Osmanlı hakimiyetinden çıkmıştır ve böylece Osmanlı Tarihi için Yemen meselesi sona ermiştir. Artık, Yemen denildiğinde akıllara hüznün, acı ve yanık türküler gelir olmuştur.

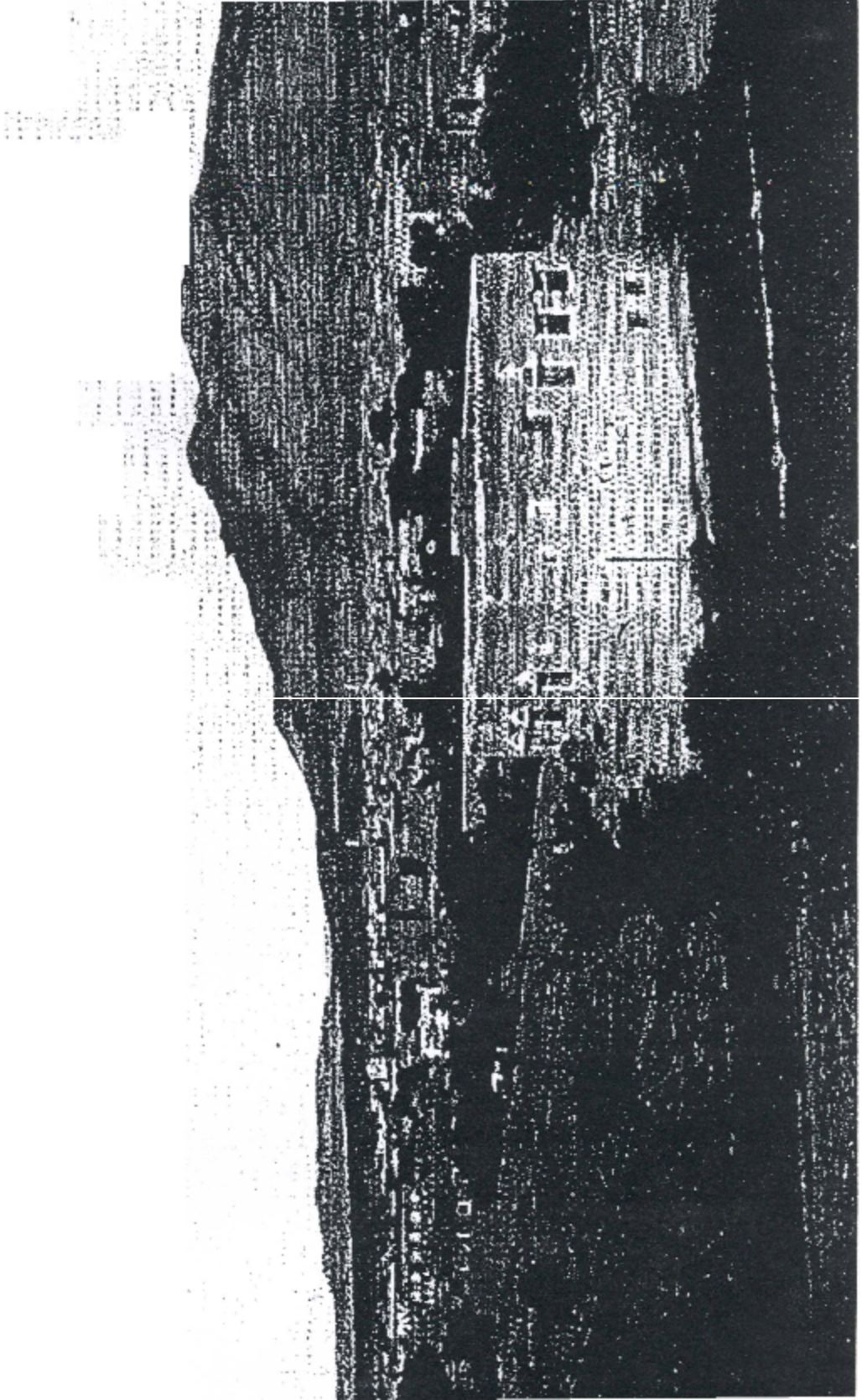
KAYNAKÇA

- Ahmed Hamdi Paşa. Hatırat, Milli Kütüphane Yazma Eserler Kataloğu, Ankara
- Ahmed Hamdi. Şimendifer Köprücülüğü, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler El Yazmaları Kataloğu, 1328.
- Ahmed Raşid. Tarih-İ Yemen Ve San'a, C.I, Basiret Matbaası, İstanbul, 1291.
- Ahmet İzzet Paşa. Feryadım, C.I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.
- Al-Haddad, Abdul-Rahman. Cultural Policy in the Yemen Arab Republic, Fransa, Unesco,1982.
- Atıf Paşa. Yemen Tarihi, Manzume-İ Efkar Matbaası, İstanbul,1326.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ. HB. Dosya : 21/ Gömlek : 186.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. PRK. ASK. Dosya : 242/ Gömlek: 78.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. PRK. ASK. Dosya : 240 / Gömlek: 13.
- Bostworth, Clifford Edmund. İslam Devletleri Tarihi, (Çeviren Hande Canlı), Kaknüs Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2005.
- Bury, G. Wyman. Arabia Infelix or The Türks in Yamen, Macmillian and Co.,London, 1915. Çağatay, Neşet. İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Ehiloğlu, Zeki. Yemen'de Türkler, Kardeş Matbaası,1952.
- El-Belâzurî, Fütuhu'l-Büldân, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Eraslan, Cezmi. II.Abdülhamid Ve İslam Birliği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. Osmanlı Devleti Tarihi, C.I, Feza Gazetecilik (Zaman), İstanbul, 1999.
- İrtem, Süleyman Kâni. Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- İslam Ansiklopedisi, "Yemen" Maddesi, C.XIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara,1986.
- Karal, Enver Ziya. Osmanlı Tarihi, C.V., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Keha, Murathan. Salnamelere Göre Yemen Tarihi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tez Çalışması
- Mahmud Nedim Bey. Arabistan'da Bir Ömür, İsis Yayımcılık, İstanbul, 2001.

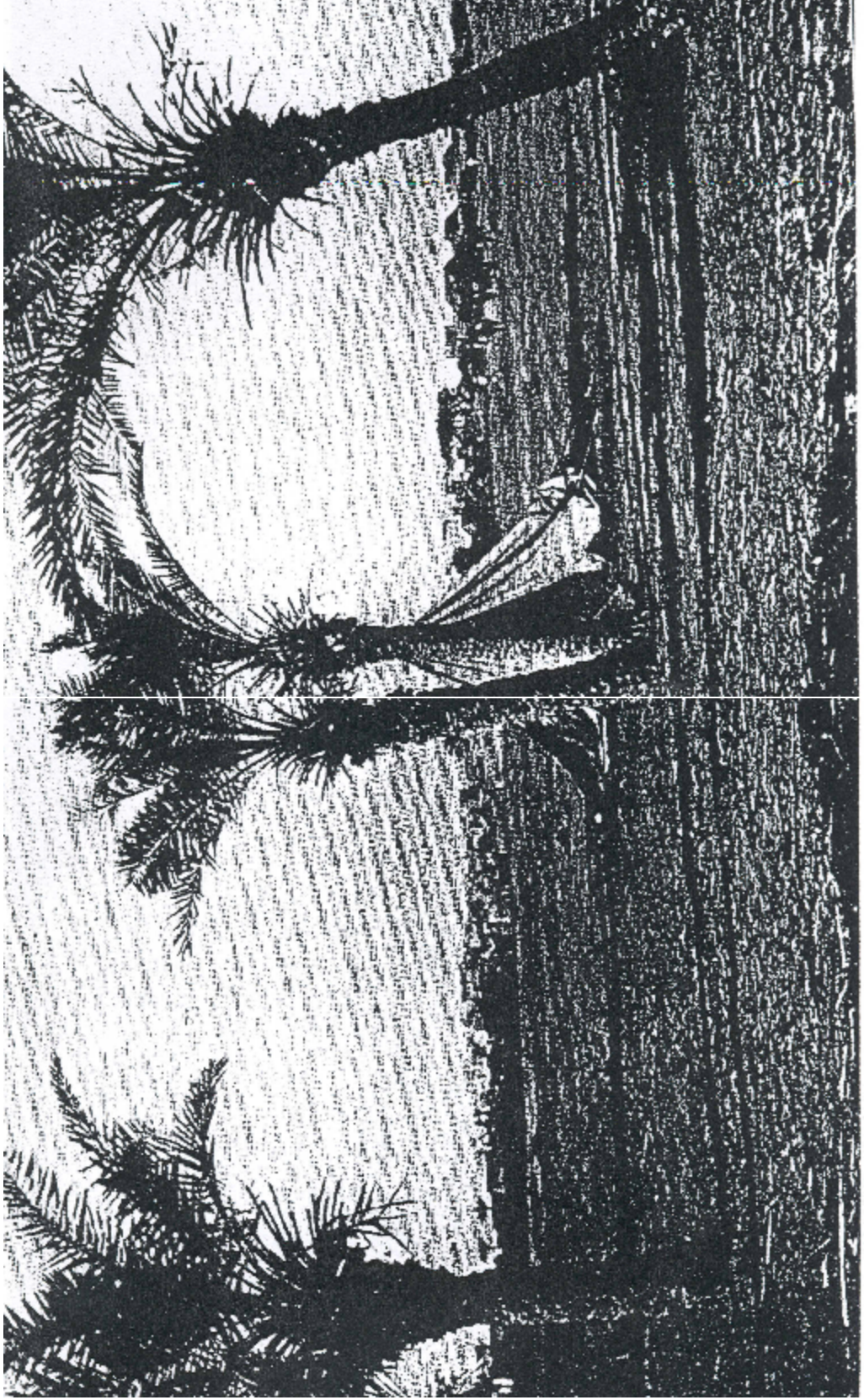
- Mantran, Robert. İslamın Yayılış Tarihi, (Çeviren İsmet Kayaoğlu), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Mardin, Şerif. Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, (Hazırlayan Neşet Çağatay), Türk Tarih Kurumu, C.I., Ankara, 1992.
- Öke, M.Kemal – Karaman, M. Lutfullah. Adı Yemen'dir..., Ufuk Kitapları Da Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Özbaran, Salih. Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, Kitap Yayınevi, İstanbul , 2004.
- Öztuna, Yılmaz. Devletler ve Hanedanlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.II., Ankara, 1969.
- Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, (Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I., Ankara, 1992.
- Sami, Şemseddin. Kamus'ül Alam, C.6, İstanbul, 1317.
- Sırma, İhsan Süreyya. Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sırma, İhsan Süreyya. “ Yemen'in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devletine Katılması”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Sene:1981-1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982.
- Şeşen, Ramazan. Selâhaddîn Eyyûbî Ve Devlet, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.
- Tanrıkut, Asaf. Yemen Notları, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Osmanlı Tarihi, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Ünlü, Nuri. İslam Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.
- Yavuz, Hulusi. Yemen'de Osmanlı İdaresi Ve Rumûzî Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
- Zeydan, Corci. İslam Uygarlıkları Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

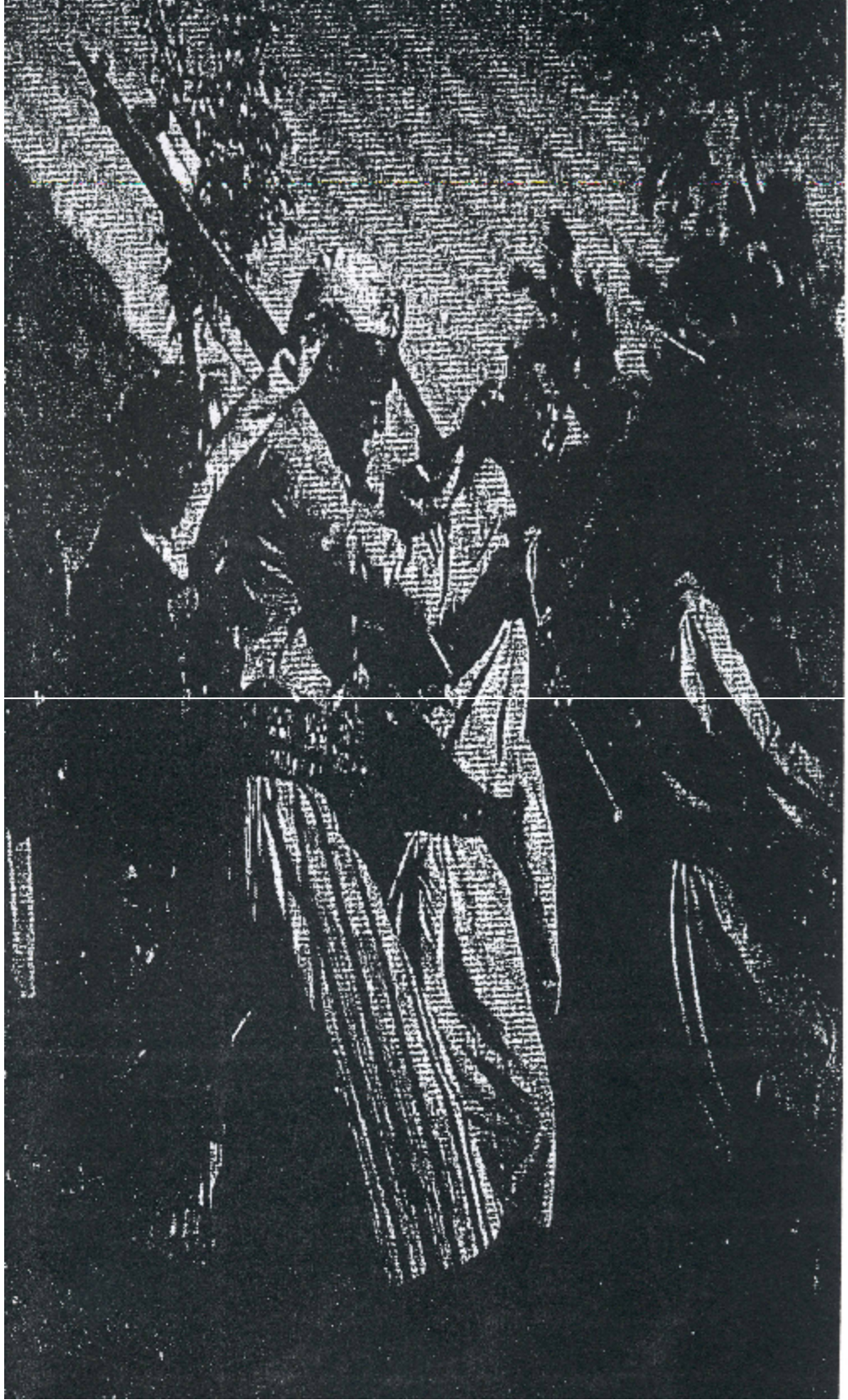
EK-I. Yemen Haritası.

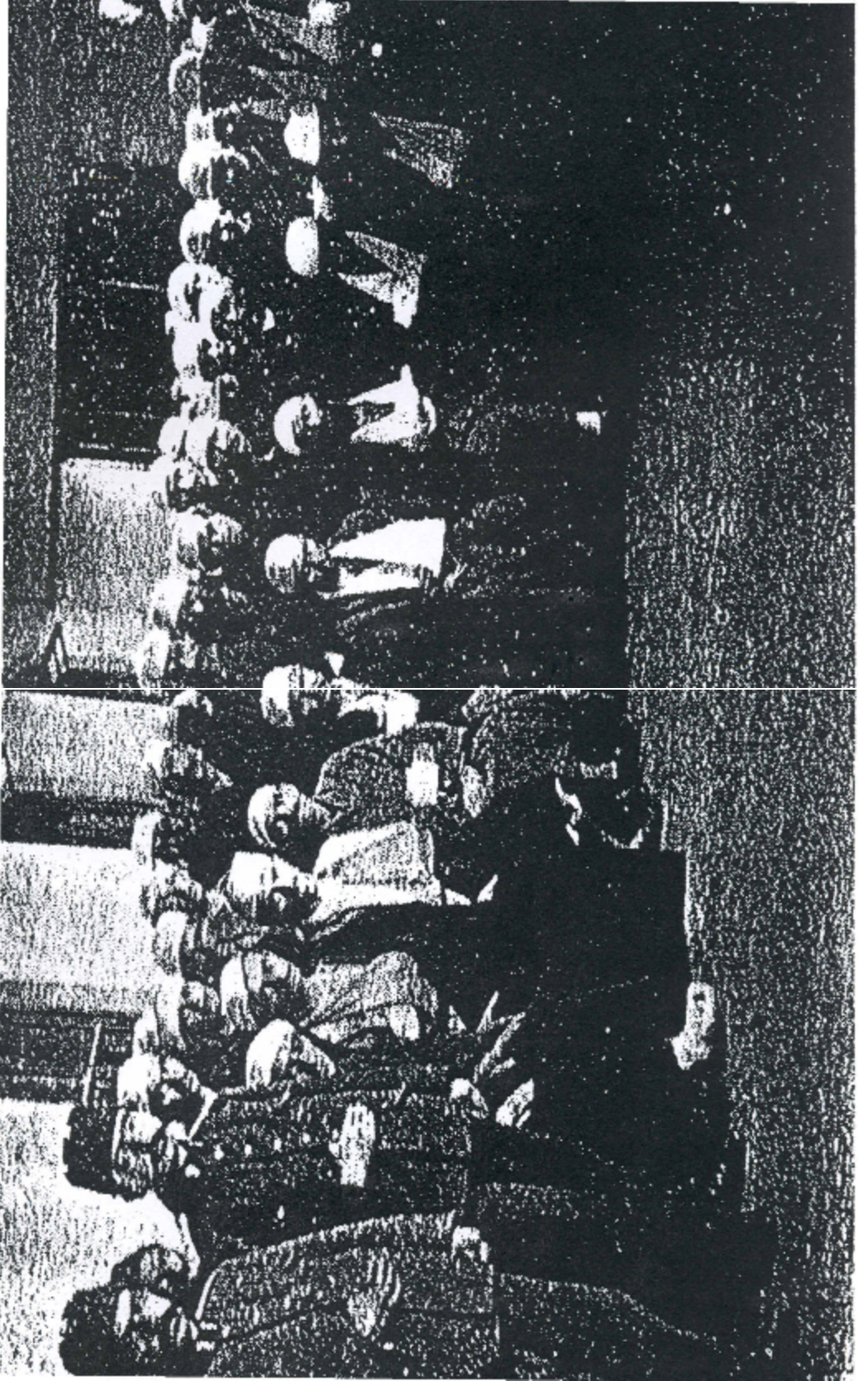
EK-II. Sana Şehri (1914).

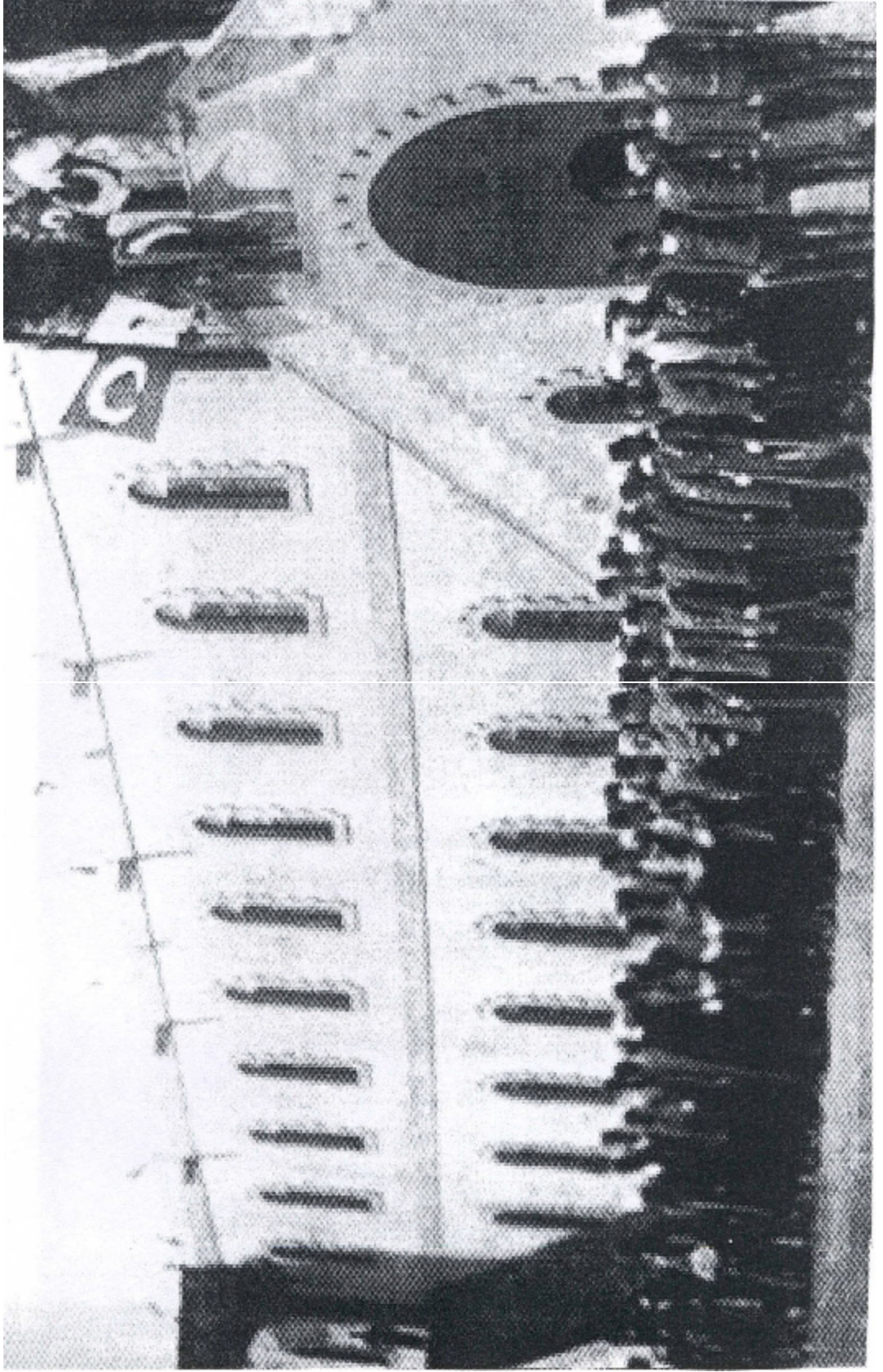
EK-III. Hudeyde'den Bir Görüntü.

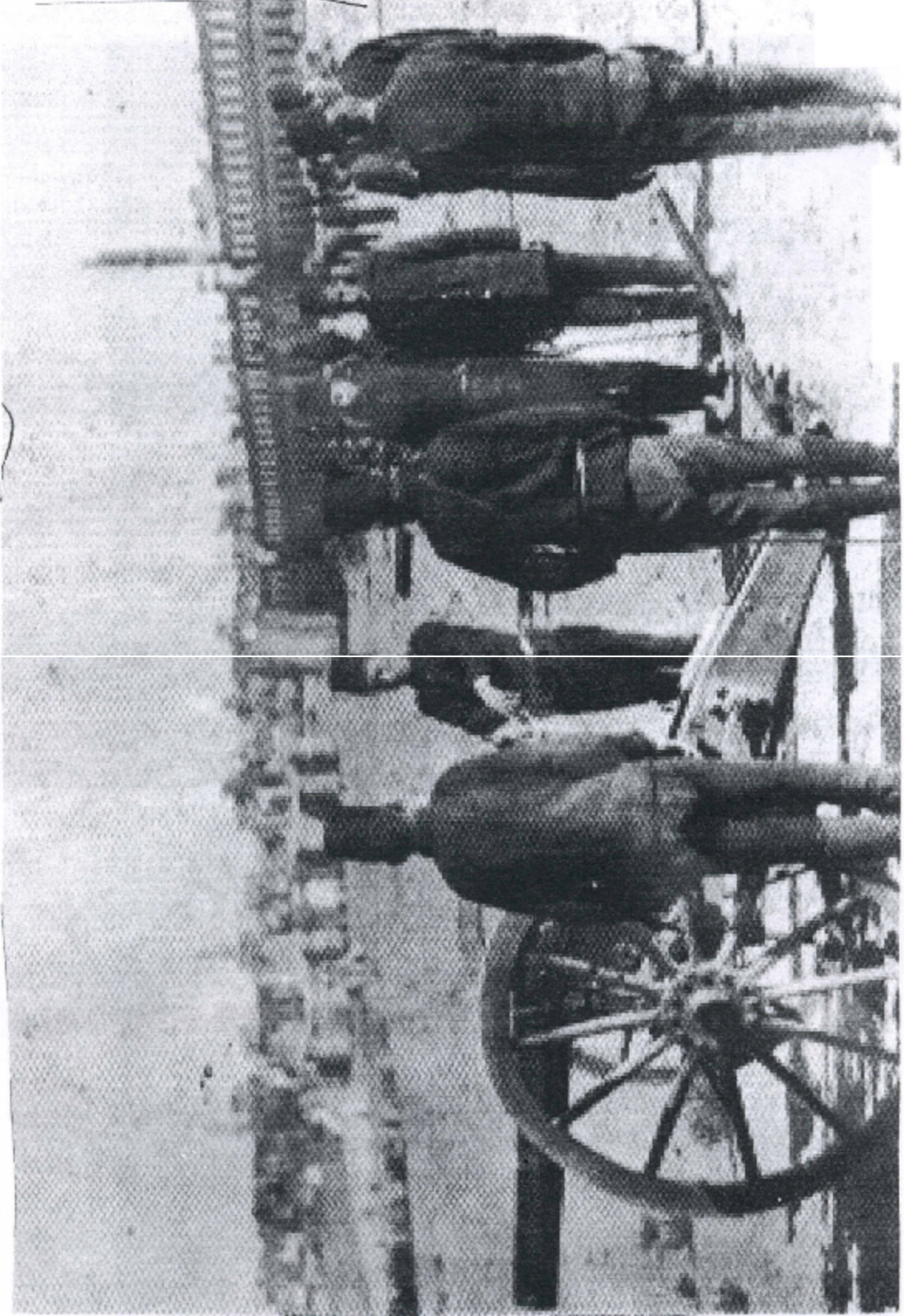
EK-IV. Bar Oynayan Bir Yemenli.

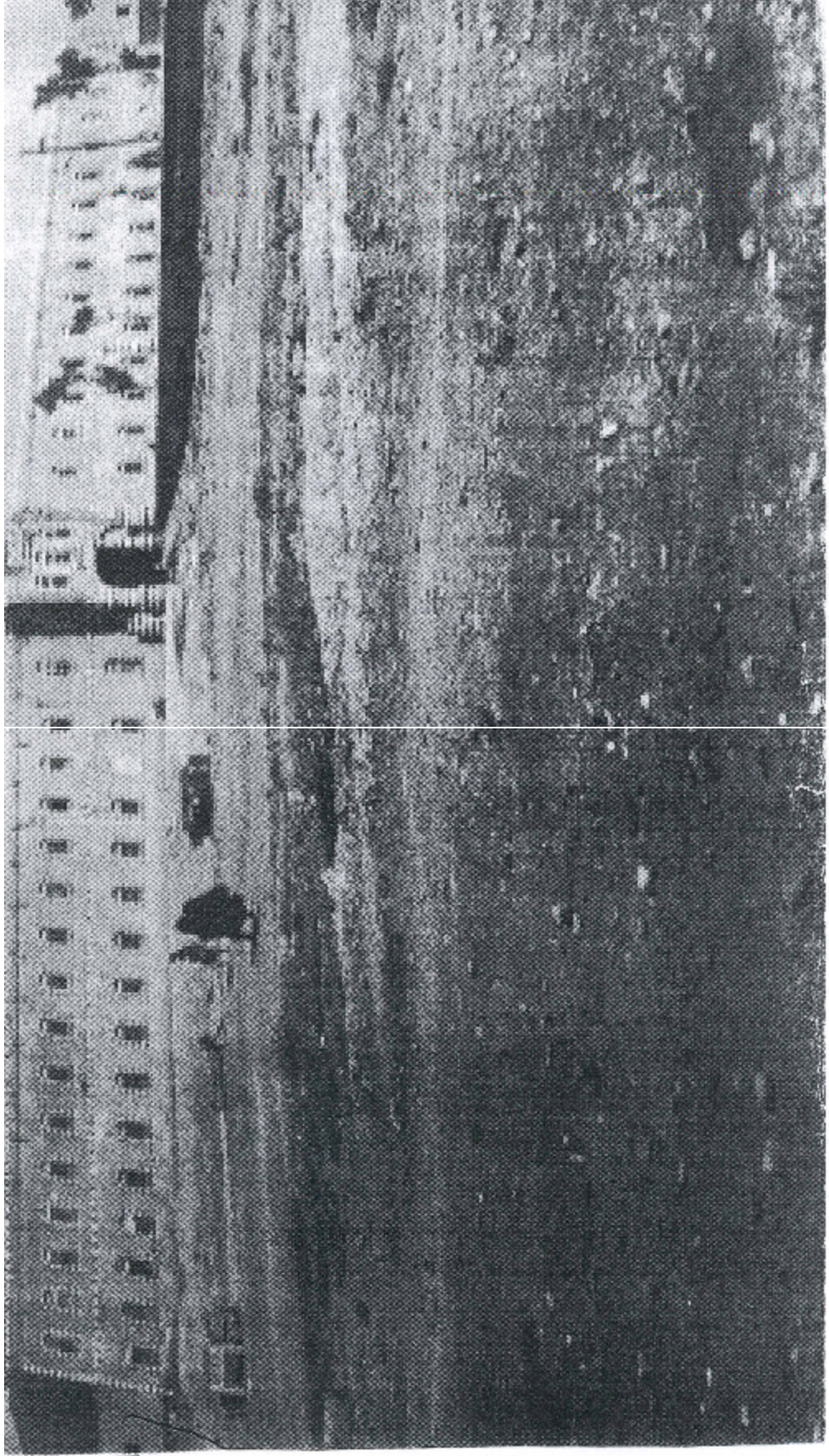
EK-V. Yemen'den Gelen ve Haydarpaşa Hastahanesinde Tedavi Gören Bir Grup Türk Askeri.

EK-VI. Yemen’de IV.Kışla.

EK-VII.- Yemen Topçu Birliği.

EK-VIII. Yemen’de Osmanlı Askeri’nin Eğitim Merkezi.

بالانت خیره شده بود - قومه مردم
 بالذات بولک ایستاد : ترا در سرای ایلان
 قرار میزد ، انتقاد لوم کریم مصطفی
 مقامی و بوندی تصدیق سائر
 عاده کردی حادید - ترا در سال
 سینه اعلا جند و تشریح اوله اید با
 ای ارسنده کیمیشل دیم بودند
 اولدرده یا بلور - ترا در سرای ایلان
 و طقانه سانه خاد لور قونلور
 رار خاشخه (I) حقیق مقلضه
 و سکه انتی شد طولنده روبر جوقده
 ایکی درلوسی وارد لور و بیولور و
 لایله رایلر - بر سر طوی اولور
 ادیم کیمیشل نقلند در بولک دیم
 محله کیمیشل بیوزنده ایست
 بدین سره ارسنده محوله تصدیق
 قطع مکلدر ایست بولار جیلط
 والقصاده لوم کریم برلرینه و خراشید
 ترا در سره ربط جیلط بولک طلال
 جلد - بوندی ادرندنده ترار
 حاکم اید -

ایستاده لوم کریم ایستاده و غورند
 تراب اید - لوم کریم ایستاده و غورند
 خنده عبارته - ۱ - ادغام و راجده
 عبارته قریغانه - ۲ - محول و کانه
 ۳ - لوم کریم ایستاده و غورند
 سفت قطار کریم ایستاده و غورند
 کیم و صدارت سیم رار نقلی
 ایستاده عکس تراندریم نوقوموشی
 و صدارت سیم ایستاده و غورند
 تراندریم نوقوموشی
 ۵۵ - طویلا نوقوموشی
 جوق (۵۵) ای (۵۵) ای (۵۵) ای
 تراندریم صدارت سیم ایستاده و غورند
 ۶۰ - کیمیشل - بیوزنده
 قهر سارعتده ۸۰ : ۱۰۰ : ۱۲۰
 کیمیشل در عبارته بر سافه غلظت
 قطع اید و کیمیشل ایستاده و غورند
 کیمیشل کیمیشل ایستاده و غورند
 سارعتده (۵۵) : ۵۰ : ۶۰ : ۷۰ : ۸۰ : ۹۰ : ۱۰۰ : ۱۱۰ : ۱۲۰
 کیمیشل ایستاده و غورند
 کیمیشل ایستاده و غورند
 کیمیشل ایستاده و غورند

نزاعی تحریر ایچونه بر افقات مسنه
 جمعی (ایینه زره) یورد جودل خطی
 یابلدور یوحدولی ایچره یی فولا یه
 استا یوینله ارد سننه ساقه و
 اد سانیه خطی اده جکی زمانه و
 استا یوینله زره نرقده فالجینی و نه
 وقت صیلا استا یوینله حرکت
 ایله جکی مصلح هرقدنه حرکت قولا یه
 زیمین کله - ر سنه و فولا یه تقدیر
 ایتی ایچور آینه کی موی نظریه
 طالعیه ده ایچور مله ده - ۱ - خط
 تاسه - ۲ - انشآت خینه ک
 ۲ - نه و با جیفه قطبی اریلی
 ۴ - غارله خالی و تقیبات ۵ -
 جود فانی جینی و صیلا تارکی ۶ -
 مکنه متحرکه ده مقدا واد صافیه
 سوتیات و تقیبات صیه عکریه
 وزه سوتیات و سوتی و اجازت
 تکیه کله - بر توبیو نر خطی
 شلیک ایچور لک اجازت و سوتی خط
 سوتی ایچور لک ایچور لک سوتی

فرمونی فی ایچونه بر واسطه اجازت
 بویه خطی تقیبات ایچور
 یابا ایلرله عکر سوره اینن بنده کی
 قوه شونه اکلا شلیک بر خطی
 ایلیمی سه شونه خطی ایچور مولرله
 کونه تکیه سه کیه یه یوحدولی
 حاکم سنه و فولا یه سانه بر خطی
 ایچور لک سوره مله یوحدولی ز فانی
 بویه بر فانی ازاله اهانده جانی
 بناء علیه جملله یابا فانی ده عندا
 عینه ایچور مله و فولا یه جود و حد
 حاکم و فولا یه ایچور مله یوحدولی
 بیا ایچور مله ایچور مله و اصل خطی
 قوی ایچور مله خطی و فولا یه ایچور مله
 نرله و فولا یه جودیت و صداقت
 ایچور مله ایچور مله ایچور مله
 صکه یابنده حقیق خارشور علی
 یابا حقیق [نره] نه جابوده دردی
 بنده کونه طوبیو ده حفظین بر طوعی
 سوتی یوحدولی

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Erzurum’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum’da tamamladı. 1993 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümüne girdi. 1998 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmenlik görevine başladı. Halen bu görevi sürdürmektedir. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Yakınçağ Bilim dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladı.